

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Бацвін Андрій Ігорович

УДК 394+316.444:711.435/.436(477.86-21Галич)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ МАЛОГО МІСТА
В СЕРЕДИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСТА ГАЛИЧА)**

Спеціальність 032 – Історія та археологія

Галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Бацвін А. І.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,
завідувач відділу «Український етнологічний
центр» Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України
БОНДАРЕНКО Галина Борисівна

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Бацвін А. І. Трансформація повсякденного життя та соціальної мобільності населення малого міста в середині XX – на початку XXI століття. (за матеріалами дослідження міста Галича). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки». – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2026.

У дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз повсякденності та соціальної мобільності мешканців малого українського міста (Галич, Івано-Франківська область) у радянський час і в роки незалежності. Актуальність дослідження зумовлена потребою в глибшому осмисленні механізмів впливу глобальних урбаністичних процесів на соціокультурний розвиток малих міст. Галич розглядається як важливий історико-культурний осередок, що має унікальну локальну спадщину, соціокультурні трансформації якого відображають ширші регіональні тенденції. Проаналізовано основні міждисциплінарні підходи до вивчення досліджуваної теми. Праці О. Коляструк, О. Вільшанської, М. Борисенка, С. Новікової, Т. Герасимова, Т. Полек висвітлюють зміни міського повсякдення в дорадянський та радянський час. Студії О. Гриценка, В. Балущка, М. Бега, Г. Бондаренко, Л. Кривої, Н. Литвинчук та Л. Босої охоплюють пострадянські й воєнні зміни в містах різного масштабу. Теоретичну основу дослідження формують концепції М. Річардсона, Е. Сої та А. Лефевра щодо постіндустріальної трансформації міських спільнот, просторової нерівності та функцій культурної спадщини. Галицьку проблематику в науковому дискурсі представлено переважно працями історико-археологічного спрямування (Я. Пастернак, Б. Томенчук); окремі аспекти розвитку міста порушено в розвідках А. Чемеринського та М. Капралія. Утім, повсякденні практики сучасного малого міста залишаються на периферії наукової уваги.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що Галич розглядається як складна соціокультурна система, у якій щоденні практики мешканців виступають ключовим механізмом відтворення локальної ідентичності, місцевих ієрархічних систем та культурних кодів. У дисертаційній роботі запропоновано авторську версію класифікації та типології малих міст. Уперше на прикладі маятникової міграції досліджується соціальна мобільність містян у її просторовому вимірі. Проводився контент – аналіз публікацій у цифрових спільнотах Галича, що дало змогу виявити сучасні форми самоорганізації містян, моделі взаємодії між індивідами та громадою. Також зібрано й класифіковано значний масив джерел (архівних документів, польових матеріалів, публікацій у місцевій пресі), що вперше вводяться в науковий обіг.

Теоретико-методологічна основа дисертації сформована через міждисциплінарні підходи сучасної культурної антропології, урбаністики, соціології. У роботі було використано загальнонаукові методи (аналіз і синтез, класифікацію, типологічний аналіз, порівняльно-історичний та хронологічний підходи), а також спеціальні методи етнографічного дослідження (включене спостереження, фотофіксацію об'єктів матеріальної культури, святково-обрядових явищ).

Розроблено методологічні підходи для інтерпретації функцій малої громади в певних умовах трансформацій, розширено теоретичні аспекти дослідження саме культурної пам'яті малих міст. У науковий обіг уведено авторські етнографічні польові матеріали, що фіксують актуальний стан соціокультурного буття Галича.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів із десятима підрозділами, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел і літератури та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність вивчення малих міст в культурно-антропологічному дискурсі, окреслено об'єкт і предмет дослідження. Також представлено методологічну основу праці, що спирається на принципи історизму, системності та об'єктивності. Структура викладу побудована для забезпечення логічного й послідовного переходу від

теоретичних засад до аналізу широкого кола архівних матеріалів, статистичних даних та результатів польових етнографічних досліджень. У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні основи сучасних урбаністичних студій, здійснено аналіз наявних підходів щодо класифікації міських поселень і запропоновано власне бачення типології малого міста з урахуванням соціокультурних особливостей локальних спільнот. У другому розділі висвітлено процес формування й розвитку міського середовища впродовж досліджуваного періоду, простежено зміни в демографічній структурі населення та його етнічному складі, проаналізовано особливості соціальної мобільності мешканців, зокрема маятникові міграції. У третьому розділі основну увагу зосереджено на трансформаціях повсякденного життя населення, а саме – на змінах у господарських практиках, культурі харчування, житловому будівництві, що відбувалися під впливом суспільних перетворень другої половини XX – початку XXI ст. Проаналізовано символічний простір, конфесійну структуру міста як важливі складові формування колективної пам'яті, локальної ідентичності та культурної самобутності міської громади в умовах незалежності України. Окрему увагу було приділено впливу цифровізації на комунікації в міському середовищі, що дало змогу простежити, як традиційні форми суспільної взаємодії поступово переходять у площину віртуальних спільнот. У загальних висновках представлено основні результати дослідження, серед них – особливості адаптації міського соціуму до пострадянських трансформацій і глобалізаційних викликів. Охарактеризовано перспективи використання культурної спадщини у формуванні сучасного іміджу малого міста, створенні його туристичного бренду.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його висновки можуть бути використані для розроблення локальних програм соціокультурного розвитку міських громад, зокрема в питаннях формування сучасного іміджу міста, збереження нематеріальної спадщини. Ключові положення дисертації, створена дисертантом джерельна база роботи стануть у

нагоді викладачам закладів вищої освіти під час розробки навчальних курсів із культурної антропології, етнології міста.

Ключові слова: малі міста, урбаністика, міське повсякдення, соціокультурні трансформації, міграційні процеси, соціальна мобільність, етнічні групи, культурна спадщина, конфесійне різноманіття, символічний простір, звичаєво-обрядова культура, радянські свята, культура пам'яті, ідентичність, Галич.

SUMMARY

Batsvin A. I. Transformation of Everyday Life and Social Mobility of the Population of a Small Town in the Mid-20th – Early 21st Century (based on the materials of the study of the town of Halych). – A scholarly qualification work; a manuscript.

A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 032 “History and Archaeology”, Field of knowledge 03 “Humanities”. – M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive analysis of everyday life and social mobility of residents of a small Ukrainian town (Halych, Ivano-Frankivsk region) during the Soviet period and the years of independence. The relevance of the research is conditioned by the need for a deeper understanding of the mechanisms of influence of global urban processes on the socio-cultural development of small towns. Halych is considered as an important historical and cultural center with a unique local heritage, whose socio-cultural transformations reflect broader regional trends. The main interdisciplinary approaches to the study of the topic are analyzed. The works of O. Kolyastruk, O. Vilshanska, M. Borysenko, S. Novikova, T. Polek, and T. Herasymov highlight changes in urban everyday life in the pre-Soviet and Soviet periods. Studies by O. Hrytsenko, V. Balushko, M. Bekh, H. Bondarenko, L. Kryva, N. Lytvynchuk, and L. Bosa cover post-Soviet and wartime transformations in cities of different scales. The theoretical basis of the research is formed by the concepts of M. Richardson, E. Soja, and A. Lefebvre regarding post-industrial transformation of urban communities, spatial inequality, and the functions of cultural heritage. Issues related to Halych are mainly represented in historical and archaeological studies (J. Pasternak, B. Tomenchuk); certain aspects of the city's development were addressed in the works of A. Chemerinskyi and M. Kapral. However, everyday practices of the modern small town remain on the periphery of scholarly attention.

The scientific novelty of the study lies in the fact that Halych is examined as a complex socio-cultural system in which the everyday practices of its inhabitants

function as a key mechanism for reproducing local identity, local hierarchical systems, and cultural codes. The author proposes an original version of the classification and typology of small towns. For the first time, the social mobility of urban residents in its spatial dimension was investigated through the example of pendulum migration. A content analysis of publications in Halych's digital communities was also conducted, making it possible to identify contemporary forms of citizens' self-organization and models of interaction between individuals and the community. In addition, a substantial body of sources-archival documents, field materials, and publications in the local press was collected and classified, and is introduced into scholarly circulation for the first time.

The theoretical and methodological basis of the dissertation is formed through interdisciplinary approaches of modern cultural anthropology, urban studies, and sociology. General scientific methods (analysis and synthesis, typological analysis, classification, comparative-historical and chronological approaches) as well as special ethnographic methods (participant observation, photographic documentation of objects of material culture and festive-ritual phenomena) were applied.

Methodological approaches for interpreting the functions of a small community under conditions of transformation have been developed, and theoretical aspects of the study of cultural memory of small towns have been expanded. Author's ethnographic field materials documenting the current socio-cultural state of Halych have been introduced into scientific circulation.

The structure of the dissertation consists of an introduction, three chapters with ten subchapters, conclusions to each chapter, general conclusions, a list of sources and literature, and appendices. The introduction substantiates the relevance of studying small towns within the cultural-anthropological discourse and outlines the object and subject of the research. It also presents the methodological framework based on the principles of historicism, systematicity, and objectivity. The structure of the work ensures a logical and consistent transition from theoretical foundations to the analysis of a wide range of archival materials, statistical data, and results of field ethnographic research.

The first chapter examines the theoretical and methodological foundations of modern urban studies, analyzes existing approaches to the classification of urban settlements, and proposes the author's own vision of the typology of small towns, taking into account socio-cultural features of local communities.

The second chapter highlights the process of formation and development of the urban environment during the studied period, traces changes in the demographic structure and ethnic composition of the population, and analyzes features of social mobility, particularly commuting migration.

The third chapter focuses on transformations of everyday life, namely changes in economic practices, food culture, and housing construction that occurred under the influence of socio-political transformations of the second half of the 20th – early 21st century. The symbolic space and confessional structure of the town are analyzed as important components in the formation of collective memory, local identity, and cultural uniqueness of the urban community in independent Ukraine. Special attention is paid to the impact of digitalization on communication in the urban environment, showing how traditional forms of social interaction are gradually shifting into virtual communities.

The general conclusions present the main results of the research, including the peculiarities of adaptation of the urban society to post-Soviet transformations and globalization challenges. Prospects for using cultural heritage in shaping the modern image of a small town and creating its tourist brand are outlined.

The practical significance of the dissertation lies in the fact that its conclusions can be used for developing local programs of socio-cultural development of urban communities, particularly in shaping a modern image of the town and preserving intangible heritage. The key provisions of the dissertation and the source base created by the author will be useful for university lecturers in developing courses in cultural anthropology and urban ethnology.

Key words: small towns, urban studies, urban everyday life, socio-cultural transformations, migration processes, social mobility, ethnic groups, cultural heritage,

confessional diversity, symbolic space, customary and ritual culture, Soviet holidays, memory culture, identity, Halych.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бацвін А. Трансформація символічного простору міста Галича в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 88–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088>.

2. Бацвін А. Конфесійний вимір малого міста: історія змін. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 2. С. 706–716. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2\(44\)-706-716](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2(44)-706-716).

3. Бацвін А. Сучасна родинна обрядовість мешканців малого міста: трансформації, міжкультурні впливи. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2. С. 3070–3082. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3070-3082](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3070-3082).

Праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Бацвін А. Процеси декомунізації у міському просторі малого міста Галич. *Галич і Галицька земля : матеріали Всеукр. ювіл. наук. конф., присвяч. 1125-й річниці з часу першої писемної згадки про Галич (14–15 вересня 2023 р.)* / редкол.: В. Олійник, С. Побуцький, Л. Бойко, Т. Тріщ. Галич, 2023. С. 261–267.

2. Бацвін А. Роль музею у збереженні регіональної етнокультурної спадщини (на прикладі діяльності національного заповідника «Давній Галич»). *Сьомі Череванівські наукові читання : зб. статей* / редкол.: М. В. Гриньова, Л. Л. Бабенко, О. Б. Супруненко та ін. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2024. Вип. VII. С. 172–176.

3. Бацвін А. Сучасні форми родинної святкової культури мешканців малого міста (на прикладі м. Галича). *Українська сім'я в міжкультурних та трансдисциплінарних вимірах сучасності : зб. наук. праць наук.-практ. конф. (10–11 квітня 2024 р.)* / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України, Ін-т мистецтвознав., фольклорист. та етнол. ім. М. Т. Рильського НАН України ; за наук. ред. Г. М. Бевз, Л. Г. Бобрової, Г. Б. Бондаренко, В. І. Юрченко. Київ, 2024. С. 7–9.

4. Бацвін А. Релігійний фактор у формуванні ідентичності містян. *Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 липня 2024 р.)* / голов. ред.: Г. Скрипник, С. Павлюк; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2024. С. 36.

5. Бацвін А. Сучасні аспекти повсякдення малого міста у висвітленні регіональної преси. *Матеріали до української етнології*. 2024. № 23. С. 104–110. DOI: <https://doi.org/10.15407/mue2024.23.104>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ МАЛОГО МІСТА	
1.1. Теоретико-методологічні аспекти сучасних урбаністичних студій	21
1.2. Історіографія проблеми. Джерельна база дослідження	24
1.3. Класифікація і типологія малих міст України.....	47
РОЗДІЛ 2. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК МІСТА ГАЛИЧА. СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЙОГО МЕШКАНЦІВ	
2.1. Особливості історичного розвитку м. Галича.....	55
2.2. Демографічна структура, етнічний склад населення м. Галича.....	69
2.3. Міграційні процеси в малих містах	77
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ТА СВЯТКОВО ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА МІСТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
3.1. Матеріальна культура, господарські практики мешканців міста в умовах суспільних трансформацій	87
3.2. Символічний простір і конфесійна палітра міста	111
3.3. Сучасна святково-обрядова культура містян, дозвіллєві практики.....	124
3.4. Культурна спадщина у формуванні колективної пам'яті та ідентичності малого міста	157
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	179
ДОДАТОК А.....	201
ДОДАТОК Б	204
ДОДАТОК В	210
ДОДАТОК Г	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

РКЦ – Римо-католицька церква

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УАПЦ – Українська автокефальна православна церква

УПЦ КП – Українська православна церква Київського патріархату

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ОУН – Організація українських націоналістів

УПА – Українська повстанська армія

РАЦС – Орган реєстрації актів цивільного стану

ЗАГС – Відділ запису актів громадянського стану

ВУАН – Всеукраїнська академія наук (існувала в 1918–1936 роках, після чого була реорганізована в Академію наук УРСР)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження пов'язана із сучасним ступенем урбанізації у світі та в Україні зокрема. Майже 70 % теперішнього населення країни живе в містах. З них близько 80 % складають малі міста, число жителів яких не перевищує 50 тис. осіб. Вони відігравали важливу роль в історичному розвитку держави як політичні, економічні, торговельні й освітні осередки, мали велике значення для становлення національної культури. Значна частка цих населених пунктів є районними центрами, що виконують адміністративні, економічні, культурні функції не лише для містян, але й для мешканців сільських громад, що входять до їх складу. Серед малих міст, виокремлюють ще «дуже малі міста» з населенням до 5 тис. осіб. У цих випадках міський статус залежить не від кількості населення, а від історії та адміністративних рішень. Залишаючись базовою одиницею у сучасній поселенській структурі України та впливаючи на її подальший соціокультурний розвиток, ці міста поки ще не стали об'єктом окремих культурно-антропологічних студій. Етнологічне поле досліджень традиційно тяжіє до вивчення сільської культури, тоді як урбаністичне вивчення повсякдення переважно зосереджене на великих містах, де соціальні трансформації є більш виразними та документованими. Унаслідок цього малі міста тривалий час залишалися на периферії наукової уваги, опиняючись між двома дослідницькими оптиками – «традиційною» (сільською) та «модерною» (великоміською).

У цьому контексті Галич постає як мале місто з потужним історичним і символічним капіталом. Він не може бути адекватно інтерпретований ані виключно крізь призму селянської традиційності, ані крізь моделі великоміської модерності. Соціокультурна динаміка в ньому визначається передусім щоденними практиками мешканців, які виступають ключовим механізмом відтворення локальної ідентичності, соціальних ієрархій та культурних кодів. Саме у повсякденні – у способах ведення господарства, формах споживання, ритуалах, комунікаційних моделях – відбувається не лише репродукція, але й поступова трансформація соціальних позицій. На відміну від великих міст, де

визначальну роль відіграють інституційні чинники (ринок праці, освітня система, мобільність), у Галичі вони часто мають опосередкований характер. Натомість неформальні практики, локальні традиції та символічні уявлення про «місто-спадкоємця» історичної величі формують більш стійкі соціальні структури.

У другій половині XX – на початку XXI ст. відбулися глибокі зміни в господарських практиках, демографічній структурі, міграційній поведінці містян, змінився символічний простір міста, святково-обрядова, конфесійна сфери, дозвілля мешканців. Вивчення їх дає змогу реконструювати моделі адаптації міської громади до змін суспільства та глибше осмислити процеси творення сучасної локальної ідентичності в малому українському місті. Отже, повсякденність у Галичі є не лише сферою приватного життя, а й центральним полем соціальної дії, де переплітаються історична пам'ять, культурна тяглість та сучасні трансформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у рамках фундаментальної наукової теми Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського «Вітчизняні ідентифікаційні практики та соціокультурні стратегії: художньо-мистецький, культурно-антропологічний та глобалізаційний виміри» (2022–2026 рр.), затвердженої Постановою Бюро Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України від 15.06.2021 року, № 01221U000799 держреєстрації.

Мета дослідження – визначити основні тенденції трансформації повсякденного життя й соціальної мобільності населення малого міста Галича в контексті суспільних змін другої половини XX – початку XXI ст.

Для досягнення мети будуть виконані такі завдання:

- вивчити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до вивчення малих міст у сучасній етнології, урбаністиці;

- визначити особливості історичного розвитку та демографічної структури м. Галича;
- дослідити міграційні процеси та соціальну мобільність населення;
- проаналізувати зміни в господарських практиках, житлобудівництві та культурі харчування мешканців;
- висвітлити трансформації святково-обрядової культури та форм дозвілля містян;
- дослідити роль символічного простору та конфесійного середовища у формуванні локальної ідентичності міської громади;
- визначити роль історико-культурної спадщини у формуванні локальної ідентичності громади, формуванні сучасного образу міста, його туристичного бренду;
- з'ясувати значення малих міст у сучасному соціокультурному розвитку українського суспільства.
- запропонувати авторську версію класифікації малих міст.

Об'єкт дослідження – мале місто як соціокультурний простір, у межах якого відбуваються певні зміни повсякденних практик, форм соціальної взаємодії та мобільності населення.

Предмет дослідження – трансформаційні процеси в повсякденному житті, соціальна мобільність мешканців Галича в умовах суспільних змін другої половини XX – початку XXI ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XX ст. – початку XXI ст. Нижня межа визначена утвердженням радянської моделі суспільного життя на Заході України. Саме тоді сформувалися базові характеристики соціокультурного розвитку малого міста, які зберегли свою інерцію і в наступні історичні періоди. Верхня межа – початок XXI ст. (до 2025 р.) – зумовлена необхідністю аналізу сучасного стану об'єкта в умовах пострадянських трансформацій, глобалізаційних процесів, міграційних явищ та воєнних подій, що істотно впливають на соціокультурну динаміку малих міст.

Обрані межі забезпечують цілісний аналіз змін повсякденного життя й соціальної мобільності, дають змогу простежити взаємозв'язок радянського, пострадянського та сучасного етапів розвитку, відповідають принципу історизму та науковій обґрунтованості дослідження.

Географічні межі. Дослідження здійснювалося в територіальних межах м. Галича Івано-Франківської області та його околиць – сіл Залуква та Крилос. Для порівняння залучалися матеріали дослідження малих міст з інших регіонів країни, Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи, а саме – аналізу та синтезу, порівняльно-історичний, структурно-функціональний і типологічний. Використано методи польового етнографічного дослідження, такі як інтерв'ювання, включеного спостереження, анкетування, фото та відеофіксація явищ культурного життя міста, що дало змогу зібрати й інтерпретувати емпіричний матеріал про сучасний стан соціальних та етнокультурних процесів у місті.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що розгляд Галича відбувається крізь призму історії, соціальної антропології, етнології та урбаністики. Це дозволяє вивчати місто як складну соціокультурну систему, у якій відображаються не лише глобальні зміни, але й місцеві унікальні процеси.

Уперше:

- зібрано та класифіковано багатий масив джерел (архівних документів, польових матеріалів, публікацій у місцевій пресі), які вперше вводяться в науковий обіг;

- здійснено всебічний аналіз трансформацій повсякденності населення малого міста Галича у другій половині XX – на початку XXI ст. з урахуванням матеріальних, соціальних та духовних складових міського середовища;

- досліджено маятникову міграцію як важливий елемент соціальної мобільності в малих містах, що дає змогу краще зрозуміти соціально-економічні процеси на місцевому рівні;

– аспектом дослідження є вивчення онлайн-середовища та цифрових спільнот Галича, що допомагає зрозуміти, як сучасні технології змінюють процеси комунікації, взаємодії та вироблення колективної пам'яті;

– виявлено специфіку формування та змін символічного простору малого міста як чинника конструювання колективної пам'яті та локальної ідентичності.

Удосконалено:

– методологічний підхід у дослідженні малого міста шляхом поєднання історико-порівняльного, структурно-функціонального та культурно-антропологічного аналізу з акцентом на повсякденність і мобільність;

– інтерпретування ролі малого міста як певного простору для збереження й трансформації культури традицій в умовах суспільних змін пострадянського типу.

Отримали подальший розвиток:

– теоретичні положення стосовно наявного взаємозв'язку між соціальною мобільністю населення й відповідними змінами культурних практик у малому місті;

– дослідження впливу історико-культурної спадщини та символічного простору міста на формування сучасної локальної ідентичності;

– обґрунтування ролі малого міста як особливого типу урбаністичної спільноти, яка поєднує риси традиційної культури та новітніх урбаністичних трансформацій.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості використання його результатів у підготовці навчальних курсів і спецкурсів з етнології, антропології культури, урбаністики, у створенні програм збереження історико-культурної спадщини малих міст. Отримані в роботі висновки щодо сучасних факторів формування іміджу міста будуть корисними у процесі розробки стратегій культурної політики міської громади, у розвитку культурно-історичного й туристичного брендів міста. Ключові ідеї дисертації, зібрані та узагальнені в ній емпіричні матеріали можуть

бути використані в наступних етнологічних та міждисциплінарних дослідженнях українських малих міст.

Апробація матеріалів дисертації відбувалася на засіданнях відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Основні положення роботи обговорювались, дискутувались під час виступів автора на міжнародних і вітчизняних конференціях, круглих столах та семінарах, зокрема на Міжнародній науковій конференції «Tradycje i wyzwania studiów ukrainistycznych we współczesnym świecie» (15–16 червня 2023 р., м. Варшава, онлайн-формат); Всеукраїнській ювілейній науковій конференції «Галич і Галицька земля» (14–15 вересня 2023 р., м. Галич); Науково-практичній онлайн-конференції «Українська сім'я в міжкультурних та трансдисциплінарних вимірах сучасності» (10–11 квітня 2024 р., м. Київ – Миколаїв, онлайн-формат); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Карпатські етнологічні читання» (14 травня 2024 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Сьомі Череванівські наукові читання» (23–24 травня 2024 р., м. Полтава, онлайн-формат); Міжнародній науково-практичній конференції «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень» (11–12 липня 2024 р., м. Київ, онлайн-формат); Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів (до 130-річчя від дня народження організатора науки, поета, митця Максима Рильського)» (19–20 березня 2025 р., м. Київ, онлайн-формат); Релігієзнавчій конференції «Авраамічні релігії в Україні і Вселенське Православ'я» (30 квітня – 1 травня 2025 р., м. Галич); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Карпатські етнологічні читання» (7 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Українське народознавство та мистецтвознавство в контексті сучасних суспільних змін (наукова конференція пам'яті академіка НАН України Ганни Скрипник)» (16–17 вересня 2025 р., м. Київ).

Структура дисертації зумовлена визначеною метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і літератури (194), висновків, додатків. Загальний обсяг дисертації – 267 сторінок, із яких основного тексту – 178 сторінок, список використаних джерел і літератури – 22 сторінки, додатки – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ МАЛОГО МІСТА

1.1. Теоретико-методологічні аспекти сучасних урбаністичних студій

Вивчення міста й міського середовища є предметом тривалої методологічної дискусії в різних галузях гуманітарного та соціального знання. Сучасні урбаністичні студії – міждисциплінарне поле, у якому перетинаються соціологія, антропологія, географія, архітектура, культурологія та історія, – виробили різноманітний методологічний інструментарій для дослідження міста як складного соціокультурного феномена. Серед зарубіжних підходів визначальну роль відіграла Чиказька соціологічна школа (Р. Парк, Е. Берджесс), яка заклала традицію вивчення міського середовища через польове спостереження, картографування соціальних зон і кількісний аналіз демографічних даних. У другій половині ХХ ст. набули поширення якісні методи: поглиблене інтерв'ю, включене спостереження та етнографія міського повсякдення. Просторовий поворот у суспільних науках (А. Лефевр, Е. Соя) зробив акцент на аналізі виробництва міського простору та його символічних вимірів.

У вітчизняній науковій традиції методологія вивчення міста формувалася на перетині історії, статистики, етнографії та соціології. Дорадянська урбаністика орієнтувалася переважно на описово-статистичних методах (праці М. Грушевського, П. Чубинського, Ф. Вовка). Програми та плани дослідження міста, побуту робітників у 1920–1930-х роках, пов'язані з діяльністю Всеукраїнської етнографічної комісії ВУАН (дослідники Н. Заглада, М. Гайдай, В. Білецька), були здійснені лише частково через ідеологічний тиск та репресії. Подальші вивчення міста в радянську добу були орієнтовані на популяризацію радянського способу життя, його переваг у робітничому, родинному побуті. З 1990-х років в Україні відбувається перехід до якісних та міждисциплінарних підходів у дослідженні міста. Систематичного застосування набувають методи усної історії, антропології пам'яті та культурного картографування. Вивчення культури, повсякденного життя та мобільності населення малих міст потребує

застосування широкого методологічного інструментарію, що поєднує як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Порівняльно-історичний метод посідає центральне місце в методологічному арсеналі етнологічних досліджень міського середовища. Його застосування дає змогу виявити причини й сутнісні ознаки як загальних, так і специфічних аспектів розвитку етнічних спільнот. Цей метод уможливорює зіставлення моделей розвитку на стадіальній основі, сформованих за допомогою типологізованих характеристик різних соціальних сфер – виробництва, соціальної організації тощо. У контексті вивчення побутової культури міста порівняльно-історичний метод надає можливість проаналізувати особливості її еволюції, виявити причини культурних трансформацій, а також здійснити зіставлення окремих аспектів духовної та матеріальної культури на регіональному й загальноукраїнському рівнях.

Структурно-функціональний метод застосовано для вивчення окремих елементів традиційного побуту малих міст у контексті їхніх взаємозв'язків у межах єдиної культурної системи. Його використання дозволяє окреслити основні напрями діяльності населення та визначити взаємозалежності між різними сферами духовної культури, економічного життя та соціальної структури міста.

Метод типологічного аналізу посідає особливе місце в етнологічних дослідженнях. Він дає змогу виокремити з масиву емпіричного матеріалу загальні та унікальні явища традиційно-побутової культури й організувати їх у цілісні системи. Типологізація є водночас методом роботи з матеріалом і теоретичним рівнем узагальнення: якщо на емпіричному рівні вона забезпечує класифікацію складників матеріальної культури (житло, їжа, одяг, види діяльності) та обрядової практики, то на теоретичному – уможливорює перехід від опису до виявлення суттєвих зв'язків між феноменами соціальної реальності. Від суміжного поняття «групування» типологізація відрізняється тим, що в процесі абстракції відкидає другорядне різноманіття форм, зосереджуючись на основних типових ознаках.

Теоретичне підґрунтя дослідження спирається на принципи історизму, наукової об'єктивності та критичного аналізу джерел, а також на системний (об'єкт розглядається як цілісна система) та комплексний (аналіз із залученням даних суміжних дисциплін) підходи. Пріоритет надається принципу історизму, який дозволяє простежити основні тенденції етнокультурних процесів і виявити зміни в побутовому житті міського населення. Застосування цього принципу забезпечує об'єктивне тлумачення даних для виявлення закономірностей, характерних для розвитку культурно-побутових аспектів життя мешканців малих міст.

Комплексний підхід забезпечує можливість залучення широкого кола даних не лише з етнології, але й з історії, соціології, економіки, статистики та інших галузей знання для поглибленого вивчення теми. Використання принципу історизму в дослідженні соціокультурного розвитку та повсякденного життя м. Галича дало змогу простежити основні чинники змін, що відбулися у цих сферах від середини ХХ до початку ХХІ ст.

Систематизація є одним із найважливіших методів для вивчення широко розповсюджених об'єктів, явищ і процесів у часі та просторі. Вона охоплює процес упорядкування предметів та об'єктів на основі визначених закономірностей, принципів чи правил, набуваючи особливого значення в наукових дослідженнях. Систематизація дозволяє відстежити певний порядок у суспільних процесах і явищах та узагальнити знання про їхні подібності й відмінності.

Емпіричну основу дослідження складають дані, отримані методами польових студій: активного спостереження та інтерв'ювання. Упродовж 2023 – 2024 років проводилися цільові польові дослідження з метою фіксації повсякденних практик містян, святково-обрядової культури, їх конфесійних уподобань та культурних запитів. Було розроблено програму-питальник, анкету. Використовувався також метод включеного (активного) спостереження, що передбачає глибоке занурення етнологів у середовище досліджуваної соціальної групи та безпосередню участь у її діяльності. Проживання автора в передмісті

Галича (у с. Залуква) дозволило використати переваги «свого» при контактах із місцевим населенням, бути залученим у місцевий соціокультурний контекст.

Фіксація емпіричного матеріалу в дисертаційному дослідженні здійснювалася також через фотографування явищ матеріальної культури, святково-обрядових практик та повсякденного середовища міста. Як самостійний метод польового етнологічного дослідження фотофіксація забезпечує отримання візуальних джерел, що доповнюють і дані, зібрані за допомогою інтерв'ювання та включеного спостереження. Упродовж 2023–2025 років у Галичі робились знімки житла і господарських споруд, інтер'єрів, здійснювалося документування календарних свят, релігійних процесій, родинних обрядів. Також проводилась фотодокументація символічного простору міста: пам'ятників, меморіальних дощок, сакральних об'єктів. Теоретичним підґрунтям для застосування фотофіксації як наукового методу слугують напрацювання візуальної антропології та етнографії, у межах яких фотографія розглядається не лише як ілюстративний матеріал, а і як повноцінне джерело для аналізу культурних явищ і соціальних практик. Нами також копіювались світлини з родинних архівів галичан, що дає змогу порівнювати візуальні дані різних десятиліть.

1.2. Історіографія проблеми. Джерельна база дослідження

Становлення урбаністичних студій та досліджень повсякденного життя міського населення в Україні пройшло кілька етапів, кожен з яких відображає як загальноєвропейські наукові тенденції, так і специфіку розвитку вітчизняної гуманітаристики в умовах суспільно-політичних змін ХХ ст. У дорадянський період вивчення міста відбувалося в межах історії, статистики, географії та етнографії і було зорієнтовано передусім на опис функцій міста – адміністративних, економічних і демографічних. Свідчення про окремі явища міста, їх роль в історії країни можна знайти у працях М. Грушевського, П. Чубинського, В. Антоновича, Д. Багалія, С. Рудницького. Оскільки дисертаційна робота виконується в руслі етнології, то насамперед будуть аналізуватися етапи розвитку етнографічних досліджень міста. Першою спробою окреслення такого напрямку стала Програма Ф. Туманського (1779) для

дослідження історико-етнографічних та географічних особливостей Лівобережної України. Ми погоджуємося з думкою Т. Полек, яка вважає, що наступний етап міських студій розпочинається вже у XX ст. і ділить його на три періоди: 1) 1920–1930-і рр.; 2) 1950–1980-і рр; 3) з 1990 р. до сьогодні [146, с. 19]. Детальніше розглянемо саме останній період, оскільки в попередні роки етнографічних аспектів дослідження міст науковці торкалися побіжно у зв'язку з вивченням робітничого класу, сім'ї. Чи не єдиним виданням стала монографія «Свята та обряди трудящих Києва» (1982) у якій досліджувалася святкова культура міста з акцентом на радянській обрядовості. Відомості про малі міста, їх історико-культурну спадщину можна було знайти в краєзнавчих роботах, буклетах. Лише після здобуття державної незалежності дослідники починають системно звертатися до міського середовища не як до об'єкта партійної або економічної політики, а як до простору повсякденних практик, культурних трансформацій і соціальних взаємодій. У центрі уваги опинилися побут і дозвілля містян, обрядовість, споживча поведінка, міграційні процеси, механізми формування міської ідентичності.

З початку 2000-х років відбувається інституційне оформлення урбаністичних студій в Україні. Першим (у 2004 р.) відкрився Центр міської історії Центрально-Східної Європи (Львів). У 2012 році науковці Бердянського державного педагогічного університету заснували Науково-дослідний інститут історичної урбаністики, почав видаватися історико-культурний альманах «Фронтири міста», у якому здебільшого йшлося про великі міста Півдня України [173]. У 2016 році з ініціативи Інституту історії України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка побачив світ міждисциплінарний журнал «Місто: історія, культура, суспільство», який фокусується на сучасних підходах до вивчення міста як складного соціального, культурного та історичного феномена. Часопис публікує статті з історії міського простору, соціології міста та memory studies, висвітлюються проблеми локальної ідентичності, повсякденності, символічного ландшафту [142]. У цей період з'являються монографічні праці з історії повсякдення окремих міст, розвивається етнологія

міста, а в науковому обігу закріплюються поняття «символічний простір», «місця пам'яті», «локальна ідентичність».

З початком військової агресії росії проти України (з 2014 р.) постали нові дослідницькі питання: про досвід окупації, вимушеного переселення, трансформацію міської ідентичності в умовах війни та волонтерські практики локальних громад. Поширюються цифрові методи, усна історія та міждисциплінарні підходи, що дають змоги досліджувати міста й мале місто зокрема як складний соціокультурний організм у контексті глобальних і локальних трансформацій. Одним з актуальних сьогочасних проєктів створених, у 2018 році з метою міждисциплінарного дослідження міст Сходу та Півдня України, є проєкт «Війна і місто», ініційований викладачами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [53].

Проаналізувавши праці українських істориків, етнологів, у яких ідеться про міське повсякдення, його історію та сучасні трансформації міського середовища, що з'явилися, починаючи з 2000-х років, можемо класифікувати їх за напрямками. Напрямок *«Соціальна та повсякденна історія»* охоплює праці, що формують концептуальну та методологічну базу дослідження міського середовища. Їх автори досліджують міське повсякдення, побут, дозволя міста, споживчі моделі та трансформації міського способу життя. Монографія Я. Верменич *«Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення»* (2011) є першою в українській науці спробою системного теоретико-методологічного обґрунтування історичної урбаністики як самостійної субдисципліни [109]. У праці порушено широкий комплекс питань – від визначення поняття «місто» і критеріїв типологізації міст до простеження еволюції міської традиції на вітчизняних теренах. Авторка стверджує, що урбаністика може повноцінно функціонувати лише «на стику» кількох споріднених дисциплін – історії, географії, економіки, соціології, культурології, соціальної психології та ін.

Одним із провідних українських дослідників у галузі етнології та історії міського повсякдення, чий праці охоплюють широкий хронологічний діапазон

(від радянської доби до сучасності) і суттєво розширили предметне поле вітчизняної урбаністичної науки, є М. Борисенко. Монографія «Житло і побут міського населення України у 20–30-х роках ХХ ст.» (2013) є першим у вітчизняній науці комплексним дослідженням матеріальної культури та повсякденного побуту містян у переломний міжвоєнний період. На широкій архівній і фактологічній базі автор розкриває динаміку змін у побуті робітничого населення, аналізує більшовицьку утопічну модель формування міського середовища та вперше досліджує складні процеси адаптації мешканців до проживання в комунальних квартирах. Монографія наочно демонструє, що побут є не лише тлом соціальних процесів, а й самостійним полем, де відбувається зіткнення ідеологічних проєктів та реальних людських стратегій виживання [103].

У низці статей М. Борисенка в контексті повсякдення аналізується міська архітектура та житло, досліджуються система радянських обрядів, роль календарних обрядів у сфері дозвілля містян. Стаття «Моделі споживчої поведінки киян і модернізація міського способу життя в УРСР 1955–1965 рр.» (2021) реконструює суперечність між офіційним ідеалом «культурного споживання» та реаліями дефіцитного побуту, виявляючи специфічні тактики виживання, що вироблялися міським населенням у відповідь на обмеження споживчого ринку [104].

У теоретичному плані М. Борисенко обґрунтовує розширене трактування повсякденності, яке охоплює ментальність, мікроісторії, практики споживання, дозвілля, святкову обрядовість і девіантну поведінку, тобто все те, що лежить поза межами «великої» державної та політичної історії. У своїх методологічних розвідках він фіксує прогалини у вітчизняній традиції, де побут тривалий час вивчався як відокремлена від людини категорія – через виробництво, будівництво, комунальну інфраструктуру – без урахування того, як самі мешканці пристосовувалися до обмежень і яким чином умови побуту формували соціально-психологічний клімат суспільства.

Актуалізація питань дослідження міського повсякдення в українській історичній науці пов'язана із працями О. Колястрок, яка обґрунтувала історію повсякденності як окремий напрям історичних студій. У праці «Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти» (2016) повсякденність постає в ролі інструмента реконструкції соціального досвіду людини й аналізу трансформацій суспільства ХХ ст. Упровадження антропологічних методів стало важливим здобутком в історичних дослідженнях [130].

Історія повсякдення займає важливе місце в дослідженнях Т. Герасимова, який розглядає міське середовище Правобережної України в умовах Першої світової війни. У своїх працях він аналізує зміни в побуті міського населення, стан житлово-комунальної сфери, функціонування міської інфраструктури та вплив від воєнних подій на повсякденне життя містян. Найповніше ці питання висвітлено в його монографії «Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія» (2017). У низці статей автора об'єктом вивчення стали малі міста (Гайсин, Славута) [118; 119].

Повсякденність великого міста з поліетнічним складом населення вивчає С. Новікова. Вона реконструює повсякденність Маріуполя як міста-порту та індустріального центру, спираючись на довідкові видання, пресу, фотодокументи й джерела особового походження; у центрі уваги «старі й нові» практики, міський річний цикл і спільні простори дозвілля. Авторка показує «вестернізацію» повсякдення (кіно, театр, міські сади / сквери, транспорт, телефонізація, газета). Також відстежуються етнокультурні нашарування (помітність грецької громади в топографії та традиціях), зближення культурних практик еліт і пересічних мешканців через розвиток інфраструктури та масових форматів відпочинку [152]. У праці «Іноземне підприємництво та урбанізаційні процеси міст українського Надазов'я наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» (2024) авторка аналізує, як економічна активність іноземного капіталу впливала на просторову структуру міст, стимулювала формування нових соціальних прошарків і сприяла інфраструктурній модернізації урбанізованих середовищ. Ці

процеси розглядаються як складова ширшої динаміки міської трансформації в умовах модернізації, а також імперської інтеграції [151].

Варто згадати також доробок історика О. Вільшанської, наукові інтереси якої зосереджені на соціокультурних аспектах міського повсякдення. У її монографії. «Повсякденне життя міст України кінця XIX – початку XX ст. Європейські впливи та українські національні особливості» (2009) проаналізовані зміни у щоденних практиках мешканців міст. Розглядається роль технічних нововведень, вплив моди та реклами на життя пересічних городян, виокремлюються національні особливості в облаштуванні побуту містян [111]. У статті «Мода у повсякденному житті міського населення України кінця XIX – початку XX ст.» (2008) авторка характеризує моду як маркер міської ідентичності та показник модернізаційних змін у побуті різних верств населення [110].

У праці М. Олійник «Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина XIX – початок XXI століття)» (2017) комплексно досліджено побутування українського традиційного одягу в системі міської культури від другої половини XIX до початку XXI ст., виокремлено етапи його урбаністичного розвитку та проаналізовано чинники проникнення сільського вбрання в міське середовище. Хоча основним об'єктом авторки є Київ, праця цінна також для студій про малі міста, оскільки в ній звернено увагу на міщанське середовище, селища й передмістя, де зберігалися перехідні форми одягу між народною та власне міською культурою.

У розрізі дослідницької тематики дисертації видається важливою публікація М. Волошина про історіографію досліджень повсякдення містян західних областей України (Івано-Франківської, Тернопільській та Львівської) у 1953–1964 роках, у якій окреслено недосліджені сфери щоденного життя – неорганізоване дозвілля, вплив матеріальної спадщини колишніх держав тощо [112].

Напрямок урбаністичної антропології та етнології міста представлений низкою праць, у яких місто розглядається як соціокультурний простір, вивчаються

стратегії життєзабезпечення містян, адаптаційні практики, ідентичність, взаємодія традиції і модерності [178]. Сюди належать також роботи, основою яких стали етнографічні експедиційні обстеження. Серед історичних видань привертає увагу монографія Т. Гошко з назвою «Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII ст.» (2019) [120].

Хоча хронологічно робота далека від досліджуваного нами періоду, її предметом є міщанське суспільство руських земель Корони Польської – тобто простір, що безпосередньо включав Галич і Галицький регіон. Авторка свідомо виходить за межі традиційної правової та соціально-економічної історії міст, звертаючись до суто антропологічних питань: ідентичності міщан (соціальні, конфесійні, етнічні, гендерні), їхніх фобій і стереотипів, уявлень про дитинство і старість, нормативної та асоціальної поведінки, ставлення до влади й до «інших».

Вагомий внесок у розвиток етнологічних досліджень міста в Україні зробила Т. Момот (Полек). Вона обґрунтувала доцільність застосування класичних етнологічних методів, а саме польових спостережень, біографічного інтерв'ю, мікроісторичного аналізу для вивчення урбанізованого соціокультурного середовища. У статті «Етнологія міста в Україні: становлення та історія» (2014) авторка запропонувала огляд щодо формування урбаністичної етнології в українських дослідженнях, акцентуючи на необхідності вивчення міста як динамічного простору міжтрадиційної взаємодії та ідентифікаційних процесів [146]. У тексті «Асиміляція чи маргіналізація: сільська молодь у великому місті» (2012) дослідниця зосередилась на проблемах адаптації сільських жителів до міського середовища. Дослідниця показує, як ці соціальні групи долають культурні межі та конструюють нові ідентичності [145]. Стаття «Особливості ідентичності сільських мігрантів у пострадянській Україні» (2015) ґрунтується на основі біографічних інтерв'ю з мешканцями українських міст та демонструє специфіку самовизначення сільських переселенців у контексті пострадянських трансформацій [156]. У статті «Село і місто, або як конструюються культурні кордони» (2019) Т. Полек порушує питання щодо символічних меж між

«міським» і «сільським» у масовій уяві, аналізуючи, як соціальні практики й мовні коди фіксують уявлення про «своє» та «чуже» в міському просторі [157].

За останнє десятиліття зросла кількість публікацій етнологічного, культурно-антропологічного характеру, присвячених саме малим містам. Питаннями дослідження етнокультурного потенціалу малих міст займається Г. Бондаренко. Однією з перших публікацій цього плану стала її розвідка про м. Канів. [97]. З ініціативи науковиці здійснено проєкт етнологічного дослідження м. Лохвиці та прилеглих населених пунктів, результати якого оприлюднено у виданні «Лохвиччина. Фольклорно-етнографічні студії та матеріали» (2023) [28]. У колективному дослідженні Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, упорядником якого була Г. Бондаренко, нею узагальнено досвід вивчення цієї категорії населених пунктів в українській та зарубіжній етнології [100].

Етнологічне дослідження м. Чечельника на Вінниччині у своїй дисертаційній роботі здійснив В. Косаківський. Проведено комплексне дослідження культури, побуту, етнічної структури соціально-економічних процесів міста, що дає змогу репрезентувати цілісний культурний образ цього типового подільського містечка [131].

Динаміку етнічного складу населення на матеріалах м. Фастова протягом ХХ – початку ХХІ ст. вивчав В. Балушок [87]. Ще одне його дослідження стосувалося сучасного підприємництва та волонтерства на Фастівщині під час російсько-української війни, у якому проаналізовано, як традиційна ініціативність і підприємливість української громади стала підґрунтям для потужного згуртування бізнесових структур і громадян задля підтримки війська та постраждалих [88]. У статті про сільськогосподарські практики в малих містах Північно-Східної України Н. Литвинчук узагальнила досвід мешканців урбанізованих центрів у збереженні аграрної культури (городництво, утримання господарства), що слугує своєрідною стратегією виживання та пристосування в умовах економічних викликів [138]. К. Бех проаналізувала розвиток урбаністичних студій у сучасній Україні в межах Київщини, окресливши

культурно-антропологічний контекст цих досліджень (акцент на локальних спільнотах, пам'яті, ідентичності) [94].

На сьогодні ще недостатньо висвітлені питання функціонування народної культурної спадщини в умовах міста. Тому роботи, у яких досліджуються культурна спадщина, традиції та обрядовість в умовах міста, досить нечисленні. У монографії відомої дослідниці В. Борисенко «Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття» (2016) [102] простежується динаміка сімейних обрядів (весілля, хрестини, похорон) протягом усього ХХ ст., включно з міським середовищем. Вивчення сучасних форм побутування календарних обрядів осіннього циклу, зокрема й у містах, стали темою монографії Н. Стішової [167].

Міську весільну обрядовість досліджувала К. Бех. У її монографії «Міська весільна обрядовість українців: трансформації та тенденції сучасного розвитку (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» (2023) аналізуються радянські сценарії шлюбного обряду, зміни в сучасному українському весіллі в урбанізованому середовищі [93].

У низці статей інших науковців розглянуто роль обрядів у родинному житті, зміни у самій системі свят. Стаття «Інтеграція родинних традицій, свят і обрядів у формуванні культурогенної життєдіяльності сучасної сім'ї» (2005) Н. Бабенко присвячена питанням інтеграції українських родинних традицій, свят та обрядів у життєдіяльність сучасної сім'ї [85]. Досліджено роль сімейних традицій у формуванні культурних, морально-етичних та соціальних цінностей молодого покоління. О. Брайченко в розвідці «Побутування українських традиційних свят родинного циклу в умовах наступу радянської ідеології 70–80-х років ХХ ст.» (2014) висвітлює зміни в системі традиційних свят родинного циклу в умовах радянської ідеологічної політики 1970–1980-х років. Особливу увагу приділено впровадженню нових радянських свят, таких як «червоне весілля», «зорини», їх ролі у формуванні «радянської людини» [107].

Л. Крива у своїй дисертаційній роботі досліджувала повсякденне життя містян у 1990-х – першій половині 2000-х років, а саме – проблеми побуту, дозвілля, вплив нових технологій. Вона показала, як перехід до ринкової

економіки та глобалізація позначилися на щоденному житті власне українських міських сімей [132].

Окрему групу джерел цього напрямку складають опубліковані джерела, колективні та інституційні видання. Це праці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, що репрезентують результати комплексних культурно-антропологічних досліджень сучасного побуту та культури населення України. У багатотомному виданні «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» у 12 томах уміщено експедиційні записи про явища духовної та матеріальної культури українців, воєнне повсякдення мешканців міст і сіл [21]. Окремі томи присвячено календарній, родинній обрядовості, народному харчуванню, житлу, одягу та ін.

Колективна монографія «Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії» (2023) підсумовує результати наукового проєкту з дослідження малих міст України [164]. У цій роботі автори (Г. Бондаренко, В. Балушок, Н. Литвинчук, Л. Боса, О. Коломійчук, М. Бех, О. Таран та ін.) проаналізували вплив новітніх чинників – війни, постмайданних соціальних змін, міграційних процесів – на життя в малих містах. Монографія застосовує історико-антропологічний підхід для простеження зв'язку історичних подій із формуванням сучасних культурних практик та ідентичностей міських громад. Зокрема, у праці розглянуто, як повномасштабна війна, що триває з 2014 року й особливо в її повномасштабній фазі, впливає на побут і щоденне життя прифронтових, а також тиллових містечок (є розділи про досвід окупації, волонтерський рух, міграцію тощо). Ця колективна праця на сьогодні є фактично першим культурно-антропологічним дослідженням малих міст. Науковцями ІМФЕ (М. Бехом, О. Таран, І. Коваль-Фучило) також було опубліковане видання, присвячене м. Лохвиці Полтавської області та її околицям. У монографії «Лохвиччина: фольклорно-етнографічні студії та матеріали» (2023) на матеріалах польових експедицій 2020 року проаналізовано господарські практики, релігійність, календарну та родинну

обрядовість, одягову культуру, фольклор Лохвиці та Лохвиччини. Наукові статті авторів доповнені корпусом польових записів. Для дослідження малих міст ця праця важлива як джерело для аналізу локальних варіантів повсякдення, механізмів збереження традиції та змін у культурному житті спільноти [28].

У збірнику «Гоща і округа. Історико-культурознавчі студії» (2023) подано малодосліджені аспекти соціального життя, а також культурного побуту мешканців Гощі й навколишніх сіл від середньовіччя до новітнього часу. Уміщені в збірнику розвідки дають змогу простежити специфіку локальних традицій, їх змін упродовж історичних епох, а також функціонування міської спільноти в контексті національно-визвольних змагань, радянської доби й перших десятиліть незалежності [121].

Огляд праць, у яких представлено *місто в системі символічного простору та культурної пам'яті*, доцільно подати в хронологічному порядку, що дозволяє простежити, як проблематика ускладнювалася й поглиблювалася упродовж останніх п'ятнадцяти років.

Одним із перших звернень до теми символічного виміру міста в сучасній українській соціології стала праця В. Середи «Місто як *lieu de mémoire*: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова» (2008) [163]. Авторка використовує концепт «*lieu de mémoire*», згідно з П. Нора, який позначає значущі місця, що мають символічне значення для спільної пам'яті. Розглядаються етапи символічного маркування міста, зокрема встановлення й знесення пам'ятників, також зміни назв вулиць, які відображали радянський та національний наративи. Акцент ставиться на процесах відновлення українських, єврейських та польських маркерів у Львові.

У статті Н. Обухової «Структура символічного простору в образі великого міста» (2010) на прикладі Донецька проаналізовано, як монументи й найменування вулиць формують образ міста як простору ідентичності та пам'яті і впливають на сприйняття міського середовища його мешканцями [153]. Ця робота поставила питання про те, хто і в який спосіб контролює «знакову»

складову міського простору, – питання, яке отримало розвиток у наступних дослідженнях.

Наступним кроком стала розвідка О. Міхеєвої і О. Ковалевської «Символічний простір міста від імперських часів до сьогодення: соціокультурні зміни» (2013), де дослідниці перенесли акцент із синхронного зрізу на діахронний вимір [143]. Зосередившись на архітектурі, монументах і топоніміці, вони показали, як зміни політичних режимів і ідеологій послідовно переписували символічний склад міста, відображаючи цінності й наративи кожної доби. Ця лонгітюдна перспектива виявилась особливо продуктивною для розуміння пострадянських трансформацій.

Безпосередньо пострадянські зміни в малих містах досліджує О. Гриценко в монографії «Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України» (2014) [122]. На матеріалах Звенигородки та Ватутіного автор аналізує зміни назв вулиць, установлення нових пам'ятників та вилучення радянської символіки як засобів переосмислення локальної ідентичності. Для дослідження Галича ця праця має особливе значення: вона демонструє, що малі міста є не пасивними об'єктами державної символічної політики, а активними учасниками конструювання власної пам'яті.

Теоретичний вимір проблематики розробляє С. Ганнаба в статті «Символічний простір міста як простір пам'яті» (2016), де місто постає як живий механізм збереження та ретрансляції групової пам'яті [115]. Авторка концептуалізує міські символи – назви вулиць, пам'ятники, меморіальні дошки – як систему кодів, що формують унікальний образ міста і впливають на свідомість його мешканців. Ця концептуалізація висвітлена в працях соціологів та культурологів, але не знайшла достатнього відгуку в культурних антропологів та етнографів.

Принципово інший ракурс пропонує І. Монолатій у книзі «Діри пам'яті. Як пам'ятаючи, місто забуває» (2017) [147]. Автор зміщує фокус із того, що місто пам'ятає, на те, що воно активно «не пам'ятає»: механізми вибіркового

забування виявляються не менш значущим способом конструювання міської ідентичності, ніж меморіальне увічнення. Ця книга відкрила важливий дискусійний вимір: пам'ять і забуття функціонують як взаємопов'язані процеси в міському просторі.

Практичний аспект міської меморіальної культури досліджує Г. Бондаренко в статті «Ритуал в системі сучасних комеморативних практик» (2018). Науковиця аналізує громадські ритуали в міській публічній сфері – їхній зв'язок із пам'ятниками й пам'ятними місцями, трансформацію від радянських форм до нових практик. За її спостереженнями, найпоширенішими в сучасних комеморативних практиках лишаються скорботні та жалобні ритуали, що зберегли свою форму з радянських часів, тоді як суспільство відчуває запит на нові форми ритуалів, які відображали б ідеї єдності, мужності та миру [99].

Найновішим у цьому ряду є дослідження Л. Босої «Трансгенераційна пам'ять як джерело української ідентичності та культурної спадщини: антропологічний аспект» (2024) [106]. Науковиця переносить акцент із публічного символічного простору на приватні механізми: вона аналізує, яким чином пам'ять про минуле передається між поколіннями через родинні та локальні практики, ставлення до простору, ландшафту і спадщини. Особливу увагу приділено актуалізації культурної пам'яті в умовах російсько-української війни. Ця праця доповнює попередні студії «знизу» – з перспективи повсякденного досвіду, а не публічних монументів, що є принципово важливим для антропологічного дослідження малого міста.

Сучасні дослідження стосовно ідентичності міських громад підкреслюють важливість вивчення впливу конфесійного фактора на формування культурних та соціальних особливостей жителів малих міст. Л. Филипович досліджує формування релігійних ідентичностей в Україні, яке актуалізувалось через політичні та соціальні зміни внаслідок Революції гідності [172]. Особливу увагу приділено міжконфесійному діалогу, збереженню релігійної різноманітності в країні.

Одним із важливих факторів впливу на соціокультурний розвиток міст є сучасні міграційні процеси. В Україні це вимушена міграція населення, спричинена війною. У низці статей Т. Рендюка аналізуються вектори переміщення населення, проблеми адаптації, інтеграції переселенських спільнот у місцеві міські громади, наслідки цих явищ для демографічної ситуації в Україні [160].

Узагальнення вітчизняного доробку засвідчує, що українська урбаністична антропологія перебуває на етапі інтенсивного становлення: накопичується емпіричний матеріал, виробляються власні теоретичні підходи, утверджуються міждисциплінарні стратегії аналізу міського простору. Однак цей процес відбувається не у вакуумі – він є частиною ширшого міжнародного наукового діалогу.

Дослідження міського повсякдення в зарубіжній літературі. У світовій гуманітаристиці вивчення побуту та культури мешканців міст має давню традицію і залишається актуальним у контексті глобальних трансформацій. Фундамент сучасних урбаністичних студій заклала теорія виробництва простору А. Лефевра, переосмислена та операціоналізована в подальших дослідженнях. Найбільш концептуально насиченою розробкою лефеврівської спадщини є праця Е. Сої «Постметрополіс: критичні дослідження міст і регіонів» (Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions) (2000) [190]. Соя визначає сучасне місто як «постметрополіс» – багатошаровий простір, що інтегрує різноманітні форми економічних, культурних і політичних відносин у глобалізованому світі. Він пропонує шість дискурсів для розуміння міського простору: Космополіс (вплив глобалізації), Екзополіс (розширення міських кордонів поза традиційний центр), Фрагмополіс (соціальна та просторова фрагментація), Карбонополіс (екологічні виклики), Метрополіс як місце пам'яті та Геттополіс (творення гетто). Поєднуючи урбаністику із соціологією, економікою та екологією, Соя створює аналітичний інструментарій, який залишається актуальним для вивчення сучасних міських змін.

Актуальність Е. Лефевра для сучасних досліджень підтверджує Е. Еспіноса в статті «Урбаністична антропологія чи антропологія в місті: чи є підхід Лефевра ключем до розуміння?» (Urban anthropology or anthropology in the city: Does Lefebvre hold the key?) (2024) [181]. Автор доводить, що теорія «виробництва простору» залишається ключем до розуміння сучасного урбанізованого життя: простір у місті не тільки планується зверху, але також переживається, конфліктує та «виробляється» в межах повсякденних соціальних практик. Це теоретичне уточнення принципово важливе для аналізу малих міст, де простір часто є ареною зіткнення офіційних і низових практик.

Від просторової теорії природно переходимо до антропологічного осмислення міста як морального й соціального порядку. У праці «Урбаністична антропологія» (Urban Anthropology) (2016) І. Пардо та Дж. Б. Прато зосереджуються на явищі міського середовища як простору неформальних практик, моральних дилем і політичних трансформацій [186]. На думку авторів, місто є моральним порядком, що формується через індивідуальні стратегії виживання, взаємодію з владними структурами та культурну локалізацію глобальних викликів. Цей підхід дозволяє розглядати містян не як пасивних суб'єктів урбаністичних процесів, а як активних учасників, котрі щоденно відтворюють і переосмислюють міське середовище.

Структурний вимір міського середовища (насамперед нерівність як визначальну характеристику міста) аналізує Р. Джаффе у статті «Міські нерівності» (Urban Inequalities) (2024) [182]. Автор розглядає прояви структурної нерівності в сегрегації, доступі до ресурсів, безпеці, ідентичності та просторових привілеях. Особливу увагу він приділяє тому, як зростаючий вплив технологій змінює інфраструктуру міського життя й загострює дисбаланс між різними соціальними групами. Ця проблематика особливо актуальна в контексті міст, що переживають швидку трансформацію.

Технологічний вимір міської трансформації розвинено в міждисциплінарному дослідженні «Урбаністична антропологія: розумні міста, нерівність і зміни в суспільних відносинах» (Urban anthropology: Smart cities,

inequality and changing community relations) (2023) [192]. Автори аналізують, як концепція «розумного міста» (smart city) змінює міські взаємини: цифровізація і алгоритмізація міських сервісів трансформують уявлення про спільноту, а мобільні технології змінюють публічний простір і комунікаційні практики мешканців. Хоча ці процеси стосуються передусім великих міст, вони задають нові стандарти й очікування, які проникають і в мале місто.

Від загальної теорії міста звернімося до досліджень, де мале місто постає вже як самостійний предмет дослідження. Піонерською в цьому напрямі є праця американського антрополога М. Річардсона «Сан-Педро, Колумбія: мале місто в суспільстві, що розвивається» (San Pedro, Colombia: Small Town in a Developing Society) (1970) [188]. Автор досліджує соціокультурні аспекти розвитку малого колумбійського містечка в умовах впливу глобальних економічних процесів та локальних змін. Річардсон розглядає, як в умовах модернізації трансформуються соціальні зв'язки, культурні практики, економічні стратегії та ідентичність жителів; аналізує процеси адаптації спільноти до соціальної нерівності, міграційних викликів і змін у політичних структурах. Ця праця доводить, що вплив глобальних процесів на малі громади якісно відрізняється від їхнього впливу на великі міста, а тому мале місто потребує власного аналітичного інструментарію.

Ідентичнісний вимір малого міста з позицій сучасної американської політичної думки розробляє Е. Лонг у статті «Життя малого міста та відмінність» (Small-Town Life and Difference) (2023) [184]. Дослідниця заперечує поширене уявлення про те, що спільнота малого міста ґрунтується на однорідності та виключенні відмінностей. Спираючись на дослідження В. Беррі, Б. Гукс та А. Янг і поєднуючи аналіз американської політичної думки із сучасними етнографічними дослідженнями, вона доводить, що повноцінне життя малого міста передбачає визнання й повагу до соціальної, культурної та світоглядної різноманітності та розвиває ідеал «улюбленої спільноти», відкритої до відмінностей.

Регіональні дослідження малих міст у Центрально-Східній Європі виразно демонструють, як загальна теорія переломлюється через специфічний постсоціалістичний контекст. Польська етнологія малих міст отримала ґрунтовний огляд у праці Г. Одоє «Мале місто як предмет етнологічних досліджень у Польщі: стан і перспективи» (*Małe miasto jako przedmiot badań etnologicznych w Polsce. Stan i perspektywy*) (2011) [185]. Автор підкреслює унікальну соціальну та культурну ідентичність малих польських міст – їхню спільнотну згуртованість, прив'язаність до місця та специфічний місцевий стиль життя, водночас критикуючи обмежену увагу до них у вітчизняних етнологічних дослідженнях. На думку Г. Одоє, дослідники надміру поклалися на кількісні методи соціології, демографії та географії, залишаючи осторонь якісні етнографічні підходи. Ця критика є цілком актуальною і для українських студій.

Просторовий вимір ідентичності в малих польських містах досліджує К. Собчинська у статті «Риси та елементи простору малих міст, що впливають на відчуття ідентичності та інтеграцію локальних спільнот» (*Cechy i elementy przestrzeni małych miast wpływające na poczucie tożsamości i integrację lokalnych społeczności*) (2021) [189]. Дослідниця аналізує чинники, що впливають на формування локальної ідентичності та інтеграцію місцевих спільнот: якість урбаністичного й архітектурного середовища, естетику забудови, наявність культурних і репрезентативних об'єктів, зелені зони та публічний простір як місце зустрічей. Важливий висновок: що сильнішою є ідентифікація мешканців із міським середовищем, то активніше вони залучаються до формування його просторового образу, сприяючи виникненню просторово-культурної цілісності, а не сукупності ізольованих частин.

Динаміку трансформацій малих міст у постсоціалістичному контексті на прикладі Румунії розглядають Д. Замфір, К. Таланге та І. Стоїка у статті «Румунські малі міста в пошуках своєї ідентичності» (*Romanian small towns searching for their identity*) (2009) [194]. Автори показують, що після 1989 року в умовах демократичних змін і реструктуризації економіки частина малих міст намагалася відновити ідентичність, утрачену внаслідок комуністичної політики.

Закриття промислових підприємств та переорієнтація економіки спричинили повернення частини населення до аграрної діяльності. Одні міста адміністративно перейшли в категорію середніх, інші лишалися малими навіть за демографічного зростання. Ці спостереження мають безпосередній паралельний сенс для розуміння траєкторій розвитку малих міст України.

Особливий погляд на мале місто (крізь призму діаспорної ідентичності) пропонує канадська дослідниця Н. Кононенко в монографії «Український ритуал на преріях. Формування українсько-канадської ідентичності» (Ukrainian Ritual on the Prairies. Growing a Ukrainian Canadian Identity) (2023) [183]. Її респондентами були переважно мешканці малих міст канадських прерій, вихідці з України. Дослідниця аналізує причини занепаду таких міст через перепрофілювання господарських практик і зміну логістики, а також виокремлює притаманні діаспорній спільноті маркери ідентичності, такі як належність до церковної громади, весільні й зимові ритуали, фольклор. Ця праця цінна тим, що демонструє, як мале місто зберігає та відтворює культурну пам'ять навіть в умовах відриву від батьківщини.

Завершує огляд прикладне дослідження сценаріїв розвитку малих міст, яке демонструє, як теоретичне осмислення трансформується у стратегічне планування. Експерти Польського інституту економіки в праці «Верифікація сценаріїв розвитку малих міст у перспективі до 2035 року» (Weryfikacja scenariuszy rozwoju małych miast w perspektywie 2035 roku) (2020; автори: К. Дебковська, У. Клоевич-Гуреца, А. Шиманська, П. Важневський) [180]) здійснили переоцінку ймовірності реалізації різних сценаріїв розвитку малих міст з урахуванням нових соціально-економічних викликів – відтоку населення, погіршення ринку праці, фінансових труднощів і впливу пандемії *COVID-19*. Дослідники поділили малі міста на три групи: М1 («потребують імпульсу для розвитку»), М2 («міста невикористаних шансів») та М3 («міста хорошого життя»). Застосована ними методологія – анкетування місцевих представників і метод Делфі – може слугувати зразком для аналогічних досліджень щодо малих міст України.

Історіографія дослідження міста Галича. Наукові дослідження м. Галича сформувалися впродовж XIX – початку XXI ст. і характеризуються значною джерельною базою та тематичною різноманітністю. Водночас, попри значну кількість праць з дослідження міста, тема міського повсякдення в них не вивчалася. Перший етап історичних студій Галича пов'язаний із діяльністю українських і польських учених XIX – початку XX ст., зокрема Д. Зубрицького, І. Вагилевича, А. Петрушевича, І. Шараневича, М. Грушевського, а також З. Доленги-Ходаковського, Ф. Сорочинського та П. Жагоди. Їхні праці заклали фундамент наукового вивчення Галича, однак були зосереджені переважно на політичній історії, літописній традиції, локалізації давнього міста.

На сучасному етапі вивченням міської культури здебільшого займаються краєзнавці, а також науковці, що працюють у Національному заповіднику «Давній Галич», який було створено в 1994 році. Його співробітниками впродовж останніх 30 років опубліковано ряд видань, наукових розвідок, присвячених культурно-історичній спадщині Галича.

Дослідження повсякденного життя мешканців Галича частково здійснювалося в межах ширшого регіонального контексту – вивчення етнографічного району Опілля, до якого включають і Галич. У 2010 році вийшла колективна монографія під назвою «Опілля», у якій висвітлено місцеві діалекти, архітектуру, одяг, господарську діяльність мешканців цього регіону [154]. У дисертації М. Бацвін «Господарство та матеріальна культура Опілля в 90-х роках XIX ст. – 30-х роках XX ст. (на матеріалах Рогатинського та Галицького районів Івано-Франківської області)» (2012) досліджуються способи ведення господарства, кулінарні традиції, промисли та ремесла мешканців району [92].

Опубліковано матеріали міжнародних конференцій – «Караїми та їх роль у контексті світової спадщини», «Караїми Галича: історія та культура», «Галич і галицька земля в державотворчих процесах України» та «Історико-релігійні та етнокультурні особливості Галицького регіону в загальноукраїнському контексті».

Єдиною роботою, у якій повсякденність містян Галича окреслена як предмет дослідження, є недавня публікація М. Мосорко про побут галичан за часів німецької окупації [148, с. 131].

Важливе значення для розуміння ролі історичних міст у вітчизняній історії має проєкт «Атлас українських історичних міст» (2018), започаткований у 2014 році як частина загальноєвропейської програми видання атласів історичних міст. Україна стала дев'ятнадцятою державою, що долучилася до цієї ініціативи Міжнародної комісії з історії міст, і першою серед країн поза межами Європейського Союзу. Атласи укладаються за уніфікованою міжнародною методикою. Вони поєднують репродукції історичних планів, карти-реконструкції з історико-урбаністичними нарисами, що дає змогу простежити еволюцію міського простору від часу заснування міста до сьогодення. Другий том серії – «Галич» – вийшов у 2018 році. У плані дисертаційного дослідження особливо важливою є вміщена тут праця М. Капралія й А. Чемеринського «Галич у ХІХ – на початку ХХІ ст.: історико-урбаністичний розвиток». Автори аналізують просторову еволюцію міста, зміни його планувальної структури та особливості урбаністичного розвитку [83; 127].

Вагоме місце поміж джерел з історії Галича посідає регіональний том фундаментальної серії «Звід пам'яток історії та культури України» (2019), присвячений м. Галичу та Галицькому району. Це довідкове видання фіксує матеріальну спадщину району, формуючи джерельну базу для подальших культурологічних, етнологічних та урбаністичних досліджень малого міста. Укладачі подали опис кожного об'єкта, історичні відомості про нього, ступінь збереженості та охоронний статус. Документація малих сакральних об'єктів, міських будівель та археологічних пам'яток, які формують історичний ландшафт Галича, має особливу цінність [22].

У дослідження сучасної історії Галича значний внесок зробили також місцеві краєзнавці, серед яких І. Дробчак, Я. Мусякевич, А. Чемеринський та В. Козелківський. Їхні роботи спрямовані на поглиблене вивчення культурної та історичної спадщини міста, а також на популяризацію знань про місцеву історію

серед широкого загалу. У праці «Галич: до 1115-річчя присвячується» (2012) Я. Мусякевича йдеться про давню й новітню історію Галича, подано опис сакральних пам'яток, розповіді із побуту краян [149].

Праця В. Козелківського «Особливості народного житла м. Галича (кінця XIX – середини XX ст.)» (2016) присвячена саме міському житлу, що є дуже цінною інформацією про типи будівництва того часу. У роботі здійснено спробу комплексного аналізу архітектурних, конструктивних та художніх особливостей народного житла. Розглядаються типи планування з технологіями будівництва, поряд із подробицями інтер'єру. Автор виявив, що народне житло в місті мало каркасну конструкцію (дильовану чи глиновальковану), традиційне трикамерне планування (варіанти: хата + сіни + хата / комора + хата + сіни) з характерним інтер'єрним наповненням: піч, ліжка, скриня, креденець, бамбетель тощо. Автор застерігає про небезпеку втрати особливо цінних об'єктів вивчення внаслідок зношення споруд, через брак реставрації та відсутність підтримки історичної архітектурної спадщини [128].

Серед використаних нами джерел є також місцеві видання релігійної тематики, зокрема праця священника І. Кузя про історію парафії храму Святого Володимира в Галичі [133].

Джерельна база дослідження. Для повноцінного висвітлення теми дисертаційного дослідження було залучено широке коло джерел, різних за походженням, інформаційною цінністю, достовірністю та повнотою. Джерела, які стали основою для дослідження, можна поділити за такими групами: 1) неопубліковані архівні документи; 2) опубліковані джерела, 3) польові етнографічні матеріали; 4) періодичні видання; 5) статистичні дані.

Значна частина знайдених документів уперше вводиться в науковий обіг. Раніше опубліковані матеріали отримують нові інтерпретації.

Архівні матеріали, які безпосередньо стосуються предмета дослідження, зберігаються у фондосховищах, а саме – у Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО) та в архівному відділі бібліотеки Національного заповідника «Давній Галич».

Досить багато інформації можна знайти в протоколах засідань виконкому райради депутатів Галицького району, що зберігаються в Державному архіві Івано-Франківської області. Вони дають змогу аналізувати розвиток міста впродовж 1990–2010-х років. У них відображено процеси декомунізації, отримано дозволи на проведення культурних заходів, зафіксовано площі присадибних земельних ділянок, а також зміни міського простору [3].

В архівних фондах Національного заповідника «Давній Галич» зберігаються певні матеріали, зібрані в час етнографічних [23] експедицій, проведених у м. Галичі. Ці матеріали подано у формі експедиційних звітів, які (на основі свідчень респондентів) намагаються відтворити основні параметри традиційної матеріальної культури. Крім того, звіти описують духовну культуру міського населення, подають топографічні відомості, а також містять розповіді про народні промисли та ремесла.

Окрему групу джерел складають польові етнографічні матеріали, що є основним масивом емпіричних даних стосовно повсякдення, культурних практик містян. Матеріали збирали впродовж усього часу роботи над дисертаційним дослідженням; вони мають системний та всебічний характер. Розшифровані автором аудіозаписи (50 інтерв'ю) були належним чином оформлені та передані до Архіву наукових фондів рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [1; 2]. Аналіз інтерв'ю дозволяє виокремити кілька смислових блоків. Це – усноісторичні оповіді містян, розповіді про господарські практики, традиції харчування, народну релігійність, святково-обрядова сфера життя. Матеріали анкетування мешканців міста (у т. ч. учнівської молоді галицьких шкіл, усього 250 осіб) зберігаються в особистому архіві дисертанта.

Важливим джерелом є також статистичні збірники Головного управління статистики в Івано-Франківській області, які містять дані про чисельність населення, його вікову структуру, міграційні процеси, рівень зайнятості та доходів. Ці матеріали дають змогу проаналізувати демографічну динаміку в

місті, тенденції відтоку працездатних груп, а також оцінювати комфортність побуту, якість життя містян та потенціал соціально-економічного розвитку міста.

Окрему вагому групу із джерел для представленого дисертаційного дослідження утворюють періодичні видання, основу яких складає преса, що виходила з 90-х років XX ст. до середини 20-х років XXI ст. Безсумнівно, варто виділити газети «Галицьке слово», «Дністрова хвиля» та науково-популярний часопис «Давній Галич».

Газета «Галицьке слово» з 1 липня 1990 року висвітлювала ключові події в Івано-Франківській області, зокрема в Галицькому районі. Вона приділяла увагу місцевому життю [34], соціальним питанням [36] та регіональним новинам. Її публікації охоплювали сукупно інформаційні матеріали про діяльність місцевих органів влади, важливі соціальні події, освітні питання та культурні ініціативи. Видання містило програму телепередач, а також оголошення. Це робило його значущим інформаційним джерелом для жителів району.

Газета «Дністрова хвиля» була заснована саме з ініціативи працівників та дирекції Національного заповідника «Давній Галич» і виходила у світ упродовж 1996–2002 років. Вона показувала роботу заповідника, розповідала про культурні події в місті, а ще подавала інформацію про стан та зміни вигляду міської архітектури й життя людей [30].

Науково-популярний часопис «Давній Галич», що виходив протягом 2018–2020 років, містив у собі подібну інформацію. Здебільшого він висвітлював події за участю працівників заповідника й публікував наукові дослідження.

Отже, історіографічна традиція щодо дослідження міста, малого міста і міських спільнот демонструє поступове розширення предметного поля від адміністративно-історичних описів аж до аналізу повсякдення, локальної ідентичності, культурної пам'яті та просторових практик. Особливо актуальним стає міждисциплінарний підхід у науці. Він поєднує історію, соціологію, антропологію, культурологію та урбаністику. У випадку Галича відчувається потреба в нових студіях, які долають традиційно археологічно-культурологічний

фокус і розглядають місто як живий соціокультурний простір із власною динамікою та повсякденністю.

Узагальнюючи аналіз джерельної бази дисертації, можна констатувати наявність великого обсягу архівних документів, статистичних відомостей та польових етнографічних матеріалів, які характеризують різні аспекти досліджуваної проблематики – від перебігу демографічних процесів до змін у сфері духовної та матеріальної культури містян.

1.3. Класифікація і типологія малих міст України

Перш ніж перейти до аналізу малих міст як об'єкта дослідження, доцільно чітко визначити зміст понять «класифікація» та «типологія», оскільки в науковій літературі вони нерідко змішуються. Класифікація передбачає групування об'єктів за кількісними ознаками, тоді як типологія ґрунтується на якісних характеристиках і дає змогу виявити сутнісні відмінності між об'єктами. Таке розмежування є принципово важливим для дослідження малих міст, адже дає змогу уникнути редукції їхнього аналізу до суто демографічних параметрів.

Відповідно до чинного законодавства України містом вважається населений пункт із чисельністю населення понад 10 тис. осіб. До категорії малих міст належать населені пункти із чисельністю до 50 тис. осіб, які поділяються на три підгрупи: від 20 до 50 тис. осіб, від 10 до 20 тис. осіб та до 10 тис. осіб. Така класифікація є базовою, однак вона не враховує функціональної, історичної та соціокультурної специфіки міських поселень при мінімальному демографічному критерії та специфічних просторово-планувальних особливостях міста.

Цікаво, що в західноєвропейській традиції демографічний поріг часто нижчий. Наприклад, у Німеччині ще з XIX ст. офіційно малими вважали міста розміром від 5 до 20 тис. жителів (категорія «Мале місто» (Kleinstadt)). Таку саму градацію розмірів населених пунктів використовують і в Польщі. У Франції і Чехії формальні критерії мають відмінності. У Франції невеликими містами вважають населені пункти, що мають від близько 6 до 35 тис. мешканців. У Чехії міський статус часто залежить від історії та адміністративних рішень (іноді й поселення з близько 3 тис. осіб можуть мати статус město, якщо є історичні

міські права) [191, с. 324]. Отже, популяційний підхід є базовим, проте його реалізація різниться: мале місто може бути як зовсім невеличким центром на кілька тисяч жителів, так і містом середнього розміру, залежно від країни та контексту.

У сучасних урбаністичних дослідженнях дедалі більшу увагу привертає категорія дуже малих міст (*very small towns* або *micro-towns*). У межах європейських досліджень, зокрема в рамках програми ESPON (European Spatial Planning Observation Network – Європейська мережа спостереження за просторовим плануванням), малі міста зазвичай визначаються як поселення з населенням від 5 до 25 тис. осіб. Водночас саме міста з чисельністю до 5–10 тис. жителів виокремлюються як особлива підгрупа, що перебуває на межі між міським і сільським типом поселень. Такі міста характеризуються поєднанням урбаністичних і традиційних рис, виконують функції локальних центрів для навколишніх сільських територій, мають обмежену економічну диверсифікацію та вирізняються високим рівнем соціальної згуртованості. У цьому контексті дуже малі міста є важливими елементами системи «місто – село» та відіграють значну роль у збереженні локальної культурної ідентичності.

Відповідно до затвердженої Законом України Генеральної схеми планування території України визначаються такі типи малих міст: міста, що прилягають до центрів систем розселення; міста, що мають значний рекреаційний та оздоровчий потенціал; міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали; міста – центри сільськогосподарських районів; монофункціональні міста [59]. За статусом в адміністративно-територіальній структурі виокремлюються міста республіканського, обласного, районного значень, які у своїй переважній більшості і є малими містами. Цей статус визначає характер бюджетних відносин, а також компетенцію органів місцевого самоврядування [86, с. 10].

Типологія міст за функціями передбачає врахування історико-генетичних, планувальних та функціональних аспектів міських поселень. Генетична типізація передбачає поділ міст за часом і причинами їх виникнення, а також за

ступенем збереження історичних особливостей. У цій групі виокремлюють міста, що походять із часів Давньої Русі. Також це торговельно-ремісничі, оборонні, промислові чи транспортні центри, сформовані внаслідок розробки корисних копалин, чи господарські центри, які утворилися на основі великих сільських поселень. За функціональними ознаками виокремлюють і багатогалузеві промислові центри, транспортні вузли, агропромислові міста, курортно-оздоровчі поселення за призначенням. Крім цього, існують міста з переважно промисловими, санаторно-курортними, рекреаційними функціями. Також є історичні, історико-архітектурні, культурні й туристичні центри [159, с. 99]. Існує класифікація за динамікою розвитку. Вона аналізує динамічні властивості міст, які визначаються змінами демографії, числа суб'єктів, показників місцевих коштів та ін. Згідно із цим критерієм розрізняють стагнуючі міста, депресивні, населені пункти, що обмежено розвиваються, та міста, що характеризуються постійним зростанням [86, с. 19].

Автор дослідження пропонує нові концептуальні підходи до типології малих міст України, що є спробою систематизації етнографічних та соціокультурних особливостей цих населених пунктів. До першої підгрупи належать промислові мономіста – малі міста, які виникли чи розрослися за радянського періоду навколо одного підприємства (шахти, заводу, ГЕС тощо). Вони відносно «молоді» з погляду історії, мають типову міську забудову, здебільшого радянського періоду. Місцева ідентичність визначається професійною належністю (як-от шахтарі, металурги), а також корпоративними цінностями. Наприклад, Чистякове, Бурштин, Новий Розділ, Южне (в Україні), малий порт, закладений у 1978 році поруч із нафтохімічним терміналом; Новояворівськ (Україна), шахтарсько-хімічне місто 1960-х у Львівській області; Волфенбюттель (Німеччина, Нижня Саксонія), історичне місто, проте після війни стало центром хімічної промисловості, що сформувало його вигляд. У європейській науці до цього типу відносяться «Низькотехнологічні міста» (Low Tech towns). Вони мають економіку з низькими технологічним розвитком. Комплексна типологія мусить ідентифікувати ці міста. Для них є необхідними

окремі стратегії (диверсифікація економіки, перекваліфікація працівників) [176, с. 207]. Назвімо їх умовно «малими індустріальними містами». У наш час чимало з них потерпають від спаду, для подолання якого потрібна диверсифікація економіки, пошук нового сенсу для існування громади (наприклад, переорієнтація на переробку агропродукції чи зелений туризм, якщо є природні ресурси), бо ці міста поширені в промислових районах України. Показовим у цьому контексті є приклад м. Південноукраїнська, яке в різні історичні моменти ставало простором повторного переселення для населення атомних міст: після аварії на ЧАЕС сюди прибула частина мешканців Прип'яті, а від 2022 року почали приїжджати жителі окупованого Енергодара. Показово, що в обох випадках ішлося не про одноетапне переміщення, а про повторну зміну місця проживання, коли після первинної евакуації люди згодом обирали середовище, подібне до того, у якому жили й працювали раніше. Така мобільність засвідчує, що для промислових міст визначальними є не лише територіальні, а й функціонально-професійні характеристики, пов'язані з типом виробництва та способом життя. Водночас утрата зв'язку з виробничою базою робить такі міста особливо вразливими порівняно з іншими типами міських поселень, оскільки підриває самі підстави їх існування. Це виразно простежується на прикладах Чорнобиля, який перетворився на вахтове селище, Прип'яті, що стала покинутим містом, а також Орбіти (Вітового), яка так і не реалізувалася як повноцінне місто через нездійснення запланованого будівництва підприємства.

До другої групи належать аграрно-ринкові центри (традиційні містечка). Вони історично сформувались як осередки торгівлі, а також виконували функцію адміністрування щодо довколишніх сіл. Такі міста зазвичай мають від 5 до 20 тис. населення; розташовані вони в аграрних районах. Також виконують роль місцевого ринку, при якому проходять ярмарки, працюють підприємства, орієнтовані на виробництво аграрної продукції. Етнографічно ці містечка дуже близькі до сільських населених пунктів, що їх оточують. Їхній побут, говірка, фольклор майже не відрізняються від довколишніх сіл. Попри це, їх мешканці усвідомлюють себе містянами, підкреслюючи різницю манерою одягатися,

окремими деталями організації побуту. Це стосується також відчуття належності до міської спільноти. На нашу думку, такими містами є Летичів, Ромни, Лубни, Прилуки, Кролевець. Ідентичність здебільшого будується навколо регіональних традицій і відчуття гордості бути «ярмарковим містом» або районним центром. Ці міста здатні розвиватися, переробляючи місцеву продукцію та підтримуючи фермерське господарство. Для досягнення цього всього, необхідно зберегти народні промисли, а особливо ярмарки саме народної творчості.

До третьої групи належать багатоетнічні й прикордонні міста. Особливий тип малих міст – це ті, що розташовані поблизу від державних кордонів або мають змішане етнічне населення. Це, наприклад, Чоп (на кордоні з Угорщиною та Словаччиною), Любомль (на кордоні з Польщею), Ізмаїл (дунайський порт з багатьма етносами), Болград, а також Берегове. Їхня ідентичність складається з двох пластів: локальний патріотизм і відчуття причетності до ширшої діаспори чи сусідньої країни. У Береговому українські угорці бережуть свою мову, культуру, що надає місту особливого угорського колориту. Водночас вони є громадянами України та інтегруються в загальноукраїнське життя. Подібні міста часто є містками між культурами. Там проводяться міжнародні фестивалі, скажімо, діють двомовні школи тощо. Вони виграють економічно від транзиту, а також від крос-кордонної торгівлі. Серйозним викликом для таких міст є постійний відтік населення за кордон.

Ще одну групу складають міста, що мають свої відомі заклади освіти: історичні чи сучасні. Це – Острог, Кременець, Переяслав, Глухів, Дрогобич. Такі міста притягують студентство, більш відкриті. Подекуди формується студентська субкультура. Зазвичай вони мають розвинену активність культурно-освітню структуру: бібліотеки, видавництва, музеї при закладах. Їх розвиток залежить від підтримки освітніх інституцій, а також від інтеграції студентів у життя громади.

До рекреаційно-туристичних осередків належать курортні містечка, приморські міста й гірські центри відпочинку. Вони можуть бути історичними або сформованими навколо наявних природних ресурсів у ХХ ст. (Генічеськ,

Миргород, Свалява, Верховина, Хмільник, Яремче, Шацьк, Скадовськ). Економічний розвиток таких міст, як і зміни повсякденного життя їхніх мешканців, тісно пов'язаний із періодами туристичного сезону. Тому важливим є розширення спектру побутових, культурних, оздоровчих послуг, збереження природного середовища. Місцева ідентичність тут формується довкола традицій гостинності, локальної святково-обрядової культури. Стратегія сталого розвитку для них дуже важлива.

Останню групу становлять історико-культурні містечка. Це малі міста із багатою історичною спадщиною, які зберегли історичний центр, пам'ятки архітектури, власні культурні традиції. Вони можуть виконувати різні функції; головне в них те, що вони є носіями історичної пам'яті регіону (Кременець, Острог, Берестечко, Кам'янець-Подільський, Чигирин, Батурин та ін.). Такі містечка в Європі мають території та пам'ятки, що перебувають під охороною ЮНЕСКО. Наприклад, Казімеж-Дольни в Польщі, невелике історичне місто-музей, офіційна пам'ятка в царині національної історії [81]; Телч у Чехії, середмістя якого перебуває під охороною; Кведлінбург у Німеччині відомий своєю фахверковою архітектурою. Такі міста зараз переважно моноетнічні, проте їх ідентичність бере початок від колишніх багатонаціональних нашарувань (козацька слава, єврейська спадщина тощо). Ці містечка нерідко є туристичними осередками або ж мають потенціал для того, щоб ними стати. Їхній розвиток залежить від збереження пам'яток та культурного менеджменту (організація виставок, фестивалів). Уважаємо, що м. Галич належить саме до такої групи міст. Його унікальність зумовлена значимою історичною спадщиною: місто було столицею Галицького князівства ще в XI ст., великим торговельно-економічним центром із правами самоврядування. Галич відзначається збереженням численних археологічних і архітектурних пам'яток, зокрема руїн замку, храмів і культових споруд, а також наявністю охоронних інституцій – Національного заповідника «Давній Галич». Етнокультурні особливості міста зумовлені його минулою поліетнічністю (українці, поляки, євреї, караїми) та унікальними культурними традиціями. Важливим аспектом виступає локальна ідентичність

громади, що підтримується за допомогою культурно-освітніх заходів, музеїв та відтворення середньовічних традицій. Місто також включено до Списку історичних населених місць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878. У цьому переліку місто зазначене як «м. Галич (разом із селами Крилос і Шевченкове)», а датою його заснування або першої писемної згадки визначено IX століття [60].

Запропонована типологія має багатовимірний характер і дає змогу розглядати мале місто як складну систему, що формується під впливом демографічних, економічних, просторових і культурних чинників. Здебільшого міста поєднують риси кількох типів. У цьому контексті м. Галич доцільно трактувати як *історико-культурне мале місто* з виразною етнографічною специфікою, яке водночас виконує функції локального культурного центру, що впливає на формування сучасних форм колективної ідентичності містян.

Отже, у цьому дослідженні ключовими є порівняльно-історичний метод, структурно-функціональний підхід, типологічний аналіз, а також методи польових досліджень – включеного спостереження, інтерв'ювання та анкетування. Кількісні дані, отримані в ході анкетування, опрацьовувалися із застосуванням елементів статистичного аналізу. Використовувався також метод фотодокументації явищ матеріальної культури, символічного простору міста, святкової культури містян. Комплексне застосування означених методів забезпечує всебічне розкриття предмета дослідження, дозволяє проаналізувати досліджувані явища у їх взаємозв'язку.

Узагальнення історіографічного доробку засвідчило, що дослідження малих міст має міждисциплінарний характер і розгортається на перетині урбаністики, соціальної антропології, етнології та історії повсякденності. Установлено, що сучасні наукові студії зосереджені на пошуку малими містами власних моделей розвитку, їх адаптації до глобалізаційних викликів, відновленні втраченої в радянський період ідентичності, конструюванні нових її форм та осмисленні культурної спадщини як важливого ресурсу розвитку. У вітчизняній науці проблематику етнології міста й міського повсякдення репрезентують праці

О. Коляструк, М. Борисенка, О. Вільшанської, С. Новікової, Т. Герасимова, Т. Полек, тоді як феномен малого міста спеціально досліджували О. Гриценко, В. Косаківський, В. Балушок, М. Бех, Л. Боса, Г. Бондаренко. У зарубіжних студіях малі міста розглядаються переважно крізь призму збереження їхньої соціокультурної своєрідності, а також як простір формування культурних кластерів і використання історичної спадщини як чинника економічного розвитку.

Джерельну базу дослідження становлять неопубліковані документи з архівів державних установ міста, польові етнографічні матеріали автора, статистичні дані, місцева періодика та результати моніторингу міських соціальних мереж, що в сукупності забезпечують комплексне висвітлення аспектів міського повсякдення. Розшифровані тексти експедиційних записів за 2023–2024 роки (обсягом 188 аркушів) передано до Архівних наукових фондів рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Запропонована типологія дає змогу розглядати малі міста як багатовимірні соціокультурні утворення, у яких поєднуються історичні, демографічні, просторові та культурні характеристики. У її межах Галич постає як історико-культурне мале місто з виразною етнографічною специфікою, що поєднує функції локального культурного центру та осередку збереження історичної пам'яті. Саме така типологізація дозволяє найповніше виявити своєрідність міста та окреслити його місце серед інших малих міських поселень України.

РОЗДІЛ 2. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК МІСТА ГАЛИЧА ТА СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ ЙОГО МЕШКАНЦІВ

2.1. Особливості історичного розвитку м. Галича

Дослідження культури, побуту та повсякденного життя населення певного регіону, міста чи села включає вивчення особливостей його історичного розвитку, зокрема виокремлення тих чинників, які вплинули на формування специфіки цієї території. Актуальність висвітлення історичного розвитку Галича полягає в тому, що він відображає типові для малих міст процеси – залежність від зовнішніх факторів, зміну функцій, демографічні виклики, наслідки воєн і роль історико-культурної спадщини. Це робить його важливим кейсом для осмислення сучасних трансформацій українських міст і вироблення стратегій їхнього розвитку.

В історико-культурному дискурсі України м. Галич відоме насамперед як столиця Галицького князівства, а згодом Галицько-Волинської держави. Це був великий міський осередок, де зосереджувалися важливі адміністративні, церковні й торговельно-ремісничі функції. За археологічними даними, літописне місто виникло на зламі IX–X ст. у межиріччі Лукви, Лімниці та Дністра. Археологічні матеріали свідчать про існування тут слов'янського поселення у VIII–XI ст. Розвитку міста сприяли вигідні природно-географічні умови (родючі землі, лісові масиви, поклади солі в Прикарпатті) та міжнародні торговельні шляхи: річкою Дністер до Чорного моря (зв'язок із Візантією, грецькими та азійськими країнами) і сухоходом з Києва до Західної Європи та Угорщини через Карпатські перевали (так званий Руський шлях) [84, 143–145].

Деякі історики стверджують, що перша писемна згадка про Галич датується кінцем IX ст., приблизно 898 роком (Угорська хроніка Галла Аноніма, початок XIII ст.). За історичною легендою, галицький князь нібито гостинно прийняв у Галичі вождя Альмоша під час переселення угорських племен на Паннонську рівнину. Попри те, що в 1937 році було виявлено два курганні поховання, які характерні для знатних угорських воїнів з інвентарем кінця IX–

X ст., достовірність цього писемного джерела залишається дискусійною [155, с. 54–56].

Уперше Галич згадується в Іпатіївському літописі приблизно в 1141 році, після смерті галицького князя Ігоря-Івана Васильковича (1124–1144), як нова столиця об'єднаного Галицького князівства Володимира Володаревича (1141–1153). Розквіт міста припав на князювання Ярослава Володимировича Осмомисла (1153–1187), його сина Володимира Ярославича (1187–1188, 1190–1199), а також Романа Мстиславича (1199–1205). Упродовж 1205–1230 років Галичем володіли чернігівські князі Ольговичі та угорські королі, які також впливали на розвиток міста. На той час площа міста становила 45 гектарів.

Погоджуючись із поглядом М. Сагайдака, можна стверджувати, що місто, зародившись як потужний укріплений адміністративний центр, почало формувати свою околицю [161, с. 422]. З другої чверті XII ст. довкола княжого Галича починає розвиватися поселенська структура. За 3–6 км від центрального городища поступово виникають поселення-супутники. Серед них укріплені городища біля сучасних населених пунктів – Шевченкове, Гробиська, Мурафина, Пітрич, Сілець, Вікторів, Бринь, Сокіл та ін., а також житлові осередки, місця яких позначають залишки білокам'яних храмів в урочищах Кирилівка, На Цвинтариськах, Карпів Гай, Карпиця, Мниський Сад тощо [139]. Уся ця агломерація поселень, яка в писемних джерелах XII–XIII ст. охоплюється терміном «Галич», поєднана складними містобудівними зв'язками, які ще потребують дослідження.

Унаслідок перенесення королем Данилом столиці держави до Холма, що було зумовлено географічно-політичними чинниками, літописний Галич у другій половині XIII ст. занепадає. На місці колишнього дитинця ще деякий час зберігався центр Галицької єпископії, а згодом митрополії, при якому виникло с. Крилос. Остання літописна згадка про Галич датується 1269 роком. Стара назва «Галич» залишилася за його північними околицями, біля пристані над Дністром та біля укріплень колишнього двору вельможі Судислава [144, с. 12].

На жаль, первинного документа про надання магдебурзького права галицькій громаді наразі не виявлено. А. Стасюк припускає, що це сталося до 30 листопада 1367 року, оскільки саме тоді староста Русі Отто з Піліци попросив галицького вйта надати місце для будівництва костелу францисканськими монахами та підтримати їх у цій справі [165, с. 147–150].

Лист руського старости є єдиним документом, що підтверджує наявність міського права в Галичі в 60-х роках XIV ст. Однак точна дата надання цього привілею залишається невідомою. Можливо, його було видано під час правління останніх представників династії Романовичів (кінець XIII – початок XIV ст.) або під час встановлення польської влади над Галицькою землею за короля Казимира III (середина XIV ст.) [165, с. 151–155].

Саме тоді, найімовірніше, центр міського життя перемістився з території колишнього княжого дитинця та Підгороддя на правий берег річки Дністер, де нині розташоване м. Галич. Уже з другої половини XIII ст. місто було більш релігійною, ніж політичною столицею держави Романовичів.

З другої половини XIV ст. міський простір почав формуватися навколо Галич-гори, де за часів Казимира III був збудований Старостинський замок, який став резиденцією королівських намісників. Відтоді джерела згадують галицького вйта. Так, 19 жовтня 1374 року правитель підтвердив надання магдебурзького права жителям Галича.

13 лютого 1375 року, за підтримки папи Григорія XI, у Галичі було засновано латинське архієпископство. Однак уже в 1376 році Владислав Опольський звернувся до Апостольського престолу з проханням перенести новоутворене архієпископство з Галича до Львова, мотивуючи це слабкою обороноздатністю міста, яке не мало мурів і вважалося досить віддаленим від інших укріплених міст. Очевидно, інформація князя Владислава про незадовільні фортифікації Галича стосувалася лише міських укріплень. Відомо, що офіційно архієпископську столицю було перенесено до Львова лише в 1412/1414 роках.

У 1387 році було підтверджено стратегічний та оборонний статус галицького замку, який було утворено на місці Судиславового двору раніше. Під

час чергового конфлікту за «спадщину» Галицько-Волинської держави польсько-литовські війська, очолені князем Вітовтом, не наважилися штурмувати фортецю, де закріпився місцевий воєвода Бенедикт. Лише після перемовин та виконання вимог угорського намісника Галицької землі замок разом із містом перейшов під владу нової династії Ягеллонів [170].

Подальший урбаністичний розвиток Галича був пов'язаний із перспективою розширення міської власності на лівому березі Дністра. У період між 1440 і 1444 роками польсько-угорський король та володар Русі Владислав III Варненчик надав галичанам землю за річкою Дністер у напрямку сіл Демешківці та Мартинів, неподалік львівської дороги. Він підтвердив магдебурське право, а разом із ним і звільнення від судочинства королівських урядників, що було закріплене документом його батька від 1429 року [166, с. 378].

Практично до кінця XV ст., завдяки королівській підтримці та сприятливій військово-політичній ситуації, Галич здобув умови для стабільного розвитку. Як і багато інших міських осередків Покуття, Галич розташовувався вздовж так званого Волоського / Молдавського шляху. Цей шлях з останньої чверті XIV ст. став альтернативою старому й небезпечнішому Татарському шляху, який з'єднував міста Ганзи з Північним Причорномор'ям [166, с. 379]. Міщани займалися торгівлею, намагаючись разом із тисменицькими та коломийськими торговцями взяти під свій контроль покутську частину Волоського шляху та в обхід Львова встановити комерційні контакти з Ярославом і Краковом.

Часті військові інтервенції з боку молдаван / волохів та їхніх союзників, татар і турків, призвели до погіршення стану торгівлі в регіоні, а саме місто неодноразово зазнавало спустошення. Уперше це сталося влітку 1490 року, коли селянська армія Мухи, за підтримки молдавського господаря Стефана III, захопила майже все Покуття, включно зі Снятином, Коломиєю та Галичем. Наступного, ще потужнішого, удару по столиці Галицької землі завдали татари й турки, спаливши місто в 1498 році. Відтоді напади ординців стали перманентними і тривали аж до кінця XVII ст.

За час правління Сигізмунда II Августа в 1550 році Галич отримав право збирати мостове мито. Отримані кошти місцева влада повинна була спрямовувати на ремонт доріг, побудову мостів через ріки та болота, де розташовувалося місто, а також на покращення його обороноздатності шляхом зведення валів і ровів. Того ж року король підтвердив звільнення галицьких міщан від обов'язку забезпечення підвід, надане ще в 1429 році. Крім того, 7 квітня 1550 року бурмістр разом із райцями затвердили статус цеху шевців.

Остання третина XVI ст. виявилася для розвитку Галича доволі неоднозначною. З 1563 року місто отримало право на проведення земських сеймиків, що вкотре підкреслило його давній столичний статус і спонукало монархів та їхніх намісників до активної підтримки галичан. Однак 6 липня 1594 року татари дощенту спалили Галич. Для сприяння відновленню та нормалізації міського життя Сигізмунд III навесні 1595 року надав місту низку привілеїв, звільнивши міщан від будь-яких податків, мит та виплат на шість років [166, с. 387].

Часті військові напади на Галич на початку XVII ст. гостро поставили питання про обороноздатність міста. До цього часу єдиним надійним місцем під час нападів татар залишався Старостинський замок, який у 1618 році перебував у жалюгідному стані. Ситуація покращилася перед 1627 роком, оскільки під час інвентаризації Галицького староства ревізори зафіксували, що місто було обведене з трьох сторін недавно насипаним земляним валом із п'ятьма вежами та трьома в'їзними брамами, які разом із Замовою горою утворювали єдиний комплекс. До реконструкції оборонної системи Галича насамперед долучилися міщани. Вони зобов'язувалися утримувати фортифікації в належному стані за рахунок орендарських коштів [171, с. 27].

Під час козацького повстання гетьмана Богдана Хмельницького, яке переросло в довготривалу війну за ранньомодерну українську державність, Галич було розорено двічі – у 1648 і 1655 роках. Завдяки старанням галицького старости Анджея Потоцького до 1659 року завершилася перебудова замку за

проектом Франсуа Корассіні. Королівський намісник витратив на це 28 500 злотих і ще 13 700 злотих – на озброєння фортеці [171, с. 35].

Завдяки фундації старостинської сім'ї Потоцьких – Анджея та Анни, того ж року в Галичі неподалік Єзупільської брами (один із виїздів з міста) було відновлено домініканський конвент св. Анни, відомий у місті разом зі шпиталем з 1629 року. До середини XVII ст. на Ринковій площі відновили й францисканську обитель Святого Хреста, принаймні з 1644 року задокументовано пожертви для неї [187, с. 186–187].

У 1676 році, під час польсько-турецької війни, місто і замок Галич були повністю знищені. Відтоді Галич номінально залишився столицею однойменної землі, але поступово втратив свій стратегічний статус, який перейшов до нещодавно зведеної неподалік міста-фортеці Станіславова, що успішно витримала турецький штурм. Король Ян III Собеський намагався відновити провідну роль Галича, підтвердивши в 1677 році привілей Сигізмунда II Августа від 1567 року, проте це суттєво не покращило ситуацію [166, с. 394].

На початку XVIII ст. Галич дедалі більше перетворювався на невелике провінційне містечко. Це підтверджувала майже повна відсутність монаршої підтримки, яка зазвичай виражалася через підтвердження старих і надання нових міських привілеїв. Винятком було лише підтвердження магдебурзького права Августом у 1729 році. У другій половині XVIII ст. місто демонструє певну динаміку розвитку, зокрема після дозволу на проведення семи щорічних ярмарків, наданого Августом III у 1759 році, та підтвердження міських привілеїв Станіславом Августом у 1765 році.

У 1772 році відбувся перший поділ Речі Посполитої, унаслідок якого Галич, разом з усією Галицькою землею та більшістю Руського воєводства, увійшов до складу монархії Габсбургів. Австрійська адміністрація розпочала низку реформ місцевого самоврядування. Одним із нововведень стало скасування магдебурзького права в містах та містечках нещодавно утвореного коронного краю Королівства Галичини та Володимирії в 1783 році. Натомість

були засновані міські комітети та магістрати. Галич став містом новоприєднаної адміністративної території.

Перехід під австрійське управління не стимулював розвитку цього міського поселення. Навпаки, його сільськогосподарська та дрібно промислова сфери економіки залишилися домінуючими в урбаністичній характеристиці міста протягом усього XIX ст. Центр міста з Ринковою площею і двома передмістями в Запарканні та Міжвідді залишався головним осередком ремесла в Галичі.

Магістрат Галича існував до 1855 року, коли на основі міністерського розпорядження від 24 квітня 1854 року була проведена судова реорганізація краю – створено загальнодержавні суди для всіх громадян. Східну Галичину поділили на 110 судово-політичних повітів, кожен з яких тепер мав цісарсько-королівський мішаний повітовий уряд, що здійснював судівництво та виконував певні адміністративні функції. У Галичі також був сформований такий орган влади, повноваження якого поширювалися на 48 населених пунктів.

Галич, завдяки судноплавству по річці Дністер, здавна був відомий як суднобудівельне місто. У 1830-х роках тут в'язалися тратви (плоти з дерева-кругляка), які сплавляли до Заліщиків, Хотина та Жванця. Іноді маршрут перевезення був ще далшим – до Могилева [80].

Важливою подією в житті міста стало прокладення залізничного полотна. Уперше питання будівництва залізниці було порушено в 1842 році. Тоді пропонувалося, щоб вона проходила поблизу Галича – від Бурштина в напрямку костелу Святого Станіслава (тепер – с. Шевченкове). Реалізація цього проєкту відбулася лише в 60-х роках XIX ст. під час спорудження залізничної колії Львів – Чернівці.

Протягом другої половини XIX – на початку XX ст. економічне життя Галича поживалося. У місті працювали невелика електростанція, дві цегельні, тартаки із 63 робітниками, бійня, паровий млин, пекарня, слюсарська майстерня, броварня та інші невеликі підприємства [116, с. 334–335]. Приватним підприємництвом у 1906 році займалися близько 40 осіб, а вже в 1913 році –

понад 80 осіб. Існували товариства пекарів, різників, цукерників. З 1894 року обговорювалася ініціатива відкриття гончарської школи. Галич був одним із центрів виробництва кахлевих печей та керамічних виробів, включаючи печі, кахлеві кухні та будівельну майоліку [39]. У побуті містян доволі рано з'явився телефонний зв'язок. У 1874 року в Галичі діяла телеграфна станція. У 1909 році розпочалося прокладання міської телефонної лінії, а в 1912-му телефонну мережу міста було приєднано до лінії Львів – Снятин, зробивши її доступною для громадського використання [127, с. 29].

У 1910 році було збудовано міст – металеву конструкцію, яка спирається на чотири кам'яні стовпи-пілони. Довжина мосту становила 312 метрів. Його неодноразово підривали під час військових дій (у 1914, 1915, 1919, 1941 та 1944 роках), але щоразу відновлювали. Ця металева конструкція, скріплена заклепками, досі прикрашає місто.

У першій декаді XX ст. в місті функціонували повітовий суд, залізнична станція, пошта та телеграф. Існувала базова інфраструктура для потреб жителів і гостей міста: три готелі, три адвокатські та нотаріальні бюро, банки та кредитні товариства, такі як Каса міщанська в Галичі, Кредитна установа для торгівлі та ремесла (Creditanstalt für Handel und Gewerbe), Товариство кредитне в Галичі (Creditverein in Halicz), Купецький банк (Kaufmannische Bank), Товариство позичкове й ощадності в Галичі (Sparund Vorschussverein in Halicz) та Каса депозитна «Надія» (Kasa Zadatkowa «Nadzieja») [127, с. 37].

З початком Першої світової війни Галич став прифронтовим населеним пунктом з усіма відповідними труднощами. 4 вересня 1914 року місто було окуповане російськими військами. 28 червня 1915 року Галич перейшов під контроль австрійської армії, до складу якої входили сотні Українських січових стрільців. Незважаючи на бойові дії поблизу, міська забудова майже не зазнала воєнних руйнувань. Проте будинки евакуйованих жителів були пограбовані, а двері й вікна використовувалися військовими для опалення. Найбільших збитків Галич зазнав уже під час обстрілів у період з вересня 1916-го по липень 1917 року. У місті виникали пожежі; лінія фронту проходила поруч із

поселенням. 10 липня 1917 року російські війська знову захопили Галич, але німецькі частини, що відступали, зруйнували міст на Дністрі. 20 липня австро-німецька армія розпочала контрнаступ, під час якого росіяни були відкинуті за річку Збруч. Після цього місто почало поступово повертатися до мирного життя.

Під час останніх боїв було зруйновано десятки будівель, згорів магістрат, школа зазнала пошкоджень, а парафіяльний костел, караїмська святиня та синагога потребували серйозного ремонту. Усі дерев'яні споруди розібрали для будівництва окопів та опалення війська. Загалом було зруйновано 85 % житлового фонду й поселення фактично довелося відновлювати з руїн. Населення залишилося без житла та їжі. Після відходу російських військ у місті залишилося 500 людей [127, с. 38].

З травня 1919 року до вересня 1939 року Галич перебував у складі II Речі Посполитої. Місто входило до Станіславівського повіту Станіславівського воєводства. У перші роки польської окупації містом керував Тимчасовий заряд гміни [18].

У 1930 році магістрат Галича за власні кошти, у співпраці з Польськими заводами компанії «Siemens» (одна з найстаріших і найбільших технологічних компаній світу, заснована в Німеччині) та Варшавською акційною спілкою будівництва паротягів, побудував електростанцію. Це дало змогу забезпечити освітлення залізничного вокзалу (хоча тільки до 24-ї години, а не до світанку). Протягом першого року електростанція обслуговувала 212 споживачів, а в 1936 році їх кількість зросла до 467. Того ж року з'явився новий ринок збуту – до електричних мереж підключили с. Залукву. У 1937 році планували створити промислові електромережі. Галич був єдиним містом у воєводстві, розташованим на обох берегах великої річки, яке підлягало електрифікації (іл. 1.1).

У цьому населеному пункті функціонували дві цегельні, каменоломні, олійня, здійснювалося транспортування деревини річкою Дністер, а також велася торгівля худобою. Основними ремеслами були бляхарство, боднарство, столярство, теслярство, гончарство, кошикарство, кушнірство, кравецтво та

виготовлення будівельних матеріалів. Місцеве броварство також набуло розвитку, включаючи виготовлення пива для потреб мешканців Галича та інших міст (Калуша). Загалом близько 200 осіб займалися приватним підприємництвом.

Підприємницька активність міжвоєнного періоду сприяла відновленню більшості установ та створенню нових. У 1928 році в місті було побудовано сучасну молочарню, а в 1938 році – молочарсько-промисловий заклад. На території міста функціонували цегельний завод, склад деревини, склад сільськогосподарських продуктів «Зерно», завод бетонних виробів, тартаки, водяний млин, кілька пекарень та інші промислові підприємства.

Увага приділялася розвитку судноплавства на річці Дністер. У бюджеті на 1928 рік були передбачені кошти на поглиблення причалу біля міста. У 1929-му, а згодом у 1934 році відзначалася необхідність спорудження річкового й вантажного порту в Галичі, який разом із залізничним вузлом мав сприяти економічному зростанню міста. Протягом 1929–1930 років проводилися регуляційні та поглиблювальні роботи на Дністрі. У 1936 році комісія Міністерства сполучення досліджувала русло річки на маршруті Галич – с. Окопи (колишня назва – Окопи Святої Трійці). Судноплавний флот складався з буксира «Rewera» з баржами (курсав між Галичем і Єзуполем) та прогулянкового корабля «Osa» (курсав між Галичем і Заліщиками). Вони залишалися в експлуатації в Галичі до приходу радянської влади [116, с. 39].

З початком Другої світової війни (зокрема з вересня 1939-го й до липня 1941 року) місто перебувало у складі УРСР. Спочатку міська влада була організована у формі Тимчасового управління, яке існувало до 17 січня 1940 року. Потім адміністрування містом перейшло до Галицької міської ради депутатів трудящих. У грудні 1939 року цей населений пункт отримав додатковий статус, ставши одним із районних центрів Станіславської області.

Було здійснено певний благоустрій міста: закладено сквер, реконструйовано площу, вимощено тротуари, відремонтовано житлові будинки. Функціонували лікарня, дві бібліотеки, дитячий садок, районний Будинок

культури, цегельня та міська електростанція з потужністю 80 кВт/год [116, с. 334].

З липня 1941-го до липня 1944 року, під час німецької окупації, місто було адміністративною одиницею – повітовим староством (Bezirkshauptmannschaft) у межах окружного староства із центром у Станиславові. Для управління справами Галича існував окремий орган місцевої адміністрації – Управа міста (Stadttrat).

З весни до початку літа 1944 року місто зазнало значних руйнувань у ході бойових дій між Червоною армією та вермахтом. У травні – червні 1944 року залізничний вузол Галича тричі зазнавав бомбардувань радянською авіацією, що призвело до його значних пошкоджень. Відступаючи в липні 1944 року, німецькі війська знищили металевий міст на Дністрі, залізничну станцію та депо, підірвали велику ділянку залізниці, електростанцію, маслозавод та інші об'єкти – загалом було зруйновано 30 % будівель [38].

Після звільнення Галича від німецької окупації в липні 1944 року розпочався новий етап у його історії. Місто й надалі було районним центром, при цьому адміністративні межі району змінювалися, охоплюючи населені пункти Більшівцівського, Бурштинського та Рогатинського районів.

Для відбудови міста, зруйнованого під час Другої світової війни, радянська влада взяла на себе зобов'язання щодо відновлення об'єктів до 1 травня 1945 року. Менш ніж за рік було введено в експлуатацію важливі об'єкти міської інфраструктури: електростанцію, телефонну станцію, маслозавод, промкомбінат і лазню. Також були відкриті лікарня та пологовий будинок, споруджено новий залізничний вокзал. У 1946 році в Галичі знову запрацював поруйнований війною річковий порт. Відродилася ідея використання Дністра та його приток для транспортної комунікації. У місті створювалася велика технічна база з освоєння малих рік області.

У повоєнний період економіка Галича розвивалася в напрямку переробки сільськогосподарської продукції. Було введено в дію овочесушильний завод (1954), харчовий комбінат (1954), сирзавод та промкомбінат [114, с. 48].

У 1980-х роках у Галичі з'явилася нова галузь промисловості – верстатобудівна. На Галицькому механічному заводі виготовляли комплектуючі деталі для механічних пресів, а Галицький комбінат будівельної індустрії виробляв бетонні частини для спорудження цехів. Окрему увагу приділяли виробництву будівельних матеріалів, сировинною базою яких були значні поклади глини, щебеню та вапняку поблизу міста. Дністровським заводоуправлінням будівельних матеріалів у Галичі щорічно вироблялися мільйони штук цегли та тисячі тонн вапна. Більшість промислових підприємств Галича розташовувалися в лівобережній частині міста, за Дністром. Продукція багатьох із них постачалася до інших республік колишнього СРСР.

Упродовж 1961–1964 років у місті було зведено 13 державних будівель, автобусну станцію, спортзал і торговельні приміщення. У 1970-х Галич був повністю газифікований, з'явилися новий Будинок культури та стадіон. Часто під час будівництва нових об'єктів знищувалися або перебудовувалися попередні будівлі, що були носіями історичної пам'яті про місто та його жителів. Наприклад, для потреб нового районного Будинку культури пристосували будівлю колишнього костелу римо-католицької громади, а для зведення дев'ятиповерхового житлового будинку знищили духовну святиню караїмської громади міста – кенасу, збудовану в 1836 році. Було також розібрано давню дерев'яну церкву Святого Миколая. Крім того, задля нової житлової забудови та формування площі біля будинку районного комітету комуністичної партії знесли низку споруд кінця XIX – початку XX ст. [45, с. 142–146].

У 1981 році, з метою збільшення пропускної спроможності на автошляху Івано-Франківськ – Львів, було відкрито новий автомобільний міст із залізобетонних конструкцій на річці Дністер та споруджено об'їзну дорогу поблизу міста. Міст став надійною комунікацією, яка більше не залежала від природних стихій, зокрема повеней. Його попередник, металевий міст, був перетворений на пішохідний. Автомобільна дорога через Дністер дозволила розвантажити центр міста, створивши нову трасу до обласного центру Івано-Франківська, яка оминала Галич уздовж річки Лукви по західних межах

поселення. Унаслідок повеней 1969 та 1984 років райони міста, розташовані над Дністром, зазнавали значних затоплень. Щоб уникнути таких ситуацій у майбутньому, було збудовано берегові захисні споруди (дамби) [175].

На містобудівельну та соціальну динаміку Галича негативно вплинув стрімкий розвиток сусіднього міста Бурштина, де в 1960-х роках (за радянської влади) було збудовано потужну Бурштинську теплову електростанцію. Це велике підприємство акумулювало значні грошові потоки й потребувало значної кількості робочої сили, що призвело до зниження демографічного потенціалу Галича. Однак відсутність аналогічного підприємства в місті дала змогу уникнути шкідливих екологічних наслідків, спричинених викидами хімічних речовин через неповне згоряння вугілля.

Важливим фактором новітньої історії міста стало заснування на зорі незалежності Національного заповідника «Давній Галич». Він був створений згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1994 року «Про державний історико-культурний заповідник у м. Галичі Івано-Франківської області» та Указом Президента України від 11 жовтня 1994 року «Про національні заклади культури» і підпорядковувався Міністерству культури України.

Заповідник функціонує на основі комплексу історичних, архітектурних та археологічних пам'яток, які пов'язані між собою історично й ландшафтно. Усі ці об'єкти, що перебувають під охороною держави на площі майже 60 км², ретельно охороняються, реставруються та музеєфікуються з метою збереження їх для прийдешніх поколінь [61].

Значний поштовх для розвитку міста та околиць дало святкування 1100-річчя першої згадки про Галич, яке відбулося на державному рівні в 1998 році. Відповідно до урядової постанови від 27 березня 1996 року, прийнятої за три роки до ювілею, було передбачено створення генерального плану розвитку Національного заповідника «Давній Галич», формування постійно діючої Галицької археологічної експедиції та проведення комплексних археологічних досліджень пам'яток історії та культури. Кабінет Міністрів України представив

розгорнуту програму реставраційно-відновлювальних заходів, яка включала ремонт і реставрацію Митрополичих палат, Княжої криниці, фундаментів та каплиці Успенського собору в с. Крилос, церкви Святого Пантелеймона в с. Шевченкове і Старостинського замку в м. Галичі. Завдяки фінансовій підтримці держави та приватним меценатам було реконструйовано Ринкову площу (тепер – майдан Різдва) (іл. 1.2) та окремі будівлі на ній, зокрема церкву Різдва Христового. Під час ювілейних урочистостей 22 вересня 1998 року на площі було відкрито пам'ятник королю Данилу Романовичу (іл. 1.3).

До ювілею 1998 року урядовці також запланували реконструкцію очисних споруд міста, будівництво об'їзної дороги, спорудження двох житлових будинків (на 120 та 46 квартир), районної лікарні (на 220 ліжок), Будинку культури (на 660 місць), міської ратуші з картинною галереєю, готелю (на 24 місця) та магістрату. Однак не все вдалося реалізувати в короткий трирічний термін. Так, у 1998 році була здана в експлуатацію поліклініка на 360 щоденних відвідувань. Районна лікарня потребувала значно більше інвестицій, ніж очікувалося. Лише на початку 2017 року ця медична установа з хірургічним та акушерсько-пологовим відділеннями відчинила свої двері для пацієнтів, маючи все необхідне для всебічної лікарської допомоги. 25 жовтня 2020 року, у зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи в Україні, Галич перетворився на звичайний центр об'єднаної територіальної громади (ОТГ), утративши статус районного центру.

У різні періоди історії м. Галич переживало піднесення (як столиця князівства, центр торгівлі на міжнародних шляхах) і занепади (після перенесення столиці, руйнувань війнами, зміни державної належності). Ця циклічність є актуальною сьогодні, оскільки сучасні малі міста України також значною мірою залежать від зовнішніх факторів – державної політики, інфраструктурних проєктів, воєнних подій та глобальних економічних процесів. Отже, історичний досвід Галича дозволяє краще зрозуміти вразливість малих міст і потребу в їхній диверсифікації. У сучасному контексті це відображає проблему пошуку нової ідентичності для малих міст, які втратили свої традиційні функції. Неодноразові

знищення міста (у XV–XVII ст., під час світових воєн) призводили до демографічних утрат, економічного занепаду та зміни просторової структури. Це безпосередньо резонує із сучасною ситуацією в Україні, де війна знову актуалізує питання відбудови, збереження спадщини та відновлення локальних громад. Перехід під владу різних держав (Польща, Австрія, СРСР) змінював систему управління, економіку та соціальну структуру міста. У сучасності аналогічні процеси відбуваються через децентралізацію та адміністративно-територіальні реформи (зокрема створення ОТГ), що також змінюють роль малих міст.

2.2. Демографічна структура, етнічний склад населення м. Галича

Демографічна ситуація та структура зайнятості є ключовими індикаторами соціально-економічного розвитку будь-якого населеного пункту. Для м. Галича ці показники мають особливе значення, оскільки дають змогу простежити трансформаційні процеси, що відбувалися впродовж останніх трьох десятиліть.

Проведений аналіз базується на офіційних статистичних показниках щодо чисельності, зайнятості відповідно до даних паспорта Галицької громади. Слід враховувати, що ці дані мають певні методологічні обмеження. По-перше, статистика чисельності населення (чисельність наявного населення) розраховується на підставі поточного обліку, що здійснюється Головним управлінням статистики в Івано-Франківській області. Вона може не повністю відображати фактичну ситуацію, адже не всі міграційні переміщення реєструються. Частина мешканців могла виїхати за кордон на тривалий час, не знявшись із реєстрації, через що офіційно вони ще враховуються у складі «наявного населення». Отже, реальна кількість постійно присутніх у Галичі людей може бути меншою, а демографічні показники – дещо оптимістичнішими, ніж насправді.

Важливим методологічним застереженням є неоднорідність територіального охоплення статистичних даних. Після адміністративно-територіальної реформи 2020 року та утворення Галицької міської територіальної громади частина показників подається в межах громади, тоді як

інші зберігають прив'язку виключно до м. Галича. Зокрема, дані в розділах «Чисельність наявного населення м. Галич», «Розподіл населення за статтю», «Природний рух населення» та «Міграційний рух населення» стосуються саме міста й дають змогу здійснювати коректний довготривалий аналіз у межах 1991–2022 років. Натомість окремі соціально-економічні показники (зайнятість, рівень заробітної плати тощо) подаються в змішаному форматі – для колишнього району або вже сформованої громади. У зв'язку із цим їх використання для характеристики безпосередньо м. Галича потребує обережності, позаяк вони можуть відображати ширший просторовий контекст і не повністю корелювати з локальною міською специфікою. Наприклад, різке зростання чи спад народжень в окремому році може бути пов'язане з невеликою «хвилею» народжуваності чи зміною вікової структури жінок, а не зі стійкою тенденцією. Тому для коректного аналізу важливо розглядати багаторічні періоди й середні показники, щоб згладити випадкові флуктуації.

На основі статистичних даних простежується тенденція поступового зменшення чисельності населення м. Галича протягом 1991–2022 років. Якщо на початку незалежності (1991) в місті проживало близько 6,9 тис. осіб, то станом на 2022 рік кількість жителів скоротилася приблизно до 6,1 [11 тис. осіб] (табл. 1, с. 204). Загальне скорочення населення за три десятиліття склало близько 12 %, що свідчить про помірний, але стійкий тренд на зменшення кількості населення. Динаміка чисельності була нерівномірною: у 1990-х роках кількість населення залишалася стабільною; у 2000-х та 2010-х простежується поступове її зменшення з незначними коливаннями (епізодичні прирости або уповільнення спаду в окремі роки).

Важливим аспектом демографічної структури є співвідношення статей. У Галичі протягом усього періоду жінки кількісно переважають над чоловіками. За даними 2002 року, із 6495 мешканців міста 3039 були чоловіками, а 3456 – жінками, тобто частка жінок становила понад 53 %. До 2022 року гендерна пропорція залишалася подібною: із 6086 жителів – 2830 чоловіків і 3256 жінок. Отже, співвідношення статей змінилося незначно (частка жінок трохи зросла),

що відповідає загальноукраїнській тенденції більшої тривалості життя жінок і вищої смертності чоловіків працездатного віку. Структура населення за статтю вказує на демографічне старіння: перевага жінок особливо помітна в старших вікових групах, що є типовим для ситуації, коли молодші чоловіки частіше емігрують або мають вищу смертність [10] (табл. 2, с. 205).

У минулому етнічний склад населення Галича був доволі строкатим, проте саме впродовж XX ст., особливо після Другої світової війни, він зазнав суттєвих трансформацій. Як зазначає А. Чемеринський, війна радикально змінила національну структуру міста: єврейське населення було майже повністю знищене нацистами, а більшість поляків і частина караїмів виїхали до Польської Народної Республіки. Натомість до Галича в незначній кількості почали прибувати представники інших народів – росіяни, білоруси та мешканці зі східних регіонів Радянського Союзу. Проте саме у XXI ст. відбулося остаточне оформлення сучасного етнічного профілю міста – ці групи здебільшого злилися з українським середовищем, утворивши майже однорідну спільноту. За даними перепису 2001 року, українці становили 97 % населення Галича, росіяни – 1,75 %, поляки – 0,31 %. Таким чином, уже у XXI ст. Галич постав як майже моноетнічне українське місто [127, с. 28].

Природний рух населення Галича за період 1991–2022 років характеризується переходом від позитивного до негативного природного приросту. На початку 1990-х років у місті ще спостерігався приріст населення за рахунок переважання народжуваності над смертністю. Так, у 1991 році було зареєстровано 118 народжень при 59 смертях, що дало природний приріст 59 осіб. Однак уже в другій половині 1990-х народжуваність різко знизилася на тлі соціально-економічної кризи. Уперше від’ємний природний приріст зафіксовано в 1997 році, коли кількість померлих (69 осіб) перевищила кількість народжених (65) на 4 особи. У наступні роки тенденція закріпилася: 1998–2000 роки характеризувалися щорічним скороченням населення внаслідок природних причин (у середньому на 5–15 осіб на рік) [8] (табл. 4, с. 208–209).

У 2000-х роках народжуваність дещо стабілізувалася, подекуди демонструючи навіть короточасне підвищення. Наприклад, у 2007–2008 роках у Галичі спостерігалось невелике зростання народжуваності: народилося 92 дитини у 2007 році та 95 – у 2008 році, що значно перевищувало кількість смертей у ті роки (60 і 63 відповідно). Це спричинило тимчасовий позитивний природний приріст у зазначений період (приблизно 30 осіб щорічно). Таке покращення могло бути пов'язане з певною стабілізацією економіки України середини 2000-х, покращенням добробуту частини населення та реалізацією програм підтримки народжуваності (наприклад, виплати при народженні дитини). Проте цей тренд не став стійким: уже після 2010 року народжуваність знову пішла на спад [8].

У 2010–х роках ситуація з природним рухом помітно погіршилася. Кількість народжень поступово зменшувалася через скорочення числа жінок фертильного віку та триваючу міграцію молоді, а смертність зростала внаслідок старіння населення. Починаючи з 2015 року, Галич щорічно втрачає населення внаслідок негативного природного приросту. Особливо критичними були останні роки періоду: у 2020 році народилося лише 59 дітей, тоді як померла 91 особа (природне скорочення – 32), а у 2021 році – лише 46 народжень проти 97 смертей (природне скорочення – 51). Отже, природний рух нині робить найбільший негативний внесок у демографічну динаміку міста [8].

До причин довготривалого спаду народжуваності в м. Галичі належать соціально-економічні та культурні чинники. Зниження рівня життя та невпевненість у майбутньому призвели до її скорочення. Трудова міграція молодих людей зменшила кількість потенційних батьків; багато дітей народжується вже за межами міста або країни. Також змінилися репродуктивні установки: сім'ї стали планувати народження дітей більш обережно, часто обмежуючись однією дитиною. Одночасно зі зменшенням народжуваності поступово зростала смертність, що пояснюється як погіршенням стану здоров'я населення в 1990-х (стрес, недоступність належної медицини), так і постарінням демографічної структури. Останнім часом додатковим фактором зростання

смертності стала пандемія *COVID-19* (2020–2021), яка призвела до підвищення показників смертності, особливо серед людей літнього віку. Варто зазначити, що дані проблеми характерні і для інших населених пунктів такого типу, як Галич. Схожа тенденція простежується і в містах на Закарпатті [140, с. 120].

Наслідком негативного природного руху є прискорення демографічного старіння населення та зменшення його кількості. Скорочення частки дітей і молоді створює проблеми для функціонування освітніх закладів (зменшується наповнюваність шкіл, виникає потреба оптимізації шкільної мережі). Збільшення кількості літніх людей підвищує навантаження на систему охорони здоров'я та соціального захисту, адже зростає потреба в медичних послугах, пенсійних виплатах та догляді. Негативний природний приріст, поєднаний з еміграцією молоді, зумовлює поступове скорочення трудового потенціалу міста, що в перспективі може стримувати економічний розвиток та відтворення місцевої громади [150, с. 207].

Структура зайнятості населення Галича зазнала суттєвих змін у період після 1991 року. Із занепадом радянської планової економіки багато державних підприємств скоротили виробництво або закрилися, що призвело до росту безробіття в 1990-х роках. Значна частина працездатних галичан у той час опинилася без роботи або перейшла до неформального сектора (у тому числі зайнятості в особистому господарстві, дрібної торгівлі). На початку 2000-х рівень офіційно зареєстрованого безробіття поступово знижувався, однак це частково пояснюється не стільки створенням нових робочих місць, скільки масовим виїздом безробітних за межі країни та скороченням числа тих, хто ставав на облік [4, арк. 2]. За сучасними даними, офіційний рівень безробіття в Галицькій громаді на даний момент становить лише близько 1,2 % [5, арк. 2]. Проте настільки низький показник не відображає реального стану ринку праці – він занижений, адже статистика не враховує людей, які виїхали на заробітки за кордон або перестали реєструватися як безробітні [24]. Реальний рівень фактичної незайнятості значно вищий, якщо врахувати приховане безробіття

(люди, що формально не працюють і не стоять на обліку) та зайнятість за межами офіційної економіки.

У цьому контексті на окрему увагу заслуговує аналіз безпосередньої зайнятості в м. Галичі та навколо нього, що виступає центром однойменної громади. Оскільки офіційні статистичні звіти служби зайнятості до 2020 року охоплювали територію всього Галицького району, а згодом – Галицької громади, відокремити точні дані по самому Галичу складно. Проте за допомогою методики умовної пропорційної апроксимації (співвіднесення чисельності населення Галича до загальної чисельності населення району-громади) можна отримати наближене уявлення про масштаб безробіття саме в межах міста.

У 2000-х роках чисельність населення Галича коливалася в межах 6500 осіб (згідно з наданими демографічними даними: 6500 – у 2000 р., 6282 – у 2010 р., 6193 – у 2020 р.) при загальному населенні Галицького району понад 60 тис. осіб. Отже, Галич становив у межах 10–11 % усього населення району. На цій основі можна припустити, що й близько 10 % усіх зареєстрованих безробітних осіб у звітних роках припадали на місто.

Наприклад, у 2008 році в районі офіційно на обліку в службі зайнятості перебувало 3937 осіб, з яких приблизно 1885 були молоддю до 35 років. Якщо вважати, що 10 % із них були мешканцями Галича, то близько 390–400 осіб були галичанами, серед яких понад 180–200 – це молоді люди. На кінець того ж року на обліку залишалось 1355 осіб, з яких приблизно 130–140, за нашими обчисленнями, проживали в Галичі. Ця оцінка важлива не лише кількісно, а й для розуміння структурних характеристик міського безробіття. У місті це були переважно жінки (55–60 %) та молодь віком до 35 років (до 50 %), що підтверджує загальну регіональну тенденцію до фемінізації та омолодження безробітного контингенту [6, арк. 2].

У 2010 році тенденції залишались подібними. Із 2779 осіб, які перебували на обліку в районі, орієнтовно 275–280 осіб могли бути мешканцями Галича. До кінця року без роботи залишилося 791 особа в районі, з яких близько 77–80 осіб, імовірно, були мешканцями Галича. Це означає, що на той момент у місті кожна

80-та особа офіційно перебувала в стані безробіття. Але фактична кількість безробітних могла бути більшою через приховане безробіття та еміграційні практики.

У 2014 році, після виокремлення м. Бурштина [58], Галич став єдиним міським центром у складі району. Відповідно його вага в демографічній структурі району зростає – з 10 % до понад 14 %. У 2015 році на обліку в районі залишилося 475 безробітних. Якщо припустити, що близько 14 % з них – це мешканці Галича, то йдеться про орієнтовно 65–70 осіб. За цей рік офіційно працевлаштовано було лише 412 осіб (з понад 1500, що мали статус безробітного), і хоча немає детального розподілу за населеними пунктами, можна з великою вірогідністю припустити, що частка галичан серед тих, хто працевлаштувався, була нижчою, ніж у селян, через меншу кількість вакансій безпосередньо в місті [7, арк. 2]

У 2020–2021 роках ситуація ще більше ускладнилась з точки зору точності порівняння, оскільки статистика вже формувалася не по району, а по новоутвореній Галицькій громаді, до складу якої входить як м. Галич, так і навколишні села. Населення громади у 2020 році становило 21 150 осіб, а у 2021-му – 19 894. У самому Галичі в ці роки мешкало 6193 та 6155 осіб відповідно, тобто 29–31 % усієї громади. За цими пропорціями можна оцінити, що з 564 зареєстрованих безробітних наприкінці 2020 року приблизно 165–175 були мешканцями міста. У 2021 році ця кількість зменшилася орієнтовно до 105–110 осіб (із загальних 339 безробітних). Отже, на кінець 2021 року в Галичі офіційно без роботи перебувало менш ніж 2 % населення, що й дало підстави для загального показника безробіття в межах 1,2 % [7, арк. 2].

Однак ця низька цифра, як уже зазначалося, є статистично заниженою. У малих містах Західного регіону України відбувається масова трудова міграція до великих міст та за кордон, а також поширена практика неофіційної трудової діяльності (особливо у сферах торгівлі, будівництва, обслуговування). Частина людей працює на сезонних роботах, частина – у сфері догляду (переважно жінки), де трудові відносини не фіксуються у формальних угодах. Усе це веде до

ситуації, коли реальний рівень незайнятості в Галичі вдвічі або навіть утричі перевищує офіційні показники і може становити 10–15 % економічно активного населення. Особливо це стосується людей старшого віку та молоді після закінчення навчання, які не бачать перспектив у місцевій економіці й не поспішають ставати на облік у центрі зайнятості, бо вважають це малоефективним.

Тобто справжній стан на ринку праці Галича приховується за офіційно низькими цифрами, які не фіксують варіативності стратегій виживання мешканців, зокрема перехід у тіньову економіку або виїзд за кордон. Водночас це демонструє високий рівень мобільності й адаптації громади, яка, попри труднощі, не втрачає прагнення до самозабезпечення.

В умовах спаду великих виробництв або ж їх зникнення з міста ключову роль у забезпеченні зайнятості почало відігравати мале та середнє підприємництво. Багато мешканців Галича зайнялися підприємницькою діяльністю у сфері торгівлі, послуг, дрібного виробництва. На початок 2022 року в громаді зареєстровано 806 суб'єктів господарської діяльності, з яких 552 – фізичні особи-підприємці (ФОП). Більшість бізнесів сконцентровано саме в м. Галичі (79 юридичних осіб та 235 ФОПів). У громаді налічується близько 65 підприємств малого й середнього бізнесу, які офіційно працевлаштовують майже 325 найманих працівників. Характерною особливістю є домінування торговельної діяльності. Значна частина малого бізнесу зайнята в роздрібній торгівлі та громадському харчуванні. Однак кількість найманих працівників у малому бізнесі має тенденцію до зменшення, оскільки через високе податкове навантаження та економічні труднощі підприємці часто переходять до роботи як фізичні особи-підприємці, без оформлення найманих робітників. Мале й середнє підприємництво, хоча й створює робочі місця, залишається вразливим до фінансово-економічних криз і змін законодавства, що впливає на стабільність зайнятості населення [56].

Динаміка заробітної плати населення в місті відображає загальноукраїнські тенденції зростання номінальних доходів у 2010-х роках.

Середньомісячна номінальна зарплата штатних працівників (по району / громаді) зросла з 2323 грн у 2010 році до 6155 грн у 2018 році, а станом на 2020 рік наблизилась до 8 тис. грн (≈ 7964 грн).

Отже, аналіз демографічних та соціально-економічних процесів у м. Галичі упродовж 1991–2022 років свідчить про стійку тенденцію до скорочення чисельності населення, зумовлене поєднанням негативного природного приросту, високої смертності, зниженням народжуваності та активною міграцією. Населення міста поступово старіє, що проявляється в збільшенні частки осіб літнього віку, зменшенні кількості дітей і молоді, а також збереженні перевищення жіночого населення над чоловічим протягом усього досліджуваного періоду.

Структурні зміни в зайнятості населення засвідчують перехід від домінування державного сектора до переважання малого й середнього підприємництва, зокрема у сфері торгівлі, обслуговування та послуг. Водночас ринок праці характеризується середнім рівнем тінізації та неповною репрезентативністю офіційної статистики: реальний рівень незайнятості значно вищий за задекларовані дані. Значна частина працездатного населення працює неофіційно або виїжджає за межі міста й країни в пошуках кращих економічних можливостей.

Стан демографічної сфери та зайнятості в Галичі є типовим для малих міст Західної України, що функціонують у контексті загальноукраїнських викликів. Відсутність стабільного зростання чисельності населення, обмежені перспективи для молоді, дефіцит офіційних робочих місць і недостатній розвиток інфраструктури становлять серйозні виклики для сталого розвитку міста. Подолання цих проблем вимагає системної підтримки на регіональному й державному рівнях, а також створення умов для підвищення якості життя та економічної активності місцевого населення.

2.3. Міграційні процеси в малих містах

Міграційні процеси в малих містах України, зокрема на прикладі Галича, мають комплексний характер, поєднуючи як довготривалі демографічні

тенденції, так і щоденні форми мобільності. Загальною рисою для Західноукраїнського регіону є висока густота сільських поселень у поєднанні з історично зумовленою орієнтацією на мобільність. Ще з часів Галичини та міжвоєнного періоду селяни активно їздили на ярмарки, торги, ринки, а сама культура мобільності закріпилася як нормалізована практика. У новітній час ці традиції трансформувалися в маятникову трудову та освітню мобільність.

Для таких міст характерним є стійке скорочення постійного населення, зумовлене поєднанням природного спаду та від'ємного міграційного сальдо, що узгоджується із загальноукраїнськими тенденціями «вимивання» людського потенціалу з периферійних територій. Водночас ці втрати частково компенсуються розвитком маятникової міграції, яка забезпечує функціонування локальної економіки та соціальної інфраструктури. У цілому міграції населення міста збігаються з періодами загальноукраїнських міграційних хвиль, які дослідники окреслюють такими періодами: трудова міграція (2004–2013), вимушена міграція після 2014 року (початку гібридної війни росії з Україною) та після повномасштабного вторгнення 2022 року. У два останні періоди Івано-Франківська область стала місцем перебування мігрантів [12, с. 6, 8, 18].

Сучасне населення Галича включає дві головні категорії: постійні мешканці і численні тимчасові групи, що перебувають у місті протягом доби, не змінюючи місця офіційної реєстрації. Саме на стику цих двох категорій розгортаються важливі процеси, які формують соціальну структуру, навантаження на інфраструктуру, трудовий ринок та ідентичність міського середовища. Постійне населення – це зареєстровані жителі, що проживають у місті на постійній основі. Станом на 2020-ті роки чисельність цього сегменту демонструє стабільне зменшення [11] (табл. 1, с. 204). Водночас на тлі від'ємного міграційного сальдо місто залишається активним осередком маятникової мобільності, притягуючи щодня значну кількість осіб із навколишніх сіл на роботу, навчання, для отримання послуг адміністративного, медичного чи освітнього характеру [9] (табл. 3, с. 206–207). Подібна ситуація не є унікальною. Для малих міст Західної України загалом характерна складна

демографічна структура з високою питомою вагою тимчасово присутніх осіб, що за чисельністю постійно суттєво перевищує зареєстроване населення в окремі години доби. Такий феномен позначається на ритмах міського життя, формує нові соціальні конфігурації та вимагає адаптації інфраструктури до неочевидної, але реальної чисельності населення в години пік.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну в міста Західної України перемістилася значна кількість внутрішньо переміщених осіб. За повідомленнями місцевих органів влади та проєктів підтримки громад, через комунальні заклади Галицької громади в перші роки війни пройшло понад 1000 ВПО, які тимчасово проживали в школах та інших об'єктах громади. На сьогодні кількість зареєстрованих переселенців у Галицькій громаді складає 359 осіб, з яких у самому місті мешкають 153 особи, серед яких домінують жінки. Серед тих, що вимушені були покинуті домівки в Донецькій та Луганській областях, є декілька колишніх мешканок Галича, що перед цим жили в Маріуполі й Бердянську.

Наукове осмислення тимчасового населення малих міст базується на міждисциплінарному синтезі демографії, урбаністики, соціології мобільності та етнології. Одним із ключових понять є «маятникова міграція» (комутерна мобільність) – регулярне переміщення населення між місцем проживання та місцем праці, навчання чи послуг, що не супроводжується зміною реєстрації місця проживання [113]. Сучасні дослідження розмежовують тимчасову мобільність як переміщення, що триває понад одну ніч, але не супроводжується зміною місця постійного проживання. Такий підхід дає змогу враховувати численні категорії тимчасово присутніх: від щоденних комутерів до студентів і трудових мігрантів, що періодично повертаються [179].

У контексті малих міст, значущість маятникової міграції полягає в трансформації урбаністичного середовища, ускладненні функціонального зонування та зміщенні навантаження на соціальну інфраструктуру. До того ж офіційна статистика, яка базується на де-юре обліку, рідко фіксує реальне

навантаження на міські сервіси в робочі години, що ускладнює планування та управління на місцевому рівні.

Галич, як колишній районний центр, відіграє роль центру тяжіння для довколишніх сільських населених пунктів. У структурі тимчасового населення найбільшу частку складають маятникові мігранти – особи, які щоранку прибувають до міста з навколишніх сіл на роботу, до освітніх закладів, адміністративних установ чи медичних закладів, а ввечері повертаються додому. Цей ритм не лише визначає транспортне навантаження, але й впливає на ринкову активність, торгівлю, динаміку вуличного життя.

Маятникова мобільність у Галичі має виразно повторюваний добовий цикл: пік приїздів зранку (7:00–9:00) і від'їздів увечері (17:00–19:00). Або ж, навпаки, якщо мешканці їдуть в Івано-Франківськ. У цей період місто частково «наповнюється» людьми – на вулицях з'являється більше транспорту, активізується торгівля, збільшується кількість відвідувачів у державних установах, що тимчасово створює ілюзію демографічної повноти. Така ситуація формує феномен «плаваючого населення», що має тенденцію перевищувати кількість постійних жителів на 10–30 % у будні дні.

Географічний ареал маятникового впливу Галича охоплює радіус у межах 25–30 км. Це відповідає класичним моделям маятникової міграції для малих міст, згідно з якими саме в такому радіусі формуються трудові й освітні коридори комутерної мобільності. Зона «щільної маятникової активності» включає села колишнього Галицького району, які з 2020 року стали частиною об'єднаної територіальної громади. Уранці із цих сіл рухається потік автобусів і приватного транспорту, що доставляє працівників до лікарень, магазинів, адміністрації, шкіл тощо.

Особливою формою маятникової мобільності є так звані ринкові виїзди (іл. 1.4). У визначені базарні дні (у Галичі це вівторок) місто наповнюється селянами, які приїжджають для торгівлі продуктами сільського господарства, закупівлі промислових товарів, а також для підтримання соціальних зв'язків – ринкова площа стає місцем комунікації, обміну новинами, зустрічей із родичами

та знайомими. У цьому вимірі маятникова міграція виконує не лише економічну, але й соціокультурну функцію.

Маятникова міграція як форма регулярної мобільності детермінується низкою соціально-економічних факторів, ключовим серед яких є розрив між місцем проживання та місцем доступу до зайнятості, освіти, медицини, адміністративних послуг. У випадку Галича (як типового малого міста Західної України) така диспропорція виявляється у двох векторах: приїзди селян до міста та виїзди місцевих жителів до обласного центру – Івано-Франківська.

Головним двигуном маятничової міграції в регіоні є дефіцит робочих місць у селах, що межують із Галичем. Більшість із них мають аграрний профіль, проте зростаюча фрагментація земель, скорочення інфраструктури (ферм, переробних підприємств) і трудова еміграція спричиняють необхідність шукати альтернативну зайнятість в адміністративних або освітніх установах міста. Сам Галич, хоч і має обмежену економічну базу, виконує роль «містка» між селом і великим містом, забезпечуючи жителям навколишніх сіл певний рівень інтеграції в міське середовище через працю або навчання.

Особливо значущими є структурні особливості ринку праці. Робота в Галичі доступна переважно в бюджетному секторі (освіта, охорона здоров'я, адміністрація), а також у малому приватному бізнесі (торгівля, обслуговування). Ці сектори не завжди мають змогу запропонувати високі зарплати або тривалу зайнятість, однак географічна близькість та щоденне повернення додому роблять такі пропозиції прийнятними для багатьох мешканців довколишніх сіл. За рахунок цього виникає рутинізований режим мобільності, що закріплює маятничову міграцію як стиль життя.

Окреме значення в дослідженні маятничової міграції має її етнологічна інтерпретація як форми щоденного життєвого укладу, що сформував власну мікрокультуру, субідентичність і практики комунікації. Дослідники відзначають, що комутери формують специфічну спільноту – з власним ритмом доби, кодами поведінки, ритуалами та стратегіями адаптації [193].

Для Галичини загалом, міста Галича зокрема, характерна висока соціальна згуртованість навіть у щоденних мандрівках. Знайомство між пасажирами, які щоденно їздять одним маршрутом, часто переростає в «транспортну громаду», де функціонують взаємодопомога, підтримка й навіть своєрідна неформальна дисципліна (наприклад, «зайняти місце», «почекати на зупинці»). Такі практики є продовженням традиційної сільської культури, де міжособистісні зв'язки мають високу цінність і часто зберігаються в умовах мобільності.

Про роль ринку як не лише торговельного, але й своєрідного комунікативного центру міст, написано чимало досліджень. Базари в Галичі створюють пожвавлену атмосферу, стають проявом місько-сільського обміну товарами й водночас новинами, емоціями (іл. 1.5). У базарні дні пожвавлюється бізнес, відкриваються додаткові торгові точки, збільшується кількість рейсів транспорту.

У культурному аспекті маятниковість формує своєрідне «життя на два світи»: вдома – приватне, рутинне, сільське; у місті – публічне, трудове, «інше». Людина, що постійно переміщується, не є повноцінною частиною ані сільської, ані міської громади. Це проміжна форма ідентичності, яка, однак, має високу адаптивність і мобільність як цінності. На цьому ґрунті зароджується особлива субкультура таких людей, що вміють балансувати між кількома режимами життя.

Довготривала динаміка населення Галича демонструє наявність стійкої негативної тенденції – зменшення кількості постійних мешканців як через природне скорочення, так і через міграційні втрати. Згідно з даними за 1991–2022 роки, більшість із них характеризувалися від'ємним міграційним сальдо. Наприклад, у 1995 році з міста вибуло 154 особи при 75 прибулих, а в 2000-х роках, попри часткову стабілізацію, тенденція до втрат все-таки зберігалася [9] (табл. 3, с. 206–207). Причини цього явища лежать у площині загальноукраїнських трансформацій: економічна нестабільність, розпад промислової інфраструктури, скорочення ринку праці. Молодь здебільшого виїжджає на навчання у великі міста або за кордон, рідко повертаючись до

рідного міста. Трудова міграція до країн ЄС, особливо до Польщі та Чехії, також відіграє роль у демографічному спустошенні.

Маятникова міграція своєрідно компенсує ці втрати. У денні години населення міста зростає за рахунок приїжджих із довколишніх сіл. Вони заповнюють робочі місця, створюють попит на товари та послуги, беруть участь у соціальному житті Галича. Отже, реальний «живий організм» міста – це не лише його постійні мешканці, а й ті, хто щодня бере участь у його житті. За відсутності цього маятникового «вливу» Галич був би значно менш активним соціально-просторовим утворенням.

Галич не є унікальним випадком у системі соціальної мобільності малих міст регіону. Подібні патерни спостерігаються в містах Долині, Калуші, Снятині, Зборові, Самборі, Бережанах. Усі ці населені пункти виконують роль мікроцентрів для навколишніх сіл, концентруючи адміністративні, освітні, торговельні й частково медичні функції. У будні дні чисельність населення тут зростає на 15–40 % за рахунок приїжджих із довколишніх територій. Водночас у порівнянні з деякими містами, такими як Калуш чи Коломия, Галич поступається рівнем економічного розвитку, що обмежує можливості для утримання людей як постійних мешканців. З цієї причини важливим завданням для локальної політики є створення умов для «перетікання» тимчасових приїжджих у постійне населення – через житло, дистанційну зайнятість, розвиток сервісів.

Водночас варто визнати, що такий тип соціальної мобільності населення міста не здатен компенсувати структурні втрати: не змінюється середній вік населення (який зростає); не вирівнюються, а через війну навіть поглиблюються гендерні диспропорції (чоловіки виїжджають на заробітки, мобілізуються, гинуть); не впливає на показники народжуваності. Таким чином, у довгостроковій перспективі зменшення постійного населення лишається ключовим демографічним викликом.

Маятникова міграція на сучасному етапі є важливим чинником стабілізації життєдіяльності малого міста. Вона підтримує функціонування місцевого ринку праці, забезпечуючи трудові ресурси для бюджетної та приватної сфер;

наповнює соціальне й комунікаційне поле міста завдяки щоденній взаємодії між приїжджими та постійними мешканцями; формує особливий стиль життя для мешканців довколишніх сіл, які існують у ритмі щоденної мобільності між селом і містом; сприяє збереженню економічної активності в умовах депопуляції, компенсуючи втрати постійного населення тимчасовою присутністю.

Викладені вище спостереження дають підстави для уточнення теоретичного змісту поняття «соціальна мобільність» у контексті цього дослідження. У класичній соціологічній традиції соціальна мобільність визначається передусім як переміщення індивідів або груп між різними позиціями в стратифікаційній ієрархії суспільства. Однак, починаючи з 1990-х років, у соціальних науках дедалі більше уваги приділяється просторовій мобільності – фізичному переміщенню людей у географічному просторі – як самостійному об’єкту аналізу, що має власну соціальну та культурну логіку.

У дисертації соціальна мобільність населення Галича розглядається саме в її просторовому вимірі – як сукупність практик регулярного переміщення мешканців між різними локусами повсякденного життя: місцем проживання, місцем праці, освітніми та адміністративними установами. Такий підхід зумовлений як специфікою досліджуваного об’єкта – малого міста з характерною для нього дифузною межею між міським і сільським середовищем, так і логікою джерельної бази, що представлена переважно матеріалами польових спостережень, локальною статистикою та усними свідченнями мешканців. У випадку Галича саме маятникова міграція виступає ключовою формою такої мобільності – вона структурує час і простір містян, визначає навантаження на інфраструктуру, формує специфічні соціальні мережі та ідентичності, а отже, є невіддільною складовою повсякденності малого міста. Інші форми соціальної мобільності розглядаються побіжно.

Отже, своєрідність історичного розвитку Галича сформувалася під впливом вигідного природно-географічного положення, проходження важливих торговельних шляхів і змін його політичного статусу. Заснований у межиріччі Лукви, Лімниці та Дністра наприкінці IX – на початку X ст., він уже в

середньовіччі став вагомим адміністративним, релігійним і торговельно-ремісничим осередком, а в XII–XIII ст. – столицею Галицького, а згодом – Галицько-Волинського князівства. Після перенесення політичного центру до Холма місто втратило статус столиці, однак зберегло релігійне та адміністративне значення. У наступні століття Галич розвивався як торговий центр, хоча його поступ істотно послаблювали воєнні руйнування, набіги та зміни державної належності. У XVIII–XIX ст. в умовах австрійського панування він дедалі більше набував рис провінційного міста, господарське життя якого спиралося на судноплавство, сільське господарство й ремесло, а розвиток річкового транспорту та відкриття залізничної станції сприяли пожвавленню підприємницької активності. Перша й Друга світові війни завдали місту значних руйнувань, а в радянський період його було відбудовано як районний центр із розвитком промисловості, житлового будівництва й транспортної інфраструктури, хоча ці процеси нерідко супроводжувалися втратою елементів історичного середовища. Новий етап символічного та культурного утвердження Галича розпочався після здобуття Україною незалежності, зокрема зі створенням у 1994 році Національного заповідника «Давній Галич» та відзначенням у 1998 році 1100-річчя першої писемної згадки про місто.

Демографічні та соціально-економічні процеси в Галичі і 1991–2022 роках засвідчили зниження народжуваності, активну міграцію населення, старіння мешканців і поступову втрату історичної мультикультурності, оскільки після Другої світової війни зникли або були витіснені єврейська, польська та караїмська спільноти, а місто стало переважно етнічно однорідним. Зміни у сфері зайнятості пов'язані зі скороченням державного сектору, розвитком малого й середнього підприємництва, поширенням неформальної зайнятості та трудової міграції. Водночас одним із ключових чинників збереження життєздатності міста є маятникова міграція: щоденні поїздки на роботу, навчання, з метою купівлі чи продажу, для отримання адміністративних послуг, що впливає на ритм повсякденного життя міста, формують Галич як центр тяжіння для навколишніх сіл. Саме завдяки цьому феномену місто зберігає

соціальну й економічну активність, хоча маятникова міграція не усуває глибинних проблем, пов'язаних зі скороченням постійного населення, відтоком молоді, дефіцитом робочих місць і недостатнім розвитком інфраструктури, що зумовлює потребу в нових підходах до планування його подальшого розвитку.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ТА СВЯТКОВО ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА МІСТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Матеріальна культура, господарські практики мешканців міста в умовах суспільних трансформацій

У другій половині ХХ ст. економічна структура Галича поєднувала риси міського життя з традиційним сільським. Місто не було великим промисловим центром, але з початку 1950-х років тут відкрилася низка підприємств харчової промисловості, що забезпечували роботою галичан та мешканців довколишніх сіл. З 1954 року працював харчовий комбінат, а в 1960-му відкрився його комбікормовий цех. У 1961 році запрацював завод калібрування кукурудзи. Важливе місце в економіці міста посів сироварний завод. Було відкрито машинно-тракторну станцію, насіннєвий трест, плодоовочевий радгосп, рибну артіль, промартіль ім. Челюскіна, промкомбінат [45]. Почали працювати рембуддільниця, комбінати комунального й побутового обслуговування. Значну кількість робочих місць забезпечував сільськогосподарський кооператив (колгосп) у передмісті – у с. Залуква. Це був, за словами колишніх працівників, «великий, капітальний колгосп», що спеціалізувався на вирощуванні зернових, льону, цукрових буряків та розведенні великої рогатої худоби [1, арк. 96].

Для більшості галичан радянський період характеризувався відносною економічною стабільністю та гарантією робочого місця. Старше покоління згадує, що в ті часи «проблем не було – було повно роботи, і ніхто не їхав ніде» [1, арк. 96]. Після закінчення школи молодь могла знайти роботу на місцевих підприємствах або в колгоспі, тому трудова міграція була мінімальною. Мешканці Галича працювали будівельниками, водіями, продавцями та вчителями, тоді як сільські жителі займалися рослинництвом і тваринництвом у колективних господарствах. Хоча регулярна зарплата була невисокою, вона залишалася стабільною, гарантувала базовий рівень життя. Він залежав також від змоги родин забезпечити себе продуктами харчування. У 1980-х роках у більшості міських домогосподарств роках тримали домашню худобу: корів, свиней, птицю, обробляли городи. Ця практика не зникла з ужитку й досі. Навіть

у центрі міста поруч із багатоквартирними будинками висаджені грядки, є невеликі курники (іл. 2.1). Правда, корів уже не тримають, хоча років 20 тому це практикувалось [1, арк. 105].

У радянські часи розмір присадибних ділянок у Галичі мав площу близько 10 сотих; цього вистачало для вирощування картоплі, городини. Продукти з приватного господарства (молоко, м'ясо, сир, яйця, овочі) здебільшого закривали харчові потреби сім'ї. З них готували повсякденні та святкові страви, докуповуючи в магазині крупи, борошно. За спогадами респондентів, купувати в магазині ковбасу, сир уважалося розкішшю, яку можна було собі дозволити хіба що на свята [1, арк. 48, 113]. Близькість річки Дністер, у якій водилося багато риби, сприяла розвитку рибальства, що уможливлювало доповнити раціон харчування стравами з риби.

У післявоєнні роки й до 1960-х у м. Галичі та його околицях вирощували льон і коноплі, виготовляли лляну та конопляну пряжу, ткали полотно. Деякі з наших респондентів згадують про свою участь у цих процесах: «Виростив коноплі, замочив у воді, потім били на терлиці... сушили, отримували волокно... люди собі шили штани» [1, арк. 96]. Утім, це вже були поодинокі випадки, під тиском масового фабричного виробництва ці ремесла остаточно зникли.

У 1980-х роках економічне життя в Галичі та навколишніх селах ґрунтувалося на стабільній зайнятості місцевого населення та приватній господарській діяльності. Традиційні практики (тваринництво, садівництво, домашнє ремесло) органічно співіснували з елементами модернізації (використання промислових матеріалів і техніки в колгоспі). Загалом, наприкінці радянського періоду населення мало відносно низький, але стабільний рівень добробуту, який значною мірою залежав від власної праці на землі. Місцеві економічні традиції ще були живими, хоча деякі архаїчні навички поступово відходили в минуле.

Розпад СРСР і перехід до ринкової економіки на початку 1990-х років спричинили глибоку кризу в економічному житті Галича. Попередня система планової економіки занепала, що особливо відчутно позначилося на малих

містах і сільських районах. У місті та районі в цілому в той час закрилося близько 74 підприємств. Для галичан 1990-і роки стали часом боротьби за виживання: місцеві підприємства закривалися або різко скорочували виробництво, колгоспи розпадалися, затримувалася виплата зарплат працівникам державного сектору. Один зі співрозмовників зізнається, що в ті роки, працюючи на державній службі, він місяцями не отримував зарплати: «В 90-х роках нам... не давали по 8 місяців зарплати. У нас не було опалення на роботі, ми сиділи у рукавичках, у шубах». Подібні історії були типовими для всієї України в період гіперінфляції 1993–1994 років та загального економічного спаду [1, арк. 39].

Після розпуску колгоспів у Галичі та Залукві між колишніми колгоспниками були розподілені земельні ділянки. Через брак техніки та засобів виробництва самостійно обробляти їх було важко, тому власники змушені були здавати свої паї в оренду новоствореним фермерським господарствам або агропідприємствам. У с. Залуква на початку 2000-х було чотири фермери – «хто має більше землі, здають в оренду...» [1, арк. 96]. Тобто більшість людей відмовилися від комерційного сільськогосподарського виробництва й перейшли на напівнатуральне господарство або взагалі залишили сільське господарство. Поля, на яких раніше вирощували льон чи коноплі, тепер заросли бур'янами – «льон вирощували, а вже щось немає...» [1, арк. 6]. Через скорочення угідь для випасу худоби домашнє тваринництво теж пішло на спад.

В умовах переходу від планової економіки до ринкової мешканці Галича продемонстрували велику гнучкість і винахідливість у пристосуванні до нових реалій життя. Домогосподарства знову стали головним джерелом забезпечення: багато сімей розширили свої присадибні ділянки, почали вирощувати більше картоплі та овочів, а також розводили курей і гусей, щоб прогодуватися. Частина містян, отримавши від підприємств квартири, переїхала до Галича з навколишніх сіл, але зберегли там земельні ділянки. Нам видаються надзвичайно ілюстративними спогади однієї з респонденток, яка згадує, як у 1990-х роках після роботи в місті вона їхала до села, щоб доглянути за городом і садом: «У мене там є сад, город і в селі багато роботи... Звичайно, я город не лишу – я

сільської закалки, у мене має бути щось своє» [1, арк. 40]. Право на приватне землеволодіння, можливість господарювати на власній землі були базовими опціями виживання українства загалом. Повернення містян до самозабезпечення у 1990-х роках дозволило пережити період дефіциту товарів і різкого зниження рівня життя на початку доби незалежності в Україні. Саме в той час з'явилися такі витвори народної кулінарної творчості, як «ананаси з кабачків», котлети з рибної консерви тощо [101, с. 76].

Окрім самозабезпечення продуктами харчування, важливу роль у повсякденному житті мешканців міста того часу мав розвиток малого підприємництва. Масового характеру набули комерційні поїздки, найчастіше до Польщі, Румунії, Туреччини. Звідти привозили дефіцитні товари (одяг, товари для дому) й перепродавали їх на місцевих ринках. З'явилися невеликі приватні крамниці та вуличні торгові кіоски. За спогадами мешканців, центр Галича тоді перетворився на імпровізований ринок, на якому можна було придбати широкий асортимент імпортованих товарів – від китайських пластикових виробів до турецького одягу [2, арк. 40]. Одночасно виникли перші приватні заклади громадського харчування та сфери послуг: кафе, бари, перукарні. Через низьку купівельну спроможність населення в той час та ринкову конкуренцію багато нових невеликих магазинів швидко збанкрутували. Проте ця хвиля сприяла появі в Галичі групи приватних підприємців, які в наступні роки продовжували розвивати місцеве господарство.

На початку ХХІ ст. економічна ситуація в Галичі поступово стабілізувалася, набуваючи нових рис. З одного боку, утвердилися ринкові механізми, відбулося невелике пожвавлення місцевої економіки та залучення інвестицій. З іншого боку, значна частина населення вже була інтегрована в «економіку міграції»: грошові перекази трудових мігрантів стали важливою складовою добробуту багатьох сімей, а місцева економічна діяльність була спрямована на споживання цих коштів [1, арк. 97].

У 2000-х роках більшість колишніх промислових підприємств у Галичі так і не відновили своєї діяльності в повному обсязі. Натомість з'явилися нові малі

підприємства: пекарні, лісопильні, майстерні та сільськогосподарські господарства. У 2001 році в Галицькому районі налічувалося десятки сільськогосподарських господарств різних форм власності та близько 60 фермерських господарств, що займаються обробіткою землі й виробництвом сільськогосподарської продукції (зерна, молока, м'яса). Отже, колективна система господарювання була остаточно замінена дрібним фермерським виробництвом та орендними відносинами. Проте нові фермери не могли забезпечити роботою все населення – кількість робочих місць у сільському господарстві різко скоротилася. Тому сільські жителі або жили за рахунок самозабезпечення та своїх зарплат, пенсій, або шукали іншу роботу.

Для Галича ключову роль почали відігравати сфера послуг та державний сектор. У місті зосереджено регіональні установи – школи, лікарні, адміністративні органи та культурні заклади, які надавали робочі місця для добре освіченої молоді. Крім того, завдяки своєму багатому історичному спадку Галич поступово позиціонував себе як туристичний центр. У 1994 році створено Національний заповідник «Давній Галич», почалася реставрація пам'яток та відкриття музеїв. Місцева влада взяла курс на підтримку туризму. Як згадує очевидець, «розвивається туристичний напрямок» [1, арк. 47], у центрі міста вимостили бруківку, планували будувати новий фонтан. Це надало додаткового імпульсу малому підприємництву – уздовж туристичних маршрутів з'явилися сувенірні крамниці, кав'ярні, заміські ресторани. Хоча туристична галузь і надалі залишалася досить скромною, вона створила нові джерела доходу для громади.

Утім, у 2000-х роках саме трудові мігранти стали головним рушієм економіки регіону. За неофіційними оцінками, обсяг їхніх грошових переказів значно перевищував витрати місцевих домогосподарств. На ці кошти сім'ї будували або ремонтували будинки (докладніше про це дивись у частині про житлове будівництво), забезпечували освіту своїх дітей та купували автомобілі й побутову техніку [2, арк. 41]. Ефект «міграційного капіталу» відчутний: на вулицях Галича з'явилися сучасніші автомобілі, зросла кількість приватних будівельних магазинів, салонів мобільного зв'язку та банківських відділень,

тобто інфраструктури, що задовольняє споживчі потреби населення, яке отримує доходи з-за кордону. Так, були відкриті нові супермаркети, будівельний магазин та кілька закладів харчування, що мають вищий рівень, ніж у 1990-х роках. Водночас, як уже згадувалося, багато підприємств 1990-х років закрилося, оскільки не витримали конкуренції або через скорочення кількості населення. У результаті бізнес-ландшафт міста оновився, і на зміну хаотичному базару 1990-х прийшли стаціонарні магазини (іл. 2.2), а старі радянські державні торговельні точки (на кшталт універмагів) були приватизовані та перепрофільовані (іл. 2.3).

Міжнародні грошові потоки стали невід'ємною частиною економіки 2000-х років, але це мало й зворотний бік – соціальні виклики. Багато активних, працездатних людей виїхало, тож у містах і селах залишилися переважно люди літнього віку та діти. Одним із наслідків цих процесів стало руйнування традиційного укладу родинного життя. Зросла кількість розлучень: «Діти не зі мною, чоловіка я вже не маю», – розповідає одна з респонденток, наголошуючи на тому, що в разі потреби їй допомагають сусіди, бо близькі живуть окремо [1, арк. 43]. Зростання трудової міграції спричинило появу такого явища, як «соціальна занедбаність», що стосується дітей, які виховуються родичами, поки їхні батьки перебувають за кордоном, а також дефіцит робочої сили на місцях. Роботодавці скаржаться на брак кваліфікованої робочої сили – молодь воліла виїжджати до великого міста або до ЄС, а не працювати за меншу зарплату в районному центрі. Це гальмувало реалізацію деяких місцевих проєктів.

У повсякденному житті сучасних містян збереглися певні традиційні господарські практики. Городництво, розведення птиці залишилися майже обов'язковою складовою господарства, особливо в сусідніх із Галичем селах. «Маю пару курок... Колись корів тримали – і за Союзу, і вже за України – а зараз ні, нема. Городи поздавали в оренду, мав пів гектара, тепер лише біля хати трохи саджу» [1, арк. 96]. Ці слова респондента ілюструють зміни, що сталися в господарських практиках – від колись великої ділянки залишився лише садок, замість домашньої худоби – лише птиця. Однак принцип самозабезпечення

продуктами харчування не зник. Старші люди психологічно не готові покладатися виключно на ринок, тому навіть мешканці невеликих містечок часто обробляють сади «в селі» (у родичів або біля дачних будинків). Установка містян на самозабезпечення продуктами харчування, що складалася десятиліттями в умовах дефіцитної радянської економіки та нестабільності 1990-х років, глибоко вкорінена у свідомості людей літнього віку. Скорочення масштабів господарства – це не відмова від неї, а лише адаптація до нових економічних умов.

На рубежі XX і XXI ст. Галич та прилеглі території зазнали багатогранних змін, що торкнулися економічної сфери, повсякденного життя та культурних традицій. Скасування колективної системи господарювання в 1990-х роках призвело до краху усталених форм зайнятості й змусило мешканців пристосовуватися до нових соціально-економічних умов, роблячи ставку на мале підприємництво та трудову міграцію. Упродовж 2000-х років поступово розвивалася так звана міграційна економіка, у якій грошові перекази трудових мігрантів стали важливим фактором розвитку місцевих підприємств, сільськогосподарських ініціатив та оновлення житлового фонду.

Культура харчування галичан формувалася впродовж століть, поєднуючи українську гастрономічну спадщину із запозиченими іноетнічними кулінарними традиціями та модерними впливами. Наприкінці XX ст. щоденне харчування та кулінарні звички мешканців Галича багато в чому нагадували звичаї інших сільських районів Західної України. Основу раціону складали продукти власного виробництва та прості страви домашньої кухні. Респондентка із села поблизу Галича перелічує типові наїдки свого дитинства: «Фасоля, капуста, сушиник (узвар із сушених яблук)... варили фасоллю, кулешу...» [2, арк. 1]. Також готували затирку (борошно, розтерте з яйцем, заправлене в окріп чи молоко). Оповідачка зазначає: «То затерта на яйці й муці. Я ще донині роблю, бо мої внуки люблять» [2, арк. 1]. Такі прості страви з борошна були типовими для раціону мешканців Опілля. М. Бацвін зазначає, що кулеша була традиційною ситною

стравою, яку їли з молоком, сиром або сметаною; щоб надати їй більше смаку, її часто поливали соусом із цибулі та сметани – так звану білою мастю [92, с. 157].

Щоденними були страви з картоплі, молока та зернових і, звісно, хліб. Хліб зазвичай випікали з житнього борошна або суміші ячмінного та кукурудзяного. Біле пшеничне борошно зберігали для святкової випічки [82, с. 129] Домашнє сало було головним жиром для смаження страв, адже вершкове масло чи рослинна олія часто були в дефіциті. «Десь років двадцять тому люди почали переходити на олію. А до того навіть не уявляли собі, що можна готувати на олії. Усе робили на смальці, на салі, на жирі. Олія була щось таке, що рідко вживали, або й не знали» [1, арк. 113]. Популярною була «молочна зупа» – суп на молоці з картоплею та домашньою локшиною. Її рецепт передавався в родині: спочатку треба відварити кілька порізаних картоплин, долити молока, а тоді закласти саморобне тісто-локшину без засмажки. Це легка страва для дітей [1, арк. 113]. Ще одна давня страва, яку пам'ятають у Галичі, – «капуста на пару». Це щось на зразок тушкованої капусти з пшоном і молоком: шинковану капусту з тертою морквою проварюють, відціджують, додають свинячі реберця, заливають сироваткою і варять, а коли капуста майже готова, засипають пшоно, дають йому запаритися під шаром капусти, доливши трішки молока. У результаті виходить ситна страва, яка колись замінювала першу і другу страви водночас [2, арк. 1]. Такий варіант страви, але на сметані замість сироватки, з додаванням яєць, під назвою «засипана капуста» був поширений в інших районах Галичини, на Поділлі.

Перша половина 1990-х років була позначена продовольчою кризою. Полиці державних магазинів спорожніли, тоді як чорні ринки були переповнені дорогими імпортними товарами. Багато сімей не мали грошей, щоб навіть купити продукти першої необхідності. Респонденти згадують, що продукти були, «але не було грошей, щоб їх купити». За таких обставин сім'ї рятувалися власними продуктами: вони мололи борошно з вирощеного власноруч зерна, пекли хліб вдома, тримали на м'ясо худобу [101, с 75]. У тогочасному раціоні переважали страви з картоплі (її вирощували у значній кількості), борщ без м'яса або з

невеликою його кількістю, каші та макарони – усе, що було легко дістати. Недарма в народі картоплю називали «другим хлібом», адже з неї готували незліченну кількість страв: її їли вареною (у шкірці) або товченою, смажили, натирали на «терті пляцки» (деруни) або випікали в печі великий картопляний пиріг на свята, який подавали з підливою, сметаною чи кислими огірками [92, с. 158]. Значно зросло споживання хліба та випічки, що пояснюється дешевизною борошна у порівнянні з іншими продуктами [2, арк. 53]. Особливої актуальності в цей час набула практика консервування продуктів, відома в побуті як «закрутки», що стала важливою складовою домашнього господарства міських родин (іл. 2.4). Вона була зумовлена потребою забезпечити сім'ю овочами, фруктами та готовими стравами на зимовий період, а також відображала поєднання міського способу життя з традиціями присадибного господарювання, характерними для малого міста.

Харчування містян відрізнялося певними регіональними особливостями, пов'язаними з міжкультурними запозиченнями. Аналізуючи повсякденне життя великого міста С. Новікова зазначає, що його поліетнічність «вплинула на появу у харчуванні певних продуктів-візитівок різних народів: завдяки італійській громаді у місті виробляли макарони, чеські та німецькі підприємці започаткували пивоваріння і виробництво ковбас, а євреї – кондитерське виробництво» [152, с. 76]. У Галичі, де етнічне розмаїття було значно меншим, ці запозичення також відбувались. Добросусідські стосунки передбачали взаємне пригощання одне одного стравами національної кухні. Євреї пригощали сусідів мацою, караїми пиріжками з м'ясом – кибінами. Були поширеними такі страви польської кухні, як бігос (тушкована квашена капуста з м'ясом), штрудлі (австрійська кухня), фарширована риба по-єврейськи, яку українці готують, додаючи булку замість маці та свинячий фарш, цвіклі з вареного буряка та хрону. Нами зафіксовано, що в польських родинах побутовувала традиція вживання кави за сніданком, а в українських зранку споживали чай, цикорій з молоком.

Повсякденні гастрономічні звички галичан того часу відображаються не лише в усних переказах, а й на сторінках регіональних видань. У 1990-х роках у газеті «Дністровська хвиля» з'явилася спеціальна кулінарна рубрика під назвою «Рецепти пані Віри», де публікувалися поради щодо приготування страв із продуктів, які легко було дістати. Зокрема, були надруковані рецепти «М'ясо пікантне», «Крученики», «Завиванець курячий оригінальний», «Завиванець курячий з фруктами», «Борщ з вушками». Їх об'єднувала орієнтація на обмежений набір інгредієнтів, що їх можна було легко дістати на місцевому ринку [89, с. 108]. Публікація таких матеріалів у пресі свідчила про прагнення урізноманітнити раціон простих сімей: професійні кулінарні прийоми набували популярності, адаптувалися до домашніх умов і, завдяки використанню місцевих продуктів, ставали доступними для широкої громадськості. Як приклад, наведемо кілька рецептів. Дописувачка газети пропонує приготувати оригінальний курячий завиванець: «З обробленої тушки курки зняти шкіру разом з м'якоттю, викладаю три трубочки фаршированого чорносливом жовтого омлету (з жовтків), все загортають у вигляді рулету [20]. Запіканка із сирої картоплі: «Сиру картоплю натерти на тертці, додати борошно... обсмажену на олії цибулю... Пекти в духовці до готовності» [19]. Також була схожа рубрика в ще одній міській газеті – «Галицьке слово». Тут можна побачити такі рецепти: «Фарширована картопля з грибами», «Баклажани, смажені з овочами», «Кабачки смажені під часниковим соусом» та ін.

У радянський час у повсякденне життя містян увійшла система громадського харчування. Насамперед це стосувалося закладів шкільної та дошкільної освіти. За повідомленням респондентки, у дитячому садку «було три прийоми їжі на день», проте м'ясних страв майже ніколи не готували: «Був супчик, який я не любила, якась каша, молочні страви. М'яса, як такого, я не пригадую». Виховательки, за її словами, були «місцеві, свої, українські» і ставилися до дітей з увагою: «Стежили, щоб усі діти були нагодовані, чисті. Якщо дитина не хотіла їсти, то її переконували, щоб хоч трошки з'їла» [1, арк. 113]. Шкільне харчування також було досить скромним, але все ж таки

важливим. Опитані згадують, що «за п'ять копійок можна було купити булочку та склянку молока». Для дітей така покупка була важливою: «Булочка була дуже смачна, без усіх тих домішок, що тепер, усе натуральне. Було так, що ми чекали на ці булочки» [1, арк. 113]. У місті працював ресторан «Дністер», три їдальні, у яких харчувалися працівники підприємств, а також ті, хто приїжджав у місто.

На початку ХХІ ст. у харчових звичках містян відбулися певні зміни. У 2000-х роках, зі стабілізацією економіки та зростанням добробуту частини населення, культура харчування в Галичині увійшла у фазу відносного різноманіття. Тепер магазини постійно пропонують широкий асортимент товарів. Якщо раніше галичани майже всі страви готували вдома «з нуля», то з 2000-х років стало звичним купувати готові страви або напівфабрикати. Як зауважує одна мешканка, її невістка, що живе у великому місті, «хитріше робить» – на Святвечір частину страв просто купує в магазині або відкриває консерви, тоді як сама оповідачка каже: «В малому місті живу – я все сама готую» [1, арк. 42]. Це наочний приклад зміни поглядів: молоде покоління прагне заощадити час і не має нічого проти того, щоб користуватися готовими продуктами (кутя із супермаркету, куплені пампушки, вареники промислового виробництва), тоді як старші жінки довіряють лише домашній їжі. У Галичі, де життя тече спокійніше, традиція домашньої кухні зберігається довше. Але й тут переважає купований хліб та випічка, майонез і спеції, а також заморожені продукти. У 1990-х роках їх було мало або вони були дорогими, із 2000-х доступність цих багатьох продуктів, просування їх у побут через рекламу зробила їх поширеними. На відміну від радянських часів, люди нині мають можливість вибору. Це також відбилося на структурі харчування. Водночас зросло споживання цукру та висококалорійних продуктів, що призвело до нових викликів (ожиріння, діабет). Для невеликого міста ці тенденції значною мірою збігаються із загальнонаціональними. Однією з помітних сучасних тенденцій є урбанізація харчових звичок, навіть у провінції. Молоде покоління галичан дедалі більше переймає звички мешканців великих міст. Наприклад, сьогодні багато молодих людей через брак часу або зручність віддають перевагу швидким

перекусам та готовим стравам, тоді як старше покоління звикло щодня готувати на обід першу та другу страви. Молоді сім'ї частіше обмежуються лише одним прийомом їжі, а іноді навіть «на швидку руку» їдять бутерброди чи випічку. Змінюються також харчові звички: традиційна велика сімейна трапеза поступово перетворилася на спільну вечерю після роботи, коли вся родина збирається ввечері. Це пов'язано зі зміною ритму життя, адже більшість працює поза домом, діти в школі, тож час для спільної трапези залишається лише ввечері. Етнографи фіксують цю зміну харчових звичок по всій Україні [101, с. 72].

Значні зміни відбулися у формах харчування поза домом. У радянські часи в маленькому містечку у ресторанах не харчувались, тут зрідка відзначали святкові події. Уже в 2000-х роках стало нормою святкувати весілля в ресторані, а не вдома. У Галичі з'явилися відповідні заклади – банкетні зали в кафе «Ренесанс», «Престиж», «Дністер» та ін. (іл. 2.5). Інші родинні урочистості теж дедалі частіше відзначали не вдома. Наприклад, галичанка розповідає: «Якщо день народження мій, то я стараюсь зробити собі подарунок – в кафе, щоб я не готувала» [1, арк. 42]. Хоча для дітей вона ще готує вдома, але тенденція очевидна – жінки прагнуть звільнитися від клопоту на кухні, довіряючи це професіоналам. Ця зміна спільна для всієї України, проте в менших містах проявилася дещо пізніше, ніж у великих.

Незважаючи на поширення фаст-фуду та страв іноземної кухні, традиційна українська кухня й надалі залишається домінуючою у повсякденному житті містян. Дослідження етнологів показують, що, хоча українці й цікавляться піцою чи суші, головне місце в раціоні, як і раніше, посідають «улюблені національні страви», насамперед борщ, супи, вареники та голубці [101, с. 80]. Це повною мірою стосується і галичан; традиційні страви однаково смакують як старшому поколінню, так і молоді. Опитані нами галичани називають своїми улюбленими стравами саме традиційні, часто вживаючи пестливі їх назви: «борщик з пампушками», «варенички з грибами», «налисники» тощо. Значення традиційної кухні як частини культурної спадщини навіть зростає. У 2010-х роках в Україні поширились ініціативи зі збереження нематеріальної культурної спадщини, до

якої належать також кулінарні традиції. У Галичі (на регіональному рівні) проводяться фестивалі автентичної кухні, на яких сільські громади презентують старовинні рецепти, щоб вони не пішли в забуття. За умови їх регулярного проведення ці заходи стають туристичним магнітом малого міста, як наприклад щорічне свято борщу «Борщ їв» у м. Борщеві. Етнолог М. Бех, аналізуючи сучасні господарські та культурні практики історичного м. Коростеня на Житомирщині, підкреслює значення місцевого гастрономічного фестивалю, що з часом став міжнародним (Міжнародний день деруна) у туристичному брендингу міста [95, с. 49].

Що стосується святкових та ритуальних страв, то традиції тут виявилися напрочуд стійкими. Як і раніше, Різдво, Великдень, весілля та хрещення неможливо уявити без щедро накритого столу; зміни стосуються хіба що способу приготування або подачі страв. Одна з респонденток зазначає: «Ми всі релігійні свята відзначаємо з традиціями... хочеться ті традиції підтримати, як в родині було. Для Святвечора обов'язково готували 12 пісних страв: кутю, узвар, вареники з різними начинками, пісні голубці, гриби, борщ з буряками (“колись моя бабця казала бураки”), смажену рибу, оселедець, пампухи (пампушки) та ін. Якщо якихось страв не вистачало до дванадцяти, господині додавали щось просте – «тушковану пісну капусту, гриби з банки» [1, арк. 42]. На Великдень також готували усталений набір страв – паски, крашанки, ковбаси, третій хрін з буряком (бурячки), печене м'ясо. Однією зі святкових страв є «начинка» – м'ясний хлібець з фаршу, у який додають розмочений корж, яйця. Інколи начинку готували, загортаючи такий фарш у пласт м'яса, який запікали.

Якщо раніше до свята всі страви готували власноруч, то сьогодні торти та випічку часто замовляють у кондитерів, а деякі господині купують на свята вареники або голубці у приватних кухарів. Однак основне меню залишається консервативним. На великодньому столі галичан, як і колись, стоять паска, яйця та домашня шинка; на різдвяному столі – кутя, узвар, пиріжки та риба. Бабусі залучають онуків до приготування страв: «Внучки приїжджають, допомагають мені кутю терти, паски [пекти], віночки плести. Я хочу, щоб дітям це

передалось» [1, арк. 42]. Отже, святкова їжа є одним із маркерів локальної і загальнонаціональної ідентичності в Україні.

Слід зазначити, що як порівняти з іншими регіонами, то Західна Україна (включно з Галичиною) дещо краще зберегла спадкоємність кулінарних традицій, ніж Схід і Південь. Причиною цього є менший розрив між поколіннями в дотриманні релігійних свят у радянський час. Тоді як у східних містах у ХХ ст. багато сімей утратили святкові традиції, як і навички приготування обрядових страв, то в Галичині цей культурний пласт продовжував зберігатися. Цю різницю відзначають і опитані нами містяни : «На Заході ми завжди мали своє... В школі таке, а от дома – своє», зауважила респондентка, маючи на увазі, що офіційна ідеологія не витравила домашніх традицій [2, арк. 7]. Утім, глобальні процеси – урбанізація, масова культура – однаково впливають на всіх українців. Молоді люди скрізь схильні до уніфікації споживання (вони п'ють ту саму «Кока-колу» й дивляться ті самі кулінарні програми). Стосовно Галича зауважимо, що сьогодні тут досягнуто відносної рівноваги між старим і новим у культурі харчування. Люди мають вибір і користуються ним: вони можуть піти з родиною до піцерії або приготувати борщ за родинним рецептом, і часто роблять те й інше в різних ситуаціях.

Підсумовуючи, можна сказати, що на початку ХХІ ст. культура харчування в Галичі, хоча й зазнала змін, типових для сучасного суспільства (різноманітність продуктів, прискорений темп життя, вплив глобальної культури), проте в основі своїй залишилася вірною національним традиціям. Мешканці Галича, як і більшість українців, у своєму щоденному раціоні надають перевагу традиційним стравам. При цьому вони відкриті й до нового. Приготування їжі вдома, як і раніше, займає центральне місце, проте дедалі частіше поєднується з використанням куплених інгредієнтів та частішими трапезами поза домом. Гастрономічні звичаї, пов'язані зі святами, збереглися майже без змін і навіть підкреслюються як важлива складова місцевої культури.

Архітектура, будівництво. Сучасна міська забудова Галича поєднує народні будівельні традиції, архітектуру австрійсько-польського періоду, типову

радянську забудову (іл. 2.6). Переважну більшість будівель складають одноповерхові приватні садиби, є кілька кварталів з багатоповерховими будинками радянського періоду, а також частина будинків, що збереглися з кінця XIX – початку XX ст. У 1960-х і 1980-х роках у місті з'явилося кілька дво- та п'ятиповерхових цегляних будинків (так званих хрущовок та пізніших типових житлових будинків), які були зведені для працівників державних установ та підприємств (іл. 2.7). Тогочасний інтер'єр цих квартир не вирізнявся особливою елегантністю. Респондентка зазначає: «Ми на виплату взяли диван, шафу, етажерку, знайомі дали дитяче ліжечко, ось, а він (чоловік) з райкому взяв стіл та 4 крісла. В одну кімнату поставили фікус, у велике вікно, а в другу кімнату велику китайську розу, все» [1, арк. 100]. Проте переважна більшість мешканців жила в індивідуальних будинках. У селах довкола Галича збереглося традиційне планування дворів: хата розташована вікнами до вулиці, за хатою – господарчі будівлі та городи. Приватна забудова в місті та його околицях була дуже схожою на ту, що й у сусідніх селах.

Традиційне житло в регіоні до середини XX ст. було дерев'яним або глинобитним, часто під стріхою, з плануванням типу «комора + сіни + хата», що було характерним для етнорегіону Опілля [154, с. 51]. Після Другої світової війни відбулися значні зміни. Уже в 1950-х і 1960-х роках мешканці масово перейшли на нові будівельні матеріали – стіни із цегли або шлакоблоків, дахи з черепиці або бляхи замість соломи (іл. 2.8). Дослідниця З. Гудченко зауважує, що до кінця 1960-х у більшості українських сіл старі білі будинки із солом'яними дахами почали поступатися місцем модернізованим будівлям [123, с. 56]. Цей процес спостерігався також у Галицькому районі. Багато сімей, які отримували стабільний дохід у колгоспі, будували собі нові будинки. Їх часто зводили поруч зі старими, на батьківській ділянці, після чого стару хату зносили. Практика «зміни поколінь» у будівництві була дуже поширеною. Нові будинки 1970-х і 1980-х років, як правило, були більшими за довоєнні, мали 3–4 кімнати, невелику веранду із зашкеленими вікнами. Планування приміщень стало складнішим: замість однієї кімнати та кухні з піччю тепер облаштовувалися роздільні кімнати,

такі як вітальня, спальня, кухня, передпокій. З 1980-х років місто газифікується, у приватних будинках починають облаштовувати ванні кімнати (спочатку це було рідкістю, але до 1990-х років стало нормою, хоча цей процес просувався дуже повільно.

У Галичі типові багатоквартирні будинки почали зводити для надання житла працівникам електростанції в Бурштині, а також учителям, лікарям, державним службовцям. Розміщені навколо центру міста, вони контрастували з приватними будівлями, які займали значну частину території. За відсутності висотних будівель (у місті єдина 9-поверхівка) домінуючими в міському ландшафті залишилися історичні споруди (Церква Різдва) та Старостинський замок (іл. 2.9). Самі місцеві жителі напівжартома називали Галич «великим селом», підкреслюючи таким чином його спокійний, майже сільський спосіб життя з розвинутими сусідськими взаєминами та зеленими внутрішніми двориками [1, арк. 2].

Варто також зазначити, що на сьогодні в Галичі збереглися будинки, у яких мешкали караїми. Ця забудова складає самобутню частину міського житлового масиву на Караїмській вулиці, яка простягалася вздовж правого берега Дністра й вела до Ринкової площі. Власне тут свого часу розташовувався центр релігійного та повсякденного життя місцевої караїмської громади. Вулиця вирізнялась особливим порядком, чистотою та білим кольором будинків, завдяки чому створювалося враження самотійного, чітко відмежованого простору всередині міста. Самі будівлі невеликі, одноповерхові, складаються з 2–3 кімнат з невеликим передпокоєм (іл. 2.10). У 2005 році в Галичі було зареєстровано 11 караїмських будинків кінця XIX – початку XX ст., а на самій Караїмській вулиці з 26 житлових будинків 9 було ідентифіковано як караїмські. Відомі також конкретні адреси частини цих будинків: на лівому боці вулиці це будинки № 5, 7, 9, 17, 25, 29, 31, 33, на правому – № 8 та 12; окремо згадується будинок на Майдані Різдва, 33, пов'язаний із караїмською родиною Абрагамовичів, де з 2004 року діє Музей караїмської історії та культури [108, с. 42–43] (іл. 2.11).

У Галичі з кінця 1980-х років у більшості будинків є центральне водопостачання, каналізація, газопостачання. Приватні будинки в місті майже не відрізнялися від сільських – вони також були одноповерховими, з городами та садами. Їх будівництво, реновація часто йшли роками, власники будувалися власним коштом. Інформаторка літнього віку розповіла, що її чоловік «заробляв на будинок», працюючи на будівництві лікарні та на цегельні, щоб отримати матеріали та додаткові кошти. Така практика була досить поширеною. Люди «заготовляли» (поступово купували) цеглу, цемент і деревину та зводили житло, адже державне забезпечення приватним житлом було мізерним [1, арк. 48].

Громадське будівництво в цей період теж заслуговує на увагу, бо воно вплинуло на обличчя міста й довколишніх сіл. У 1960–1980-х роках у Галичі та районі збудували низку соціально-культурних об'єктів: Будинок культури, кінотеатр, лікарню, дитячі садки. Ці будівлі були виконані в типових радянських архітектурних формах (прямокутні «коробки» зі стандартних матеріалів). Вони істотно змінили вигляд українських населених пунктів, додавши модерні елементи. У селах спорудили клуби, фельдшерські пункти, контори колгоспів. З. Гудченко зазначає, що в кількох десятках «показових» сіл України в 1970-х створили облаштовані центри з монументами, асфальтованими дорогами, великими адміністративними будівлями [123, с. 57] (іл. 2.12). У Галицькому районі прикладом такого села став Крилос (історичний осередок) чи Більшівці – там з'явилися будинки культури, школи на кількості місць. Проте до 1990-х років багато із цих громадських будівель уже втратили належний вигляд, часто потребуючи капітального ремонту [2, арк. 35].

Підсумовуючи, можна сказати, що на межі 1980-х і 1990-х років житлове середовище в Галичі та навколишніх селах характеризувалося поєднанням старого і нового, традиційного і стандартизованого. Приватні будинки ще значною мірою відображали народні архітектурні традиції (адаптовані до нових матеріалів), тоді як громадські будівлі та багатоквартирні будинки вносили сучасні риси. Забудова залишалася одноповерховою і, з огляду на масштаби населених пунктів, відносно гармонійною.

Водночас вже назрівала потреба в оновленні житлового фонду, позаяк багато будинків досягли віку 30–40 років і потребували модернізації. Традиції будівництва (самобуд, поступове розширення садиб) були живі, що створювало базис для подальших змін у період незалежності.

Здобуття незалежності та перехід до ринкової економіки мали відчутний вплив на житлове будівництво міста. У 1990-х роках держава майже повністю припинила будівництво житла, приватні забудовники ще тільки починали свою діяльність, а населення не мало необхідних коштів для придбання нового житла. Однак уже наприкінці десятиліття намітилася нова тенденція – капіталізація сільського будівництва за рахунок приватного капіталу. Як зауважує З. Гудченко, до 2010 року в приміських селах України спостерігався значний приріст нових будівель, пов'язаних зі спорудженням дач та заміських маєтків заможних містян. У Галицькому районі це стосувалося насамперед сіл, розташованих поблизу Івано-Франківська чи Бурштина. Деякі заможні містяни обирали мальовничі місця на березі Дністра, щоб побудувати там приватний будинок. Однак таких випадків було не надто багато, оскільки Галич розташований відносно віддалено від обласного центру (приблизно за 25 км). Натомість головними інвесторами в житловому будівництві стали сезонні робітники – люди із цього регіону, які поверталися з грошима або надсилали їх своїм сім'ям на будівництво.

У 2000-х роках у Галичі та навколишніх селах відбувся справжній «будівельний бум». Старі будинки масово перебудовували, надбудовуючи додаткові поверхи. Однією з найважливіших змін став перехід до двоповерхових житлових будинків. Навіть у селах зводилися котеджі з двома або навіть трьома поверхами, мансардами та балконами, що сильно контрастували із сусідніми будинками ранішої забудови (іл. 2.13). Серед нових забудовників мало хто дотримувався принципів ансамблю чи гармонізації довколишнього простору. Кожен будував на власний розсуд, що призвело до своєрідного «архітектурного безладу». Поряд могли стояти скромний будинок із шиферним дахом і величезний цегляний «палац» із колонами та металевою черепицею. У селах

поблизу Галича (Залуква, Крилос) та в самому місті ці контрасти одразу кидаються в очі.

Характерною рисою сучасної архітектури стала певна еклектика, навіть кітч. Забудовники намагалися продемонструвати заможність, облицьовуючи фасади кольоровою плиткою, споруджували вигадливі огорожі з кованими елементами, оформлювали вікна в різних формах (арки, еркери) та встановлювали на фронтонах декоративні башточки. Дослідники зазначають, що на початку 2000-х років це був загальнонаціональний тренд, який спостерігався також у Галичині. Регіональні архітектурні особливості частково збереглися в декорі будівель. У нових будинках майстри намагалися відтворити риси народної архітектури, наприклад установити навіс із різьбленими балками, прикрасити димар традиційним хрестом або використати місцевий камінь для цоколя (іл 2.14).

До позитивних змін належить підвищення рівня комфортності проживання. Фактично всі нові або відремонтовані будинки, починаючи з 2000-х років, мають газове чи комбіноване опалення, каналізацію. У 1980-х роках лише Галич та найближчі села мали центральне газопостачання, до середини 2000-х років ним були охоплені майже всі населені пункти району. Це стало значним стимулом для модернізації житла, адже з появою сучасних плит майже повсюди зникли варисті печі. У деяких приватних будинках піч залишили для резервного або додаткового опалення, а інколи просто з поваги до традицій. Нерідко в нових будинках установлюють камін або декоративну піч як данину моді. Незважаючи на всі переваги нової забудови, у сфері житлово-комунального господарства міста залишилося чимало проблем. Через неефективність систем центрального опалення температура у квартирах галичан узимку іноді не перевищувала +6—+8 градусів [14, с. 8]. Це спонукало населення масово переходити на індивідуальне опалення, частка якого серед міських жителів навесні 2004 року становила майже 70 % [16, с. 2]. Через несправність каналізації підвали багатоквартирних будинків були затоплені стічними водами [14, с. 8]. Крім того, через фінансові труднощі мешканців сектор комунальних послуг опинився у глибокій борговій

кризі – на 1 січня 2004 року заборгованість населення за газ та електроенергію становила 4,7 млн гривень [15, с. 7].

Інтер'єр нових квартир змінився під впливом міської культури та масової продукції. У кімнатах з'явилися сучасні секційні шафи, м'які дивани та побутова техніка (холодильники, телевізори, пральні машини – усе це стало загальнодоступним). Проте в інтер'єрі багатьох будинків у Галичі, особливо в представників старшого покоління, можна побачити елементи народного мистецтва – вишиті рушники на стінах, ручні серветки, килими (іл. 2.15). На запитання анкети про наявність в інтер'єрі предметів народного мистецтва одна з опитаних відповіла: «Все є, кажуть зараз не модно, але в мене це все є – вишивки, серветки, подушечки...» [1, арк. 43]. Тобто, попри певну «урбанізацію» внутрішнього простору, люди свідомо залишають звичні прикраси, що додають затишку й відчуття тяглості родинних традицій.

У 2000-х роках у Галичі з'явилося кілька нових громадських будівель. Було зведене нове крило лікарні, у центрі міста з'явилися сучасні торгові та офісні приміщення. Відреставровано та збудовано кілька сакральних споруд. Церкву Різдва Христового повернули громаді та відремонтували, збудували каплиці. У центрі міста відремонтували Будинок культури (іл. 2.16).

Отже, початок 2000-х років у громаді Галича ознаменувався «будівельним бумом» у сфері приватного житлового будівництва. Відбулася прискорена модернізація житлового фонду. Люди використовували свої заощадження для будівництва нових, комфортних будинків, тим самим значно покращуючи свої умови життя. Архітектурний вигляд населених пунктів був модернізованим, але певною мірою втратив свою колишню стилістичну єдність. Традиційні риси народного будівництва (масштаб, пропорції, оздоблення) частково відійшли на другий план, поступившись місцем індивідуальним уподобанням забудовників. Таким чином, динаміка змін у житловому будівництві проявилася як перехід від однотипних одноповерхових будинків до будинків з більшою кількістю поверхів, часто будинків надмірно декорованих. Місцеві будівельні традиції, такі як поступова заміна старого будинку на новий на тій самій ділянці,

збереглися, проте наповнилися новим змістом (сьогодні це часто великий будинок для однієї сім'ї замість кількох менших, де мешкало кілька поколінь). Як порівняти з іншими регіонами, то Галич демонструє типовий для українського малого міста шлях – повільна модернізація в радянський час, бурхливе індивідуальне житлобудівництво в пострадянський час, поєднання традиційних технік із сучасними матеріалами та дизайном. Наприкінці 2000-х років житлова інфраструктура в Галичі значно покращилася, хоча питання збереження історичного характеру забудови та узгодження нововведень із традиціями залишаються актуальними.

У 2010–2020-х роках житлова ситуація в місті істотно не покращилася. У центрі міста збудовано лише кілька багатоквартирних будинків та один торговий центр. Це призвело до того, що мешканці міста, як і раніше, мають потребу в орендованому житлі. Існує стабільний попит на невеликі квартири (1–2-кімнатні) з індивідуальним опаленням, що є прямою реакцією на зростання вартості енергоносіїв та прагнення до незалежності [69].

Дефіцит доступного орендованого житла стає серйозним викликом, особливо для багатодітних сімей та внутрішньо переміщених осіб. У групах часто можна натрапити на оголошення з проханням про оренду за «символічну ціну» в обмін на підтримання порядку, що вказує на існування негрошових форм соціального обміну всередині громади. Це свідчить про те, що ринок житла в Галичі регулюється не лише економічними, а й етичними нормами, де надійність орендаря та його соціальний статус мають значення.

Повсякденні проблеми мешканців Галича, пов'язані з умовами проживання, вирішенням побутових потреб, знайшли своє відображення і в площині соціальних мереж. Основними темами комунікації є питання опалення та енергозабезпечення в місті. Жителі шукають «хороші ціни» на дрова, цікавляться послугами чищення коминів та ремонту бензопил, що підкреслює перехід приватного сектору на твердопаливне опалення як стратегію виживання в умовах нестабільності централізованих мереж, посиленого умовами воєнного часу [54].

Найбільш резонансною темою останнього часу став стан дорожнього покриття в мікрорайоні Галич-Гора. Ситуація, коли через «болото та ями» до осель не можуть дістатися машини екстрених служб (швидка допомога, пожежна), спонукала мешканців кутка до спільних дій. Не дочекавшись реакції від офіційних структур після численних звернень, вони почали самостійно збирати кошти та проводити ремонтні роботи. Цей прецедент є показовим для розуміння сучасного галицького побуту. Мешканці дедалі менше покладаються на державні інституції, воліючи брати на себе відповідальність за спільний простір. Водночас це породжує дискусію про справедливість оподаткування, де люди ставлять питання, чому вони мають платити податки, а потім ще раз скидатися на дорогу [44].

Ще однією точкою соціального напруження є питання тарифів на водопостачання. Пропозиція КП «Галицький водоканал» підвищити вартість послуг з 64 грн до понад 162 грн за кубометр викликала хвилю обурення в соціальних мережах. Мешканці використовують Facebook-групи для координації протесту, збору підписів та вимоги прозорого аудиту комунального підприємства. У цьому контексті цифрова платформа стає інструментом реалізації права на місто, де кожен голос може вплинути на рішення місцевої ради [76].

Обговорення в соціальних мережах наочно продемонструвало, що місто гостро потребує оновлення сфери послуг та інфраструктури. Найбільшим клопотом громади, про який згадується чи не в кожному другому дописі, залишається відсутність громадських вбиралень. Їх спорудження давно перестало бути просто питанням зручності, перетворившись на серйозну проблему для туристів та самих містян, які змушені шукати альтернативні варіанти в магазинах чи закладах харчування. Така ситуація негативно впливає на загальний санітарний стан центру міста та його привабливість для гостей (іл. 2.17).

Не менш важливим є питання дозвілля та фізичного розвитку. Мешканці різного віку відчують брак місць, де можна було б з користю провести вільний

час. Молодь мріє про сучасні тренажерні зали та кінотеатр, а батьки наголошують на необхідності будівництва басейну для дітей. Сьогоднішній Галич майже не пропонує розваг для найменших мешканців. У місті не вистачає ігрових кімнат, дитячих кафе та спеціалізованих гуртків, як-от інтелектуальні центри. Через це чимало сімей змушені регулярно їздити до Івано-Франківська, витрачаючи час і кошти на послуги, які цілком могли б надаватися в межах своєї громади.

Крім розваг, існує відчутний дефіцит побутових сервісів. Місту бракує професійних хімчисток, пралень для великогабаритних речей та доступних мережових магазинів типу мас-маркету. Також значні незручності спричиняє відсутність внутрішнього міського транспорту, що змушує людей долати великі відстані пішки або на велосипеді. У містян існує стійкий попит на цей транспортний засіб. У розвитку міст ринки, торговельні центри мали особливе значення. У сучасному Галичі відсутні спеціально облаштовані місця для торгівлі сільськогосподарською продукцією. Виїзний ринок працює неподалік від центру міста лише раз на тиждень, щовівторка. Стихийний ринок в історичному центрі Галича справляє сумне враження. Багато мешканців вважають, що Галич заслуговує на сучасний критий ринок замість стихійних точок продажу. Водночас у громаді точиться дискусія про те, чи доречні такі витрати на будівництво в умовах війни. Одні вважають, що нині всі зусилля мають бути спрямовані лише на підтримку армії та безпеку, зокрема на облаштування безпечних укриттів. Інші ж переконані, що розвиток міста, здоров'я дітей та створення нових робочих місць – це той тил, який дає сили жити далі. Зрештою, спільною думкою є те, що хоча б базові речі, як-от чистота, транспорт та умови для розвитку дітей, мають стати пріоритетом для місцевої влади вже сьогодні [75].

Підсумовуючи, можна сказати, що на межі XX–XXI ст. соціокультурний розвиток Галича, повсякденні практики містян зазнали комплексних змін, що торкнулися господарства, побуту та культури. Розпад планової радянської економіки, масове закриття більшості підприємств

харчової промисловості, що діяли в місті та районі, у 1990-х спричинив утрату робочих місць і змусив населення шукати нові стратегії виживання. Ними стали розширення підсобних господарств, розвиток дрібної торгівлі, активна трудова міграція. У 2000-х роках почала формуватися «міграційна економіка». Заробітчанські перекази стали рушієм локального бізнесу, фермерства та модернізації житла. Культура харчування населення виявила високий рівень збереженості. У кризові роки вона звузилася до простих страв і самозабезпечення, але зберегла «ядро» народної кухні – борщ, вареники, голубці, печеня, ритуальні страви. У 2000–2020-х роках відбулося своєрідне поєднання українських кулінарних традицій із запозиченнями з кухонь європейських народів. Найбільш видимі зміни сталися у сфері житлобудівництва. Підвищилися стандарти комфортності житла, проте еkleктичність архітектурних стилів, що відображають смаки і статус забудовників, призвела до втрати локальних особливостей будівництва. Окремі елементи традиційного оздоблення органічно доповнюють сучасні інтер'єри.

Описані трансформації в побуті, культурі харчування та житловому будівництві є не лише наслідком економічних змін. Вони відображають глибший процес соціальної мобільності, що розгортається на рівні міжпоколіннєвих змін у прагненнях і цінностях. Сучасні містяни орієнтуються на вищий майновий та соціальний статус, ніж той, що мали батьки. Будівництво просторого будинку, облаштування інтер'єру, придбання побутової техніки та автомобіля сприймаються не як розкіш, а як бажана норма життя. Ці установки також позначаються на харчових практиках: скорочується час на приготування їжі, звичним стало використання напівфабрикатів, їжа поза домом. Певною мірою це формування нового стилю життя, де час вивільняється для культурного розвитку, відпочинку. Отже, зміна споживчих стратегій у Галичі є не лише адаптацією до ринкових умов, а й прикладом вищої соціальної мобільності, що реалізується через вибір комфорту, споживацьких стандартів і форм

повсякдення, відмінних від тих, що були характерні для попереднього покоління.

3.2. Символічний простір і конфесійна палітра міста

Малі міста формують своєрідний символічний простір, який складається з архітектурних пам'яток, ландшафту й системи комунікацій. На його конфігурацію впливають державна ідеологія та політика пам'яті, що реалізується місцевою владою або громадськими ініціативами. Тяглість міської культурної традиції Галича, закріплена в образах і знаках, впливає на формування уявлень його мешканців про минуле, підсилює відчуття належності до локальної спільноти. Історико-культурна спадщина міста також лежить в основі його сучасного бренду, сприяє його розвитку як туристичного осередку.

Якщо зіставляти великі й малі міста, то видно, що урбанізаційні процеси розгортаються в них по-різному. Великі міста через виклики часу, економічні чинники та зростання населення змушені безперервно модернізуватися, тому й суспільний простір у них змінюється швидко. У малих містах, навпаки, повільніший темп життя й розвитку робить трансформації менш стрімкими, хоча під впливом ширших історичних зрушень змінюється і їхній символічний простір. Так, у 1930-х роках у міській забудові Галича сакральні споруди співіснували з ключовими громадськими будівлями – судом, магістратом, вокзалом, до публічного простору належали також площа Ринок, міська пристань і міст через Дністер.

Упродовж багатьох століть ключовим акцентом у панорамі північної частини Галича залишався храм Різдва Христового. У 1929 році на його подвір'ї встановили пам'ятник галичанам-в'язням австрійського концтабору Талергоф [22, с. 43–44]. Поряд із цим у місті функціонували інші сакральні об'єкти: синагога, зведена 1932 року; караїмська кенаса, відновлена після Першої світової війни; римо-католицький костел Успіння Найсвятішої Діви Марії; православний храм Святого Володимира. Така присутність різних святинь відображала тодішню етнічну й конфесійну структуру міського населення. На Замковій горі збереглися також фрагменти мурів Галицького Старостинського замку XIV ст.

Після включення Східної Галичини до складу СРСР у вересні 1939 року розпочалася комунізація, яка особливо посилилася в середині XX ст. й суттєво позначилася на міському просторі та повсякденному житті галичан. У 1960-х роках, попри стару забудову та наявність у місті цінних історичних пам'яток, стартувала «хрущовська» житлова кампанія, зорієнтована, зокрема, на забезпечення житлом партійної номенклатури. Це втручання змінило історичний центр, була знесена низка будівель XIX ст., найбільшої шкоди зазнали культові споруди. Караїмську кенасу спочатку перетворили на склад, а 1985 року повністю знищили, збудувавши на її місці дев'ятиповерховий будинок, що й нині залишається єдиним висотним будинком у місті [141, с. 109]. Костел Успіння (Внебовзяття) Пресвятої Діви Марії в 1950-х роках переобладнали під Будинок культури [22, с. 50]. Синагога закрилася під час німецької окупації 1941 року, згодом (у 1969-му) використовувалася як товарний склад, а пізніше – як спортивна зала. Православний храм Святого Володимира (збудований у 1930 р.) в 1961 році пристосували під районний Будинок піонерів [133, с. 19]. У підсумку після Другої світової війни єдиним діючим храмом у місті залишалася церква Різдва Христового, яка після Львівського собору 1946 року була змушена змінити конфесійну належність і функціонувала як православна [117, с. 33].

Паралельно з маргіналізацією церкви радянська влада переписувала весь символічний ландшафт міста. Після 1939 року відбулася масова зміна топонімії: вулиці та площі отримали нові назви на честь радянських діячів, витісняючи історичні назви [90, с. 19]. На головних громадських просторах установлювалися монументи, що прославляли радянську владу. Уже в перші повоєнні роки на центральній площі постав пам'ятник В. Леніну (1951), а біля школи – його погруддя [45]. Згодом з'явилися й інші меморіали, присвячені радянським героям (зокрема, монумент полеглим у Другій світовій війні, пам'ятний знак воїнам-афганцям тощо), що утверджували в публічному просторі радянський військово-патріотичний культ [22, с. 55]. У містян виробилися нові ритуали й практики: наприклад, за радянської традиції урочисті паради та мітинги на честь державних свят проводились у центрі Галича, а молодята після реєстрації шлюбу

клали квіти до підніжжя пам'ятника Леніну, включаючи цю церемонію в сценарій родинної події [1, арк. 107]. Фактично центральна частина міста перетворилася на зону офіційних ідеологічних акцій і контролю, тоді як позарелігійні неформальні активності відсовувалися на периферію публічного життя. Скажімо, Замкова гора – історичний пагорб із руїнами фортеці – у радянський період набула значення альтернативного простору дозвілля (іл. 2.18). Місцева молодь обирала замок для неформальних зустрічей і розваг, оскільки в центрі відбувалися офіційні заходи. У 1970–1980-х роках Замкова гора стала своєрідним клубом просто неба: «Замок – то було все. Перший раз сто грам пили, перший раз курили, перша кавалерка була на замку... Туди постійно ходила молодь розважатися» [1, арк. 53] (іл. 2.19).

У кінці 1980-х – на початку 1990-х років в умовах перебудови та здобуття Україною незалежності конфесійна ситуація в місті змінилася. У вересні 1990 року Галич позбувся головного символу тоталітарної епохи – пам'ятника Леніну. Сесія районної ради 21 вересня 1990 року ухвалила рішення про демонтаж монумента, і того ж дня він був знесений із центральної площі. За словами учасників подій, демонтаж відбувся без жодного спротиву – навіть колишня партійна еліта не стала на захист ідола: «Я пам'ятаю той час, зносили пам'ятники, ну, супротиву не було ніякого» [1, арк. 37]. Центральна площа міста невдовзі отримала символічну назву Майдан Різдва – на честь церкви Різдва Христового, розташованої поряд. Цей акт топонімічного повернення підкреслив пріоритет місцевої сакральної спадщини над нав'язаними радянськими наративами. Паралельно проводилася масштабна декомунізація міського простору: перейменовано вулиці, пов'язані з комуністичною ідеологією, натомість на мапу Галича повернулись історичні назви та імена національних діячів. Зникли радянські назви вулиць, відповідно з'явилися вулиці Караїмська, Є. Коновальця, Св. Миколая, М. Шекети, С. Височана, Д. Вітовського, Січових Стрільців, Нова. Також було перейменовано Площу 80-річчя визволення на площу Волі [3, арк. 104]. У 1998 році Галич урочисто святкував 1100-річчя першої писемної згадки про місто. До цієї дати реконструювали Майдан Різдва,

а в центрі встановили пам'ятник королю Данилові Галицькому. Відтоді Майдан Різдва утвердився як головний символічний простір міста, своєрідне «місце сили». На переконання мешканців і гостей, постать князя Данила – знаного державного діяча – органічно поєднала площу з давнім храмом і ратушею, надавши цьому осерддю міста завершеного вигляду. Саме тут зосереджується більшість культурних подій: майдан виконує роль не лише офіційної локації для публічних заходів, а й популярного місця щоденних прогулянок, а також ключового вузла туристичних маршрутів і комунікацій. Поряд із площею з'явилися й інші знаки, що апелюють до історичної пам'яті міста та регіону. Зокрема, у 2015 році на монолітному камені біля набережної Дністра установили автентичний якір, піднятий з його дна як символічне нагадування про судноплавство на річці у XVIII – першій половині XX ст. [22, с. 36].

Характерною рисою посткомуністичного Галича стало поєднання сакрального та світського в його символічному просторі. У 1990–2000-х роках у місті встановлено низку нових монументів та меморіальних знаків, які віддзеркалюють відновлену національно-релігійну пам'ять. Окрім уже згаданої статуї князя Данила на Майдані Різдва, біля центрального греко-католицького храму з'явився пам'ятник митрополитові Андрею Шептицькому (духовному лідеру греко-католиків початку XX ст.), поблизу відродженого православного храму – хрест та меморіал на честь 1000-ліття хрещення Русі.

Після 1991 року в Галичі помітно зросла кількість меморіальних і анотаційних дощок, присвячених місцевим учасникам національно-визвольного руху. Як зазначає Г. Бондаренко, «можливість публічного вияву скорботи, пам'яті про жертв комуністичного терору, народної пошани до загиблих у боротьбі за державну незалежність країни, надзвичайно важливі в плані повернення забутих імен, замовчуваних подій національної історії, відновлення історичної справедливості» [99, с. 113]. Окрім пам'ятних знаків діячам ОУН (зокрібна В. Чав'яку, Н. Вівчаренку, О. Юрчишину) (іл. 2.20), у міському просторі з'явилися меморіальні дошки на честь визначних історичних діячів, культурних і громадських постатей: Ярослава Осмомисла, І. Франка, Я. Клюбича (місцевого

етнограф та педагога), К. Малицької (педагогині та письменниці), І. Мирона (державного секретаря шляхів ЗУНР), А. Корчинської (громадської діячки). Також у 2007 році на вулиці Д. Вітовського, перед будівлею вокзалу, установили пам'ятник, присвячений депортації українців з етнічних земель у Польщі [29, с. 48].

Початок військової агресії росії у 2014 році та подальші воєнні дії спричинили появу нових меморіальних місць, які увічнюють пам'ять українців та мешканців Галича, загиблих під час Революції гідності й унаслідок бойових дій. Сьогодні в місті існує Алея Небесної сотні з пам'ятним знаком на честь полеглих у Києві (2018) (іл. 2.21). За останні роки встановлено дев'ять анотаційних дощок, присвячених загиблим воїнам, які розміщені на фасадах навчальних закладів, серед яких І. Іванов, В. Васенда, В. Мацькевич, І. Олійник, І. Юськевич, А. Пірус, С. Брандальський, В. Заседко, А. Михайловський.

Окремими місцями пам'яті є міські кладовища. У 2015 році на міському кладовищі зведено каплицю та меморіальний знак на честь галичан – жертв комуністичного терору 1940–1950-х років, що поєднало сакральну форму (каплицю) із функцією пам'ятника жертвам репресій. Отже, після здобуття незалежності місто сформувало новий багатошаровий символічний ландшафт, у якому сакральні об'єкти (храми, каплиці, хрести) діють у синергії з національними пам'ятниками та меморіалами. Сакральна топографія Галича після 1991 року набула нового життя: старі святині повернули свою функцію, поряд із ними з'явилися нові, а весь міський простір став носієм колективної пам'яті, відкритої для інтерпретацій та участі різних спільнот (іл. 2.22).

До середини ХХ ст. Галич мав конфесійну палітру, що відображала етнічну багатоманітність міста. У 1930-х роках, як уже зазначалося, у місті одночасно діяли культові споруди кількох релігійних громад: давня греко-католицька церква Різдва Христового (XIV ст.), римо-католицький костел Успіння Діви Марії, православний храм Святого Володимира, юдейська синагога й караїмська кенаса.

Прихід радянської влади в 1939 році спричинив кардинальні зміни в конфесійній структурі. Новий режим упровадив політику атеїзму, що цілеспрямовано витісняла релігію з публічної сфери. У перші повоєнні роки в Галичі було ліквідовано або перепрофільовано більшість культових споруд: частина храмів зазнала руйнувань, інші пристосували під господарські чи культурні потреби. У післявоєнні десятиліття церква Різдва Христового лишалася єдиним легальним релігійним місцем у місті. Однак навіть його відвідування було пов'язане із соціальним тиском. Багато галичан, особливо тих, хто працював на державних посадах чи належав до партноменклатури, уникали публічно ходити до церкви, остерігаючись негативних наслідків з боку влади. Учителі в радянській школі застерігали учнів від участі в релігійних обрядах; якщо хтось йшов до храму на великі свята, це намагалися приховати. Дітей хрестили потайки: «Хрестили нас таємно вдома, бо церква тоді була заборонена» [1, арк. 71]. Декому доводилося їздити польовими дорогами, аби непомітно потрапити на богослужіння: «Нам до церкви не дозволяли. То Олекса віз машиною поза гай, ми там злазили» [2, арк. 12]. Отже, релігійне життя тривало фактично в підпіллі: греко-католики та римо-католики здійснювали таїнства (хрещення, шлюби, похорони) приватно або таємно, православні віруючі також нерідко практикували релігійні ритуали непублічно через атмосферу страху.

Вийшовши з підпілля Українська греко-католицька церква (УГКЦ) відразу заявила про себе в публічному просторі. Події відновлення релігійного життя в м. Галичі, історія окремих релігійних громад висвітлені в працях В. Гембарської, протоієрея І. Кузя, містяться в установчих документах цих інституцій. Восени 1989 року, відразу після легалізації УГКЦ у масштабах СРСР, галичани почали кампанію за повернення громаді історичного храму Різдва Христового. Було обрано шлях відкритої легітимації через механізм народного волевиявлення. 14 січня 1990 року в Галичі відбулося загальноміське голосування щодо конфесійної належності церкви Різдва (іл. 2.23). Мешканцям запропонували обрати один із трьох варіантів: залишити храм у юрисдикції російської православної церкви, передати Українській автокефальній православній церкві

(тоді щойно відродженій УАПЦ) або повернути греко-католикам. Результати виявилися одностайними на користь УГКЦ: за перехід храму під юрисдикцію греко-католицької громади проголосувало 740 осіб, тоді як за російську церкву – лише 3, а за УАПЦ – 26 голосів [72]. Така перевага засвідчила глибинну лояльність більшості галичан до греко-католицької традиції, незважаючи на десятиліття заборон. Уже 10 лютого 1991 року єпископ Павло Василик урочисто освятив повернений храм Різдва Христового як греко-католицький. Ця подія – перше публічне богослужіння УГКЦ в Галичі після 1946 року – стала тріумфом місцевої громади. На освяченні й першій Божественній літургії, яку відслужив о. Петро Дутчак із с. Комарів, були присутні сотні вірян. Формальне оформлення громади відбулося невдовзі – у жовтні 1991 року релігійну громаду (парафію) Різдва Христового УГКЦ м. Галича було офіційно зареєстровано органами влади, як і багато інших громад під час загальної хвилі легалізації релігійних структур після проголошення незалежності [64]. Першим парохом став о. Василь Завірач, який очолив відроджену парафію [117, с. 20]. Відтак греко-католики не лише повернули собі центральний храм, але й відновили повноцінне парафіяльне життя – із відкритими богослужіннями, катехизацією, масовими релігійними святкуваннями. Уже наприкінці 1991 року громада організувала велелюдні відзначення Різдва на Майдані Різдва, а наступного року – Великодні процесії, які стали першими за багато десятиліть публічними релігійними ходами в місті (іл. 2.24). Ініціатива саме масового голосування за храм Різдва стала унікальним механізмом локальної легітимації УГКЦ. Громада сама в демократичний спосіб утвердила свої права, а не отримала їх лише «згори» адміністративним рішенням. Такий прецедент підкреслив активну роль мирян і глибоку укоріненість греко-католицької ідентичності в Галичі.

Паралельно відбувалося відродження й православної громади, яка опинилася в специфічній ситуації. За СРСР православна парафія формально існувала (як єдина легальна релігійна структура), але після 1990 року її становище ускладнилося конкуренцією з боку відродженої УГКЦ та необхідністю визначитися з юрисдикційною належністю. Частина вірян і

духовенства підтримала створену в 1990 році Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ), прагнучи вийти з-під московського впливу. Уже навесні 1991 року громада УАПЦ в Галичі змогла повернути собі приміщення колишньої церкви Святого Володимира – того самого храму, який ще в 1930-х роках будувався таємно (усупереч заборонам польської влади) і був закритий радянським режимом у 1961 році [133, с. 19]. У 1991 році православна громада власними силами взялася відроджувати церкву. У жовтні того року було офіційно зареєстровано парафію УАПЦ Святого Володимира м. Галича, після чого активісти й віряни організували масштабні відновлювальні роботи [64]. Цей процес фактично не отримав підтримки від влади і став прикладом самоорганізації людей навколо спільної мети. Настоятель громади митрофорний протоієрей о. Михайло Федішин згуртував парафіян у справі відбудови храму, попри брак коштів та ресурсів. У найскладніші перші роки парафія виживала завдяки жертвості конкретних осіб. Одні безоплатно працювали на будові, інші жертвували матеріали чи кошти, майстрині вишивали рушники, хтось приніс Євангеліє чи виготовив хрест для церкви. Було створено так звану церковну двадцятку – парафіяльний комітет із двадцяти активних мирян на чолі з головою (Михайлом Смолюхом), який опікувався організаційними питаннями [133, с. 22]. Така тісна співпраця духовенства і мирян стала запорукою успіху. Громада не розпалася під тиском труднощів, а навпаки – згуртувалася і зміцнила внутрішню єдність. Уже за кілька років відновлений храм Святого Володимира знову став діючим осередком православ'я в Галичі (іл. 2.25). Після смерті о. Федішина у 2007 році парафія не занепадала – її перебрав молодий священник о. Іоанн Кузь (учень попереднього настоятеля), який продовжив курс на активне залучення вірян до життя громади. З'явилися нові форми діяльності: недільна школа, паломництва, доброчинні акції, молодіжні різдвяні вертепи тощо. У такий спосіб православна громада інтегрувалася в публічний простір міста нарівні з іншими конфесіями, маючи власну відбудовану святиню й розвинуту парафіяльну інфраструктуру [133, с. 23].

Римо-католицька громада в Галичі відновлювалася найдовше й найскладніше, зважаючи на її незначну чисельність та майже повну відсутність матеріальної бази після радянського періоду. Як відомо, після Другої світової війни РКЦ в СРСР зазнала системних утисків: хоча юридично її не заборонили, влада створювала умови для поступового згасання – не реєструвала нових парафій, вилучала культові будівлі під приводом «аварійності», висилала або не дозволяла священникам служити. У Галичі єдиний довоєнний костел Успіння Пресвятої Діви Марії, як зазначалось раніше, ще в 1950-х роках було закрито й передано під міський Будинок культури [22, с. 50]. Парафія фактично перестала існувати. Останній настоятель ксьондз Францішек Вишатицький покинув місто під час війни, а більшість польсько-католицького населення Галича або загинула у воєнному вихорі, або виїхала.

На кінець 1980-х у місті залишалося лише кілька десятків вірних РКЦ (переважно людей старшого віку), і католицька традиція зберігалася швидше як родинна пам'ять. Проте й ця невеличка громада скористалася з історичного шансу відродження. У 1990-х роках зусиллями приблизно 30–40 місцевих римо-католиків у Галичі було збудовано невелику муровану каплицю. Цей скромний сакральний об'єкт став першим післявоєнним простором для римо-католицького богослужіння в місті. Щонеділі в каплиці почергово польською та українською мовами правив месу священник із сусіднього Рогатина – о. Анатолій Заячківський [33, с. 6]. Паралельно громада пройшла процедуру юридичної реєстрації. Згідно з відкритими даними, релігійну громаду РКЦ в Галичі було офіційно зареєстровано 29 листопада 1993 року як частину Львівської архідієцезії, а її першим настоятелем став о. Яцек Валігура [66]. Попри малі масштаби, парафія почала демонструвати поступ. За ініціативи о. Валігури було висунуто амбітний проєкт – побудувати в Галичі повноцінний новий костел замість утраченого історичного. Ця ідея отримала потужну фінансову та організаційну підтримку із зовнішніх церковних центрів – зокрема від курії у Львові, а також від партнерів у Польщі та Австрії. Було викуплено ділянку землі під будівництво (у родини Цибухів) і протягом 1995–1999 років зведено

просторий мурований храм (іл. 2.26). 17 липня 1999 року відбулося урочисте освячення новозбудованого костелу Св. Іполита та бл. Якова Стрепи в Галичі за участі єпископату й великої громади вірян [32, с. 6]. Значну частину коштів на будову надала дієцезія Санкт-Пьольтена (Австрія) та інші закордонні жертводавці. Постання цього храму мало для місцевої католицької спільноти значення, що виходило далеко за рамки культового. Нова святиня стала видимим маркером присутності РКЦ в міському просторі, способом заявити про себе в місті, у публічному просторі якого домінували більші за чисельністю конфесії. Фактично через архітектурну реалізацію (великий сучасний костел) мала громада здобула символічну «нішу» в міському ландшафті. Водночас постала й нова соціальна динаміка. До Галича почали регулярно приїздити католики з околиць на месу, зростали контакти з одновірцями з-за кордону, що інтегрувало громаду в ширші релігійні мережі підтримки.

Отже, у перше десятиліття незалежності всі три історичні конфесії міста зуміли так чи інакше повернутися в публічний простір Галича. Греко-католики відновили контроль над центральною святинею та масово влилися у відкрите релігійне життя після тривалої заборони. Православні, утративши домінантне становище, консолідувалися навколо свого відбудованого храму і власними силами відстояли право на існування парафії. Римо-католики, хоч і незначною кількістю, утвердили свою присутність через будівництво нового храму – помітного елемента міської архітектури.

Українська греко-католицька церква в Галичі сьогодні є найчисленнішою і найвпливовішою конфесійною спільнотою. Пройшовши за кілька десятиліть шлях від повної заборони до розквіту, громада нині зберігає стабільність та активно реагує на суспільні потреби. У 2000-х роках парафія Різдва Христового УГКЦ інституційно зміцніла, налагодила регулярну душпастирську діяльність і здобула високий рівень довіри серед мешканців міста. Останнім часом її роль дедалі більшою мірою виходить за межі суто релігійної сфери, охоплюючи «соціальне служіння» – допомогу нужденним, участь у благодійних проєктах, капеланську опіку тощо. Зокрема, з початком російсько-української війни греко-

католицька церква долучилася до волонтерського руху. При парафії збирається гуманітарна допомога для військових і переселенців, священники УГКЦ виконують обов'язки військових капеланів, підтримуючи моральний дух воїнів із громади. Сама громада відчула на собі вплив воєнного часу – частина молоді мобілізована або виїхала за кордон, тому серед парафіян переважають люди старшого віку. Незважаючи на це, церква залишається центром духовного життя Галича. Відзначення громадою ювілеїв (наприклад, 30-ліття відродження парафії у 2021 р.) також стало подією всього міста, свідченням того, що пам'ять про драматичну історію УГКЦ вплетена в ширший локальний наратив [72]. Отже, сьогодні греко-католицька церква уособлює не лише релігійний, а й соціально-культурний центр малого міста.

Православна громада Галича після подолання криз 1990-х також загалом стабілізувалася. У 2018–2019 роках вона, як і більшість громад УАПЦ та УПЦ КП в Україні, увійшла до новоствореної помісної Православної церкви України (ПЦУ) після отримання Томосу про автокефалію [162, с. 10]. Ця подія мала й локальні наслідки: парафія Святого Володимира тепер підпорядковується єдиному національному центру, що підкреслює її українську ідентичність і розриває останні символічні зв'язки з російською церковною традицією. У самому Галичі зміна юрисдикції відбулася мирно і природно, адже ще з початку 1990-х громада стояла на автокефальних позиціях. Сьогодні місцева православна парафія є інтегральною частиною ПЦУ. Її члени беруть участь у загальноцерковних ініціативах та заходах єпархії, відчуваючи себе частиною великої помісної родини. На рівні щоденного життя громада зберігає згуртованість. При храмі діють церковний хор, сестринство, проводяться заняття недільної школи для дітей. Парафія також долучається до міських подій (спільних молебнів, пам'ятних віче) і співпрацює з іншими конфесіями на ниві благодійності (наприклад, спільні акції допомоги переселенцям). Отже, православна спільнота Галича, хоч і менша за чисельністю від УГКЦ, змогла адаптуватися до нових реалій та утвердити свою легітимність як невід'ємного елемента релігійного ландшафту міста. Війна 2022 року ще більше посилила

національно-патріотичний вимір її діяльності. У храмах ПЦУ регулярно моляться за перемогу України, проводжають мобілізованих, вшановують полеглих, що зближує церкву з настроями громади і зміцнює її авторитет.

Для невеликої римо-католицької громади останні роки стали одночасно випробуванням і шансом вийти за межі своєї малочисельності. З одного боку, демографічні тенденції не сприяють зростанню парафії – молодь виїжджає до більших міст або за кордон, тож у будні на богослужіння приходять переважно літні парафіяни. Настоятель галицького костелу о. Яцек Валігура у 2022 році констатував, що активних учасників на недільній месі не більше ніж вісім осіб, хоча потенційно католиків у місті могло б назбиратися з кілька десятків. Він також зауважив, що із цих восьми парафіян «один, від 2014 року, на війні», тобто навіть така мала спільнота безпосередньо залучена до сучасної воєнної реальності [1, арк. 12]. Цей факт промовисто свідчить, що галицькі римо-католики, хоча кількісно й нечисленні, є частиною ширшої громадянської спільноти та розділяють із нею тягар воєнного часу. З іншого боку, сама парафія намагається посилити свою суспільну роль через добротність.

При костелі відкрито реабілітаційний центр допомоги дітям, хворим на церебральний параліч, та іншим людям, що постраждали від війни [57]. Цей центр, створений у 2022 році за принципом «подарунок людей для людей» за підтримки благодійників, надає безкоштовні послуги з фізичної реабілітації дві третини місяця, полегшуючи життя як родинам внутрішньо переміщених осіб, так і місцевим дітям з інвалідністю. Проєкт став можливим завдяки широкій мережі контактів настоятеля з благодійними організаціями Європи, насамперед із Польщі та Австрії, а також активній участі волонтерів із парафії. Таким чином, через благодійність римо-католицька громада змогла «розширити масштаб» своєї присутності – маленький костел перетворився на осередок милосердя, знаний далеко за межами самого Галича. Додатковим чинником публічної ваги став статус галицького храму як санктуарію бл. Якова Стрепи, проголошений у 2019 році [68]. Набуття санктуарного статусу (рідкісний привілей для парафіяльного костелу) означало визнання історичного значення цього місця і

включення його до переліку центрів паломництва Львівської архідієцезії. Відтоді Галич почав приймати більше гостей-католиків, особливо в день вшанування бл. Якова (Якова Стрепи), і це теж підвищило видимість громади. Утім, римо-католицька парафія й надалі стикається з певною стереотипізацією. Частина містян дотепер називає місцевих католиків «поляками» за конфесійною ознакою. Незважаючи на те, що етнічний склад громади нині змішаний (серед парафіян є і українці, і особи польського походження), у масовій свідомості Галичини римо-католицизм асоціюється з польськістю. Подолання цієї історичної стереотипної «мітки» – ще один виклик, який парафія вирішує шляхом відкритості та діалогу: літургії правлять двома мовами; настоятель бере участь у міжконфесійних заходах міста, наголошуючи на спільних християнських цінностях.

Отже, символічний простір Галича впродовж XX – на початку XXI ст. змінювався хвилями, щоразу відображаючи політичний режим і локальні ресурси громади: від довоєнного багат шарового ландшафту з різними сакральними та громадськими домінантами – через радянську уніфікацію, руйнування й перепрофілювання святинь, комунізацію топоніміки та нав'язування нових ритуалів – до пострадянського «повернення пам'яті» через декомунізацію, відновлення історичних назв і насичення міста національно-релігійними знаками. Водночас конфесійна палітра пройшла шлях від присутності кількох традицій (греко-католицької, православної, римо-католицької, юдейської та караїмської) до майже повного зникнення різноманіття в радянський час, коли релігія витіснялася в напівпідпілля, а реальна видимість конфесій зводилася до мінімуму. Після 1985 року починаються повільні процеси з відновлення повноти релігійного життя в Україні. Відбулося переформатування конфесійних співвідношень: греко-католицька громада легітимізувала себе «знизу» і стала домінантною, православна відновилася через самоорганізацію та інституційну стабілізацію, римо-католицька, незважаючи на малочисельність, закріпила символічну нішу через новий храм і соціальні ініціативи. Зниклі етнічні меншини міста (євреї, караїми) присутні в сучасному символічному, культурно-інформаційному

просторі міста в меморіальному вимірі. Пам'ять про них у міській історії зберігають музейні експозиції, зокрема діючий Музей караїмської історії та культури, єврейське кладовище в Галичі та караїмське в с. Залуква. Таким чином, Галич сформував багатошаровий міський ландшафт, у якому сакральна топографія та комеморативні практики взаємно підсилюють одна одну, а конфесійна палітра, хоч і звужена, якщо порівняти з довоєнною, залишається важливим механізмом продукування колективної пам'яті та місцевої ідентичності.

3.3. Сучасна святково-обрядова культура містян, дозвіллєві практики

Сучасна святково-обрядова культура міських жителів є важливим складником їх соціокультурного та духовного життя, у якому народні звичаї поєднуються із церковною традицією та новітніми формами міського культурного життя. У досліджуваний нами період разом зі зміною державності змінилася система державних свят, що слугують символічним механізмом формування та підтримання державної ідентичності. Конструювання нового святкового календаря було складником ідеологічної політики радянської держави. Через масові урочистості, демонстрації та ритуали формувалася громадянська лояльність населення, відповідна система цінностей. Після здобуття Україною незалежності відбувається переосмислення символічного простору та поступове формування нової системи свят і ритуалів, покликаних консолідувати суспільство навколо ідеї власної державності. Що стосується календарних, родинних обрядів, то в умовах міста вони втратили свою аграрну, магічну складову, залишаючись збереженими через культурну спадковість. Це характерно здебільшого для сіл та малих міст, оскільки у великих містах діють інші механізми, відбувається стрімка трансформація обрядової сфери, її комерціалізація, переосмислення та наповнення новими сенсами. Важливою рисою сучасної обрядовості є її адаптивність. Попри тривалий період радянських обмежень релігійного життя, більшість традицій збереглася в родинному середовищі й після здобуття Україною незалежності повернулася в публічний простір міста.

Державні свята. У радянський період у Галичі, як і в більшості міст УРСР, домінували офіційні комуністичні святкування, що виконували насамперед ідеологічну та репрезентативну функції. Одним із найбільш масових і урочистих було святкування річниць Жовтневого перевороту (Великої Жовтневої соціалістичної революції), яке відзначали 7 листопада. Обов'язковим складником свята був парад. У святковій ході брали участь військові частини, численні міські колективи та трудові осередки. Колонами йшли працівники місцевого маслозаводу, сільгосптехніки, інших установ і підприємств, що створювало враження великого, добре організованого дійства. Кожне підприємство мало за власні кошти підготувати транспаранти, атрибути для оформлення колони колективу [1, арк. 100]. Маршрут святкової ходи пролягав центральними вулицями Галича – від адміністративної частини міста до Будинку культури, повз храм Різдва. Урочистий рух колон супроводжував духовий оркестр, що надавало події особливої атмосфери й запам'яталося мешканцям міста як яскравий момент [1, арк. 87] (іл. 2.27). Аналізуючи радянські міські свята 1950-1980-х років, М. Борисенко зауважує, що «уся схема розташування учасників і порядок руху колони визначалися відносно головної точки свята – трибуни. Якщо в середньовічну епоху натовп приходив подивитися на монарха як на диво, то в новітній час, навпаки, люди проходили повз владу, даючи партійним керівникам можливість дивитися на них і надихатися проявами народної підтримки. Учасники святкових колон несли гасла, які були затверджені тими, хто стояв на трибуні» [177, с. 103]. У Галичі трибуна так само була центральним локусом свята. За нею стояли керівники партійних, комсомольських організацій, державних закладів міста, військові (іл. 2.28). У спогадах респондентів зауважується тодішній дрес-код членів райкому та міському партії: строгий костюм, плащ, капелюх. Таким стилем одягу місцеві керівники намагалися наслідувати вище партійне керівництво країни, підкреслювалась ієрархічність учасників радянського святкового ритуалу (іл. 2.29).

За таким самим сценарієм відбувалось і відзначення 1 Травня – Дня міжнародної солідарності трудящих. Відрізнялися лише окремі лозунги свята, в оформленні колон використовували гілки зі штучними квітами. Зазвичай їх несли діти. Особливу роль у параді відігравали школи. За спогадами респондентів, учні йшли в перших колонах. На День Перемоги (9 травня) в місті проводили урочисті мітинги біля пам'ятника радянським воїнам (споруджений у 1975 р., демонтований у 2024 р.). Біля пам'ятника Леніну в день його народження проводилось урочисте вшанування його пам'яті за участю школярів.

Нові форми радянської обрядовості охоплювали освітню систему. У школах проводили вечори, присвячені річниці Жовтневої революції, 1 Травня, Дню Перемоги. Щороку 23 лютого святкували День радянської армії, а 8 березня – Міжнародний жіночий день (іл. 2.30). Галицькі школярі-старшокласники вітали одне одного із цими святами, купуючи невеликі подарунки. Дівчата вітали хлопців у лютому, а хлопці дівчат – у березні. Свято 8 Березня, що мало офіційну назву «Міжнародний день солідарності трудящих жінок у боротьбі за мир, демократію та соціалізм» відзначали і в трудових колективах напередодні, адже цей день був вихідним.

Свято Нового року, яке вважалося родинним, за радянського часу було також одержавлене. Воно мало змістити акцент у святковому календарі зі святкування Різдва на відзначення Нового року, чого частково вдалося досягти. Міська та шкільні ялинки з врученням подарунків від Діда Мороза, телевізійні вітання партійних вождів, що стали частиною новорічного застілля, так само, як і інші свята, трансливали ідею єднання всіх народів СРСР, нехтуючи їх національними традиціями, культурною самобутністю (іл. 2.31).

Загалом, державні свята радянського часу виконували важливу соціально-політичну функцію. Вони слугували інструментом формування колективної ідентичності «радянський народ», були складником державної політики символічного контролю над публічним простором міста. Водночас для значної частини населення вони мали й повсякденний соціальний вимір – сприймалися як нагода для відпочинку, спілкування та певного емоційного розвантаження.

М. Борисенко зазначає: «Звичайно, мілітарно-ідеологічна символіка домінувала на таких заходах і мала велику пропагандистську мету. Однак більшість громадян сприймали ці святкові дні як додаткову можливість розслабитися, отримати задоволення від спілкування, відпочити від виснажливої та нудної праці» [105, с. 43].

Починаючи з 1990-х років, святкові практики в місті істотно трансформувалися. Вони стали виразним прикладом переходу від формалізованих радянських ритуалів до форм народного вияву локальної та національної ідентичності. Змінився календар свят. Відзначення *Дня Незалежності України* (24 серпня) в місті має масовий характер. Характерною рисою нових святкувань стало органічне поєднання сакрального та світського. На сьогодні виробився усталений сценарій святкування Дня Незалежності. У центрі міста відбуваються урочистості з покладанням квітів до пам'ятників борцям за волю та незалежність країни, пам'ятника королю Данилу, Т. Шевченку. На площі Різдва відбуваються народні гуляння, ярмарки, виступають фольклорні колективи. Традиційними в цей день повсюди стали молитви за Україну. Для більшості галицьких родин ранок цього святкового дня починається з богослужіння в храмах міста, що було неможливим у радянський період через обмеження ролі церкви в суспільному житті. У столиці країни м. Києві до початку повномасштабної війни відбувався військовий парад. Як зазначає О. Курочкін, у посттоталітарній Україні свято Незалежності значною мірою перебрало на себе функції, які в СРСР виконувало святкування річниць Жовтневої революції, стаючи важливим чинником згуртування громадян і утвердження української політичної нації [136, с. 98]. Інші державні свята – *День Соборності України* (22 січня), *День Конституції* (28 червня) не мають масового характеру відзначення. У ці дні проводяться культурно-освітні заходи в бібліотеці, Будинку культури.

День міста відзначається в Галичі в другу неділю вересня. Свято стало однією з улюблених форм дозвілля містян. Цього дня мешканці збираються на площі Різдва. Більшість учасників свята одягнені у вишитий одяг. У різні роки

святкування цієї дати міська адміністрація звітувала про позитивні зміни в розвитку та оновленні міської інфраструктури: відкриття нових мостів, доріг, лікарні, що сприймається як колективний успіх громади. Культурна програма святкування Дня міста включає виступи місцевих фольклорних колективів, на ярмарку можна почастуватися традиційними стравами, проводяться спортивні змагання [17, с. 13]. На центральних площах міста проходять конкурси малюнків на асфальті «Галич очима дітей», виставки квіткових композицій, підготовлені учнями шкіл, а також розіграші призів і святкові лотереї, що створює атмосферу родинного затишку та безпосередньої участі кожного мешканця в житті громади [36, с. 1]. Особливо урочисто й масово День міста відзначався в 1998 році, коли святкували 1100-річчя від першої писемної згадки про його існування. На центральній площі міста відбувалося відкриття пам'ятника королю Данилу, пройшли театралізована вистава «Гомін віків» та молодіжна шоу-програма «Золотий тік». Водночас на Замковій горі відбувалося фольклорно-етнографічне свято «Галицька брама» [30, с. 6].

Особливою ознакою сучасних міських свят став дух єднання громади навколо історичних, культурних подій. Наприклад, відкриття в місті пам'ятників королю Данилу Галицькому, Тарасу Шевченку (іл. 2.32) перетворювалося на багатотисячні віче з молитвами та патріотичними піснями, тексти яких напередодні публікували в місцевих газетах, щоб мешканці могли їх вивчити. [30, с. 8]. Важливу роль в організації культурних акцій патріотичного спрямування відігравали громадські об'єднання, такі як «Просвіта» чи «Союз українців». У середовищі учасників цих спільнот, їх родинному укладі патріотичне виховання було природною частиною повсякдення.

Отже, святкові практики в Галичі помітно трансформувалися – від ідеологізованих і формалізованих державних ритуалів радянського часу до добровільних і емоційно насичених форм вшанування історії та культури міста. У нових умовах свята стали не лише засобом колективного відпочинку, а й важливим механізмом конструювання локальної та національної ідентичності.

Календарна обрядовість мешканців Галича була впорядкована відповідно до церковного й народного календарів. У межах річного циклу кожна важлива подія життя інтерпретувалася через символічні дії та усталені ритуальні практики. Саме обряди як сукупність традиційних і символічних дій виражали уявлення галичан про зв'язок людини з природою, формували духовний устрій життя громади. Як зазначає згаданий вище О. Курочкін, «обов'язковими компонентами календарних свят українців були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, розваги тощо» [134, с. 182]. За прийнятою науковою класифікацією календарні свята, відповідно до пір року, можна поділити на чотири цикли: весняний, літній, осінній та зимовий. Головним весняним святом у Галичі був Великдень. Більшість обрядів цього циклу приурочувалася саме до нього. В українській народній традиції Великодній піст, або Великий піст, є найважливішим і найсуворішим періодом року. Триває він сім тижнів і охоплює від 40 до 45 днів. Його метою є духовне й фізичне очищення християнина перед Великоднем. Перед початком Великого посту на Галичині зазвичай влаштовували урочисті вечери – «перше» і «друге пущення» (м'ясопусний і сиропусний тижні в церковній традиції). На «перше пущення» запрошували родичів і пригощали їх смачними м'ясними стравами: холодцем, ковбасами, печеним м'ясом і горілкою. «Друге пущення» зазвичай супроводжувалося молочними стравами, варениками із сиром та сметаною, після чого починався період обмежень [91, с. 31–32].

Важливим весняним святом було також Благовіщення (25 березня)¹, що символізувало початок весняного оновлення природи та зміну ритму господарських занять, повсякденного життя. До свята прибирають у будинках, провітрюють приміщення й запалюють свічку на знак Божого благословення. Цього дня в церквах відбуваються богослужіння. Містяни сповідаються, причащаються, існує заборона на виконання важкої роботи, особливо на роботу на землі. Також збереглися народні повір'я, пов'язані з особливістю цього дня,

¹ Тут і далі подаємо всі дати за новоюліанським календарем.

наприклад, дівчата молились до Діви Марії про те, щоб невдовзі отримати «благувість» для себе про щасливе заміжжя.

У Вербну (Шуткову) неділю, за тиждень до Великодня, у галицьких церквах освячують вербові гілки. Мешканці міста масово відвідують богослужіння, тримаючи в руках «шутку» – вербу, яка замінює пальмові гілки. Свяченою вербою люди легенько б'ють одне одного, промовляючи: «Не я б'ю, верба б'є. Віднині за тиждень буде Великдень!» Також бажають здоров'я один одному. Вербові гілки зберігали протягом року. У радянські часи люди, незважаючи на всі труднощі, також намагалися освятити вербові гілки, часто таємно або в сусідніх селах.

У Страсний тиждень (останній перед Великоднем) віряни намагаються сповідатися й причащатися. У четвер священник читає дванадцять Євангелій про Страсті Христові, щоразу змінюючи облачення, колір якого відповідає церковній символіці, оскільки кожне свято має свій колір. Отже, священник змінює свої шати дванадцять разів. У другій половині дня, перед вечірньою службою, у Великий, або Чистий, четвер господині зазвичай випікають великодні паски та прибирають у домі. Випікання пасок було значимою подією, оскільки вважалось, що майбутнє благополуччя сім'ї залежить від того, наскільки вдалими вони вийшли. У Страсну п'ятницю з церкви виносять плащаницю – полотно із зображенням Ісуса Христа, знятого з хреста. Під час вечірньої служби в п'ятницю з нею тричі обходять церкву, що символічно пов'язується зі стражданнями Христа й похоронною обрядовістю. Цей день є днем жалоби. Після винесення плащаниці заборонено виконувати важку роботу. Натомість господині готують святкові страви й наповнюють великодній кошик [91, с. 33].

Великдень (Воскресіння Христове) – головне свято весняного циклу – відзначався навіть у найважчі часи. За спогадами місцевих жителів, у 1970–1980-х роках, як і у випадку з Вербною неділею, люди таємно «їхали в інше село, шукаючи місце, де можна було б освятити ту пасочку, а тепер усе вільно...» [1, арк. 7]. Незважаючи на заборони, сім'ї дотримувалися традицій: пекли паски,

фарбували яйця, готували ковбасу, шинку та інші страви для великоднього кошика.

У Галичі існує традиція освячувати паску у Велику суботу. Найбільше жителів збирається біля церкви Різдва Христового. Ця подія відбувається в другій половині дня. Через невеликі розміри церкви та храмового дворика, де традиційно освячують кошики, а також через значну кількість охочих освятити паски віряни заповнюють площу Різдва (іл. 2.33). Повернувшись додому, освячене ховають до наступного ранку. Після урочистої недільної літургії в церкві (зазвичай на світанку) сім'ї збираються на святковий великодній сніданок. Їжу викладають на стіл із кошика, у центрі ставлять уже нарізану й освячену паску. Спочатку їдять освячене яйце з тертим хроном, потім сир, а паску намащують освяченим маслом. Цього ранку вперше після тривалого посту споживають м'ясні продукти (іл. 2.34). Страви приправляють освяченою сіллю, але використовують її помірно, щоб вистачило до наступного Великодня [1, арк. 51].

До 1990-х і 2000-х років більшість мешканців Галича мали приватні господарства, тому святкові страви готували переважно з продуктів власного виробництва. «Ми майже все робили самі. Свиню забивали, м'ясо розподіляли: одна частина йшла на шинку, інша – на ковбасу... Тоді це було важко купити, тому ми зберігали своє» [1, арк. 115]. Так водночас забезпечувався достаток святкового столу та зберігались родинні гастрономічні традиції. Сьогодні місцеві жителі купують переважно готові продукти. Обов'язкові раніше у великодньому кошику писанки тепер майже зникли, як і вміння їх розписувати. Їх замінили крашанки, яйця з купованими наклейками з великодньою символікою.

Особливе місце у весняному циклі посідають гаївки, великодні пісні та ритуальні ігри молоді. Збереженість обрядового фольклору, ігор, танців (а не лише церковної традиції) свідчить про стійкість побутування весняних народних обрядів у міському середовищі. У Галичі їх виконували біля церков у перший та другий дні Великодня. У 1990-х роках біля церкви збиралося багато людей:

приїжджали родичі із сіл, поверталася молодь, і після служби всі водили гаївки. «Було багато людей з дітьми, підлітків, молоді... Ми грали в гаївки біля церкви...» [2, арк. 19]. У місті були поширені такі гаївки, як «Ой, виходите, дівчата», «Весно наша весно», «Літала сорока» тощо [31, с. 4–6] (іл. 2.35).

З кінця ХХ ст. ця традиція поступово занепадає. Молоді стає менше, сучасні підлітки вже не знають давніх обрядів та ігор. З метою збереження цієї частини нематеріальної культурної спадщини з'явилися місцеві ініціативи. З 2010-х років Національний заповідник «Давній Галич» у с. Крилос, історичному передмісті Галича, проводить фольклорні та етнографічні фестивалі. На Провідну неділю, через тиждень після Великодня, фольклорні гурти з навколишніх сіл збираються в Музеї архітектури та побуту Прикарпаття, щоб виконувати веснянки та гаївки. Перший такий фестиваль відбувся 8 травня 2016 року. Дійство благословив священник, молодь виконувала традиційні танці, ігри, а науковці провели майстер-класи з розпису писанок. Таким чином, великодні традиції в місті мають не лише родинний характер, але й залишаються колективним святом громади, хоча й організованим закладом культури [71].

Закінчення Великодніх свят припадає на Провідну неділю, яку також називають «Поминальною неділею». У народній традиції цей день символізує завершення великоднього циклу й перехід від радості Воскресіння до пам'яті про предків. Багато сімей зберігають звичай відвідувати кладовище в цей день. З собою приносять живі квіти, які ставлять на могилі у посудині з водою, лампадки чи свічки, які запалюють на спомин душі. Раніше за радянської доби несли штучні квіти та пластикові вінки. Під впливом духовенства ця традиція зникла. У Галичі немає звичаю споживати їжу на кладовищі, поминаючи померлих.

Літній календарний цикл охоплює свята від Трійці до початку осені. Трійця, або Зелені свята, припадає на кінець весни й початок літа (п'ятдесятій день після Великодня). У Галичі Трійцю традиційно святкують, прикрашаючи зеленню церкви та будинки. Для цього використовують гілки ясена або липи. Віряни несуть до церкви букети зеленого листя, або «май», як їх ще називають, щоб освятити. На другий день свята, так званий День Святого Духа, люди йдуть

на кладовище, аби помолитися за своїх померлих родичів, що є відлунням давніх звичаїв пошанування предків, поширених по всій Україні. У сам день Трійці після святкової літургії зазвичай влаштовували народні гуляння.

Івана Купала (23 червня) – одне з найяскравіших народних свят літнього циклу для галичан, яке зберегло багато дохристиянських елементів. Це було чи не єдине календарне свято, дозволене радянською владою саме через відсутність у ньому християнських мотивів, хоча відзначали його напередодні дня пам'яті Іоанна Предтечі (24 червня). За радянських часів свято із купальськими багаттями, плетінням дівчатами вінків було більш поширеним у довколишніх селах: «На Івана Купала святкували в селі, а в Галичі більше святкували на Андрія» [1, арк. 108]. Однак у 1990-х і 2000-х роках святкування Купала стало невід'ємною частиною міського культурного календаря. З 90-х років ХХ ст. його щорічне святкування організовував відділ культури міської ради. До карантину у зв'язку з *COVID-19* щороку на березі Дністра, поблизу Галича, запалювали купальське вогнище, фольклорні гурти з міста та сусідніх сіл співали народних пісень, дівчата ворожили на вінках, кидаючи їх у воду. Отже, свято, хоча й мало прив'язку до народних традицій, стало однією з форм організованого міського дозвілля, учасники якого не виявляють ініціативи з його проведення [1, арк. 21].

Після Трійці починається Петрівський піст (Петрівка), який триває до свята апостолів Петра і Павла (29 червня). У Галичі, як і в інших населених пунктах, цього літнього посту не дотримувалися так суворо, як Великого посту, адже це був час польових робіт. Однак старше покоління все ж таки обмежувало себе в їжі під час посту. День Петра і Павла вважався сприятливим для початку жнив. Позаяк містяни вже давно не беруть участі в жнивах, то перебіг свята має суто церковний характер. Побутує також звичай вітати в цей день іменинників – чоловіків на ім'я Петро, Павло. Святковий календар серпня містить три важливі свята, відомі під загальною назвою Спаси. Перший Спас – Маковія (день пам'яті мучеників Маккавеїв, 1 серпня) – збігається з початком Успенського посту. Цього дня в церквах Галича святять воду, мед і «маковічки» (букети трав і макових голівки). Місцевою традицією є також освячення вінків з барвінку, що,

за народними уявленнями, набувають здатності захищати оселю від усього злого. Другий Спас – Преображення Господнє (6 серпня) – одне з найважливіших літніх свят. У цей день у церкві благословляють плоди нового врожаю. Галичани несуть до церкви кошики з яблуками, грушами та виноградом на знак вдячності та «щоб Бог благословив урожай». Біля церков вишиковуються довгі ряди прихожан із кошиками фруктів, медом, які священники окроплюють свяченою водою. За народним повір'ям, після Спаса вже можна їсти яблука та фрукти нового врожаю – цієї заборони дотримувались лише літні люди, переважно жінки, у яких були померлі діти.

Окрім народних та релігійних календарних свят, у побут населення Галича повернулися традиційні раніше звичаї паломництва – подорожі до святих місць з метою духовного очищення. Село Крилос, що поблизу Галича, є давнім відпустовим місцем. Тут, у храмі Успіння Богородиці, зберігається чудотворна ікона Матері Божої. Ще на початку ХХ ст. у Крилос на свято Успіння Богородиці (15 серпня) сходилися тисячі прочан. За радянської влади ці паломництва були заборонені (церква в Крилосі була закрита й перетворена на музей) [50]. Зі встановленням незалежності традицію було відновлено. Щороку наприкінці липня та на початку серпня Українська греко-католицька церква проводить Всеукраїнську патріаршу прощу до чудотворної ікони. Паломники приїжджають із різних регіонів, а також ідуть колонами з Івано-Франківська та інших міст. Наприклад, у серпні 2025 року в Крилосі відбулася ХІІІ Всеукраїнська патріарша проща, яка завершилася єпископською літургією просто неба на княжих валах [40] (іл. 2.36). Для місцевої громади ці паломництва є великою подією, що поєднує літній відпочинок із глибокою релігійною відданістю. Молодь Галича активно бере участь у паломництвах як волонтери, допомагаючи організовувати харчування для паломників і підтримувати порядок. Отже, літній цикл у Галичі наповнений не лише звичайними церковними святами, а й великими подіями, що підсилюють конфесійну ідентичність мешканців міста як греко-католиків і спадкоємців давньої християнської традиції Галицького князівства.

Осінній цикл календарних обрядів менш насичений святами, проте має свої значущі дати, які особливо шануються в галицькій громаді. Осінь – це час збирання врожаю та підготовки до зими, що відображається в релігійних святах. Дослідниця осіннього циклу календарних обрядів Н. Стішова визначає тривалість цього періоду від дня Святого Симеона Стовпника (1 вересня) до дня пророка Наума (1 грудня) [167, с. 238].

Покрова (1 жовтня) – свято, присвячене Божій Матері – покровительці та заступниці християн, набуло особливого статусу на Галичині. Для галичан, як і для всіх українців, вона символізує захист і опіку – недарма козаки та повстанці вважали Богородицю своєю покровителькою. У Галичі свято відзначається на релігійному та громадському рівнях. У церквах відбуваються святкові літургії, і багато парафіян цього дня причащаються. З 1990-х років у місті склалася традиція вшановувати цього дня українське військо та героїв визвольних змагань. Уже в 1990-х роках, у час піднесення національної пам'яті, у Галичі проводили поминальні служби за загиблих Січових стрільців і бійців УПА. Пізніше 1 жовтня офіційно стало Днем захисників України [167, с. 182]. Після богослужінь відбувається покладання квітів до пам'ятника борцям за волю України, у школах і культурних центрах проводять тематичні вечори, що поєднують релігійний та патріотичний складники свята. Міжконфесійне спілкування особливо помітне в цей день: греко-католицька та православна громади часто проводять спільні молебні за Україну, а представники влади, незалежно від своєї релігійної належності, беруть участь у церемоніях. Можна сказати, що старовинне церковне свято Покрови органічно увійшло в сучасне життя Галича, поєднавши культ Богородиці з національно-громадськими ініціативами.

Наприкінці жовтня – на початку листопада православні та греко-католики відзначають Дмитрівську поминальну суботу. В одній із частин міста, на Заріці, цей день є також Храмовим святом. У Галичі заведено відвідувати кладовище в суботу напередодні дня Святого Димитрія (26 жовтня), замовляти поминальні служби за покійними. Люди прибирають могили перед зимою і запалюють

лампадки. Священники різних конфесій по черзі проводять поминальні служби на міському кладовищі, що є ще одним прикладом міжконфесійної співпраці, оскільки вшанування пам'яті об'єднує всіх християн громади. Таким чином, осінній цикл релігійних ритуалів у Галичі є поєднанням давніх церковних свят, таких як Покрова, і нових форм релігійної активності в громаді. Незважаючи на те, що осінні свята є менш ритуалізованими, ніж зимові чи весняні, вони виконують важливу функцію – закріплюють жителів міста в релігійній традиції та духовно готують їх до наступного різдвяного циклу.

Зимовий цикл свят є найбільш збереженим серед календарних обрядів містян. Він охоплює підготовку до Різдва, саме Різдво, а також новорічні та йорданські обряди. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. галицька громада відродила багато різдвяних традицій, які раніше зберігалися лише в сімейному колі. За словами старожилів, період перед Різдвом – Пилипівка, або Різдвяний піст, – у Галичі зазвичай вирізнявся святковим настроєм і молодіжними розвагами. День Андрія (30 листопада) раніше був улюбленим святом молоді. Дівчата влаштовувати вечорниці, щоб ворожити на долю, а хлопці збиралися гуртами та бешкетували. Такі ритуальні бешкети парубоцьких громад дозволялись в окремі свята й раніше були поширеними по всій Україні. «У день Святого Андрія заведено красти!» – згадує Володимир (1955 р. н.) – «Вкради у когось щось, і всі будуть сміятися» [1, арк. 108]. Ці крадіжки не передбачали привласнення чужого майна, його ховали у найнесподіваніших місцях, примушуючи господаря поставити могорич за повернення. Галичани згадують випадки, коли хвіртки або вози зникали в ніч на Андрія, а потім їх знаходили на дереві чи на шкільному подвір'ї [2, арк. 21]. Бували випадки, коли автомобіль підштовхували до дверей одного з під'їздів дев'ятиповерхового будинку в місті, блокуючи вихід із нього. Хлопці стукали у двері оселі, де збиралися дівчата, а як ті відчиняли, могли вкинути їм до хати гілку.

Серед дівчат і досі поширена практика ворожіння в цей день. Щоб дізнатись ім'я майбутнього чоловіка, пишуть букви абетки на аркуші, прив'язують перстень до нитки й тримають його над буквами: на яку букву

покаже, це буде перша літера його імені. Із такою самою метою папірці з іменами хлопців клали під подушку. Уважалося, що той, хто призначений долею, матиме ім'я, написане на папірці, який дівчина витягне вранці першим. Існувала також більш давня традиція – виходити опівночі на вулицю й питати ім'я першого чоловіка, якого зустрінеш. Варили вареники й клали в них папірці з іменами та один порожній папірець – якщо дівчина витягне саме його, то цього року не зустрине свою пару.

Одним із найбільш шанованих християнських святих був Миколай Чудотворець (6 грудня). У західних регіонах країни цього дня обдаровували дітей. Як зазначає О. Курочкін, «звичай ритуалу Святого Миколая поширився серед українського населення з кінця XIX століття під впливом сусідніх народів, які сповідували католицизм» [135, с. 300]. У радянський період це свято офіційно не відзначали, натомість культивувався образ Діда Мороза – чарівника, що приносив подарунки на Новий рік. Утім, у галицьких родин до дітей продовжував приходити святий Миколай, що клав під подушку цукерки, одяг, іграшки або книжки. Діти заздалегідь мали написати листа й покласти його на підвіконня. Їх попереджали, що якщо вони погано поводитимуться, то отримають від святого лише різку. Цього дня в церкві проводили дітей. Після літургії приходив сам святий Миколай (переодягнений парафіянин) і роздавав дітям пакунки із цукерками. Тож діти щиро вірили в існування цього доброзичливого захисника й намагалися не гнівити «святого, який усе знає». Це був важливий виховний момент. До сьогодні християни твердо вірять, що він творить багато чудес для людей, які моляться йому про допомогу. Крім того, святий Миколай вважається покровителем усіх мандрівників. [125, с. 91]. Для римо-католицької громади Галича, яка дотримується григоріанського календаря, день Святого Миколая завжди святкували 6 грудня (православні й греко-католики – 19-го). Останнім часом, з переходом УГКЦ на новий календар, усі конфесії міста фактично об'єдналися навколо однієї спільної дати святкування цього святого. День Святого Миколая в Галичі має не лише релігійний, а й соціальний вимір: місцева влада та благодійники організовують заходи для сиріт

і бідних, даруючи їм подарунки й наслідуючи таким чином милосердний приклад святого [37, с. 6].

Святий вечір (24 грудня) – один із найважливіших моментів року для галицьких сімей. Попри міський статус, галичани зберегли багато традицій, типових для українського сільського життя. Уранці в будинку прибирають до свята, люди старшого віку дотримуються традиції не вживати їжі до вечері. Зберігся звичай перевідувати могили родичів у цей день, щоб пом'янути їх, запаливши свічку. Готують святковий стіл. Раніше було прийнято класти під стіл купу соломи (на згадку про вертеп у Вифлеємі) [1, арк. 97], але зараз це роблять рідше. По кутах столу кладуть зубчики часнику, що за народними уявленнями захищає від злих сил. На покуті ставлять дідух – сніп зерна як символ достатку й пам'яті про предків.

Радянські заборони святкування Різдва проявлялися й у негласній забороні готувати обрядові страви. Як згадує одна з респонденток, що мешкала у будинку для партійної номенклатури міста, тут побоювались, що запах святкових страв може видати тих комуністів, що святкують заборонене свято [1, арк. 101]. У Галичі збереглася традиція готувати дванадцять пісних страв: «На Святвечір ми мусили бути в мамі. На стіл ставили кутю, узвар, вареники, борщ без м'яса, рибу, капусту, гриби, боби – усе, як годиться. Мама дуже серйозно до цього ставилася» [1, арк. 114]. Кутя – це головна святкова страва, приготовлена з вареної пшениці, меду, маку та горіхів. На стіл ставили узвар (напій із сухофруктів), грибну юшку, смажену рибу (переважно короп), вареники з капустою чи картоплею, грибні вушка, квасолу, горох. Усі ці страви є обов'язковими [1, арк. 42, 88]. Кожна господиня може мати власні рецепти. Наприклад, деякі сім'ї готують на Святвечір капусту, засипану пшоном [1, арк. 82]. Вечеря традиційно закінчується узваром і пампушками з маком або з варенням (іл. 2.37).

За стіл сідають, коли на небі з'являється перша зоря, – на знак тієї Вифлеємської зорі, що сповістила про народження Христа. Під час самої вечері також дотримуються певних звичаїв: запалюють свічку в центрі столу, найстарша людина в родині молиться і промовляє: «Христос рождається!». Глава

сім'ї брав ложку, хрестив макітру з кутею, встромляв її всередину і казав: «Дай, Боже, дочекатися віднині за рік», а потім усі хрестилися. Кутю брали з макітри по черзі, спочатку старші, тоді молодші за віком. На стіл також ставили кілька столових приборів (ложку, виделку, склянку з хлібом) – для померлих. Тарілки не мили після вечері, щоб могли прийти душі померлих. Заборонялося вставати з-за столу, поки всі не повечеряють [137, с. 93]. Раніше після вечері незаміжні дівчата брали зі столу свої ложки, виделки й виходили на вулицю стукати ними: звідки було чути собаку, з того боку буде майбутній чоловік. Тепер цей звичай уже не практикується.

День Різдва Христового є кульмінацією зимового циклу обрядів. За юліанським календарем у Галичі його святкували 7 січня. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. саме довкола цієї дати зосереджувались основні обрядові дійства. Різдвяна літургія зазвичай відбувалася вранці 7 січня (раніше в деяких місцях її відправляли опівночі, але такі служби не були дуже популярними в місті). На Різдво церкви Галича наповнюються великою кількістю людей, навіть тими, хто нечасто відвідує богослужіння протягом року. Усі одягаються святково, багато хто – у вишиваних сорочках. Після літургії хор або діти виконують колядки, і всі приєднуються до них. Священники вітають парафіян словами: «Христос народився!», на що вони відповідають: «Славимо Його!». Це християнське привітання лунає по всьому Галичу від Святвечора до Йордану – у магазинах і на вулиці так люди вітають одне одного, і це стало важливою рисою місцевої культури.

За словами мешканців, перший день Різдва – «для сім'ї». Усі збираються в будинку батьків, ніхто нікуди не їде: «Для мене це завжди було так: на Святвечір ми були в будинку моєї матері, а на Різдво також приходили до неї на обід» [1, арк. 114]. У другій половині дня на Різдво містяни відвідують одне одного, насамперед своїх хрещених батьків, дідусів і бабусь. Вони приносять ласощі та дарують дітям подарунки (часто цукерки, одяг або гроші). У Галичі заведено починати колядувати наступного дня після літургії. Колядники, здебільшого діти або підлітки, ходили від хати до хати із зіркою та дзвіночком, сповіщаючи про

народження Христа. У радянські часи ця традиція зберігалася в підпіллі. Респонденти згадують, що в 1960–1970-х роках діти зазвичай ходили колядувати невеликими групами по двоє-троє осіб і боялися ходити великими гуртами, щоб не привертати уваги міліції або партійних активістів, учителів яких влада відправляла на чергування по місту в ці дні: «Колись то було веселіше, ніж зараз», – згадує пан Ярослав (1939 р. н.) – «Збиралися компаніями по двоє-троє людей... Ми навіть боялися йти до нашого вчителя іноземних мов. Ну ми прийшли, а вчителі теж люди... Виходить фізрук і каже: “Хлопці, тікайте звідси, аби вас не було видно, ми ще з вами поговоримо”» [1, арк. 93]. Отже, навіть деякі вчителі того часу підтримували дітей-колядників і фактично їх прикривали.

Після 1991 року колядування в Галичі відродилося у всій повноті. На початку 1990-х років у місті створювали численні дитячі та молодіжні вертепи в школах, громадських центрах і церквах. Тоді як у сусідніх селах групи колядників зазвичай ділили територію, щоб не ходити двічі до одного й того самого будинку, у Галичі все було вільніше: хто де хотів, там і колядував. Колядували і хлопці, і дівчата, часто – змішаними гуртами, що раніше не схвалювалося, адже традиційно колядували парубки. Відновилося також традиція ходити з вертепом. У Галичі в 1990-х роках одночасно діяло кілька вертепних колективів – від церковних до аматорських: «Вертепи ходили, сценки показували... Я сам постійно брав участь у вертепі!» [2, арк. 46]. Раніше учасників вертепу пригощали їжею та запрошували до столу, а тепер дають їм гроші.

Окрім біблійних персонажів, галицький вертеп включав також постаті відомих історичних діячів. Так, у 1990 році один із міських вертепів складався з трьох Пастухів, Лицаря, князя Володимира, Мазепи, Стрільця, Петлюри, Воїна, Ірода та Ангела. Пастухи були одягнені в гуцульські кожухи та вишиті сорочки з поясами. На ногах у них були чоботи, а на головах – капелюхи з півнячим пір'ям. Обов'язковими атрибутами були вуса (намальовані або справжні) та зігнуті палиці завдовжки два метри. Троє царів були одягнені в багаті «королівські» шати й мали на головах круглі корони. Ірод – високий чоловік із

грізним обличчям та великими вусами – був у червоних штанах, чорному плащі з червоним поясом. На голові в нього був червоний паперовий капелюх із зіркою і місяцем, а при боці – меч та срібні ремені. Смерть була одягнена в біле й тримала в руці косу. Чорт мав обличчя, вкрите сажею, роги й хвіст, тримав дерев'яні вила. Лицар був одягнений у білу сорочку, вишиту мереживом, поверх якої носив сірий церковний фелон. На голові він носив білий паперовий шолом, а при боці – меч. Князь Володимир був одягнений у вишиту білу сорочку та білий або сірий церковний фелон. На голові він носив паперовий капелюх, прикрашений золотими кубиками, а при боці – меч. Козак був одягнений у білу вишиту сорочку, сині штани й синій або червоний жупан, при боці – шабля. Гетьман Мазепа мав білу сорочку, штани й синій кожух, капелюх з двома пір'їнами, а також булаву та шаблю на поясі. Стрілець носив військову форму, рушницю і шапку із синьо-жовтою стрічкою. Чорний кітель із золотим тризубом на комірі, військові штани, чоботи й генеральський капелюх маркували Петлюру. Воїн мав на собі червоні штани і плащ, підперезаний ремнем. На голові був шолом, покритий «білим золотом» (алюмінієвою фольгою), пофарбованою в червоний колір, і тримав сокиру-спис. Цікаво зазначити, що в Галичі історичні персонажі були звичними в такого роду виставах [27, с. 18].

Готуючись до свята, діти завчали напам'ять традиційні різдвяні вірші та пісні. Серед популярних колядок були «Бог предвічний», «Нова радість стала» та «Бог ся рождає». У римо-католицькій громаді співали також польські колядки, але більшість католицьких парафіян були українцями, тому вони виконували й українські колядки [2, арк. 30]. На Різдво люди, незалежно від конфесійної належності, відвідують одне одного, вітаючи зі святами: «Я, як і мої батьки, ходив до православної церкви, але відношу себе до греко-католиків. Бог є один, і церква не відіграє важливої ролі – чи ти католик, чи православний» [1, арк. 46]. Ця толерантна позиція особливо помітна під час спільного співу колядок, коли групи співаків можуть складатися з представників різних конфесій. На другий день різдвяних свят церква вшановує Пресвяту Діву Марію. У Галичі цього дня молодь продовжує активно колядувати [35].

31 грудня увечері відзначають Маланку (Щедрий вечір), а 1 січня – Новий рік і день Святого Василя. Це свято щедрування та маланкування. У Галичі в 1990-х роках по місту можна було побачити традиційну «Маланку» – переодягнених хлопців, які водили Козу, Ведмедя, Цигана, Маланку зображував хлопець, переодягнений жінкою: «Колись... ходили з однокласниками на щедрівки і Маланки, ходили й вертепи. Тепер це все чомусь забувається» [2, арк. 21]. Справді, на початку ХХІ ст. звичай маланкувати в самому місті дещо занепав, можливо, тому, що молодь перейшла до сучасних форм святкування (дискотек, корпоративних вечірок), хоча в 1990-х роках це було дуже поширеним явищем. Головними героями цього свята були Василько, Маланка, Жид, Жидівка, Циган, Драб, Смерть, Диявол, Коминяр, Шандар, Ведмідь, Музикант [27, с. 41]. Зауважимо, що персонажі, що колись маркували у вертепі «чужих» – представників іноетнічних спільнот (євреїв), влади (жандармів, найманців), зберегли свої традиційні назви. У побуті вони не використовуються. Ряджені ходили від хати до хати, співаючи та розігруючи різні сцени (Коза падала, вдаючи недужу, а щоб її вилікувати, шукали пляшку спиртного). Маланка танцювала з господарем, а Василько – з господинею. Співали пісню про Маланку: «Наша Маланка тай не газдиня, наварила горщик дині». Після закінчення дійства господарі пригощали його учасників. Побутувало місцеве повір'я, що гурту маланкарів не можна опівночі бути на перехресті шляхів, бо наступний рік буде невдалим. Раніше маланкувати могли лише хлопці, уже пізніше до них приєдналися й дівчата.

1 січня вранці по домівках бігають малі хлопчаки-посівальники. Вони заходять у будинки, розкидають жмені зерна, примовляючи: «Сію, сію, посіваю, / з Новим роком вас вітаю, / щастя й радості бажаю, / коноплі до стелі, / льон по коліна, / щоб у вас, господарі, / голова не боліла». За це їм дають солодощі або невелику суму грошей. Цей гарний звичай дуже популярний у Галичі. Навіть якщо в будинку немає маленьких дітей, дорослі спеціально запрошують знайомих хлопців прийти засіяти, щоб рік був щасливим.

У 2022–2023 роках події повномасштабної війни внесли корективи в перебіг зимових свят. У цей час не ходили з вертепом. Однак навіть відключення електроенергії та комендантська година не скасували традиції колядування. Галичани співали в бомбосховищах і домівках, а у 2023 році організували благодійний різдвяний концерт на підтримку Збройних сил України. Новою помітною традицією став фестиваль «Коляда в музеї», що проходить на території Музею етнографії в с. Крилос (іл. 2.38). 11 січня 2026 року тут було представлено 15 фольклорних колективів, які продемонстрували різні обрядові елементи [65]. Такі події свідчать про те, що різдвяні святкування не обмежується сімейним колом, а тривають і в публічному просторі.

У другий Святвечір перед Водохрещем (5 січня) галичани постять так само суворо, як і в перший. Увечері родина збирається на вечерю з пісних страв (кутя, узвар тощо). Цей звичай особливо підтримують побожні сім'ї, пам'ятаючи, що наступного дня – велике свято Хрещення Господнього [135, с. 385]. Водохреща (Йордана, 6 січня) – свято, яке завершує двотижневий цикл різдвяно-новорічних свят [135, с. 198]. У Галичі на свято завжди відбувається освячення води. У радянські часи люди все одно приходили до церкви, щоб узяти свячену воду, часто таємно. Тепер освячення води відбувається у всіх церквах міста. Вважається, що «йорданська» вода має цілющі властивості й не псується з роками. Галичани зберігають її упродовж року, використовуючи для лікування хвороб, окроплюють нею будинки під час буревіїв або негараздів. У дні свята священники відвідують будинки вірян, щоб окропити їх свяченою водою.

Новий звичай купатися на Водохреща в крижаній воді, розтиражований засобами масової інформації і поширений у великих містах, дійшов і до Галича. Раніше такої традиції тут не було. Після 2000 року молоді чоловіки почали на Йордан пірнати в крижану воду Дністра. Міська влада та рятувальники зазвичай облаштовують спеціальне місце на березі й встановлюють намети для переодягання. Після освячення води десятки сміливців тричі занурюються в річку з молитвою. Кількість глядачів та учасників цього дійства щоразу зростає, хоча церква нагадує, що це не канонічний припис, а народний звичай. За

етнографічними джерелами, купатися в ополонці після освячення води також уважалося гріхом, нею умивались недужі – для здоров'я, дівчата – для краси. Проте йорданські купання вже стали частиною міського фольклору. Місцеві жителі жартують про «моржів», які «змивають» річні гріхи в крижаній воді [51].

Так само, як і вечір проти Різдва, водохресний вечір вважався особливим магічним часом, у який можна було гадати. Після ранкового освячення води цей містичний «портал» закривався. Тому на Голодну кутю дівчата ще намагалися ворожити: кидали у воду калиту (спечений корж) чи слухали під вікнами – «якщо пес загавкає, то заміж вийде». Сьогодні ці вірування майже зникли, але старші люди пам'ятають їх і розповідають про них молодшим як цікавинку. Водохреща завершували цикл різдвяно-новорічних свят. Містяни ще ходили одне до одного в гості. «На Йордан вважалося доброю прикметою, щоб першим до хати зайшов чоловік (полазник) – аби весь рік було щастя» [2, арк. 57].

Отже, зимовий цикл календарних обрядів у м. Галичі виявився найбільш збереженим. Відзначення важливих дат церковного календаря (Різдво – народження Ісуса Христа, Водохреща – його хрещення) супроводжувалося давніми народними обрядами обходу дворів, рядженнями, народними виставами. Можемо стверджувати, що, незважаючи на ідеологічний тиск радянської доби, ці традиції в Галичі не переривались, хоч офіційно вони не підтримувались і замовчувались. На початку ХХІ ст. більшість цих традицій пережила новий підйом, відродившись у публічному просторі. Одним із сучасних факторів впливу на розвиток календарних обрядів стала церковна календарна реформа. У 2023 році Українська греко-католицька церква та Православна церква України прийняли рішення перейти на новоюліанський календар для відзначення фіксованих свят. Дати нерухомих церковних свят змістились на 13 днів, рухомі свята (Великдень, Трійця) вираховуються за юліанським календарем. Реакція галицької громади на цю реформу була загалом позитивною, хоча й не без певної плутанини. Старше покоління сприйняло нововведення із сумішшю ностальгії та розуміння. «Мені здається, що світ святкує так. Ми були окремими людьми» (Микола, 1940 р. н.) [1, арк. 97]. Багато

літніх людей погоджуються: «Весь світ святкує так, а ми були відокремленими», тому вони розглядають перехід як крок до єдності зі світовою християнською спільнотою. Водночас деякі бабусі зізнавалися: «Цього року ми святкуємо по-старому», а потім – «побачимо, як буде далі» [1, арк. 31]. Інакше кажучи, у перший рік реформи багато сімей фактично відзначали свята двічі: 25 грудня – відвідуючи церкву, і 7 січня – традиційно збираючись у сімейному колі з кутею, радше за звичкою.

Молодь та середнє покоління Галича здебільшого легко сприйняли зміни в календарі. Для них авторитетною була позиція церкви та важливим – патріотичний чинник. Зрештою, однією з неформальних причин переходу було бажання відійти від московської церковної традиції та синхронізуватися з європейською. Деякі зміни торкнулися й міських культурних подій. Школи та дитячі садки, які раніше святкували день Святого Миколая 18 грудня, тепер відзначають його 5 грудня. Для дітей це не стало проблемою, а скоріше цікавою новинкою (діти навіть не помітили різниці в датах; головне, що вони отримали подарунки). Однак для деяких сімей змінився розклад зимових канікул: якщо раніше вони брали відпустку з 1 по 7 січня, то тепер їм доводиться переносити її на кінець грудня. Був відкорегований і календар державних свят. У 2017 році, зважаючи на запити протестантських, римо-католицьких релігійних громад, 25 грудня було оголошено вихідним днем в Україні [1, арк. 51]. З 2024 року дата 7 січня була скасована як вихідний день, що також має вплив на сприйняття цієї дати як святкової.

У самому Галичі релігійна толерантність містян сприяла тому, що реформа календаря пройшла без потрясінь. Римо-католики так і святкують Різдво 25 грудня разом із більшістю жителів міста. Православна громада ПЦУ також перейшла на новий стиль, тому конфлікту між «двома календарями» в місті практично немає. Є також деякі сім'ї, які й надалі дотримуються юліанських дат (частково з духовних міркувань, частково через звичку). Загалом суспільство їх не засуджує. Перехід на новий церковний календар у 2023 році став історичною подією в релігійному житті Галича. Він наблизив обрядовість міста до західної

традиції, усунув подвійне датування Різдва різними конфесіями та символічно підкреслив віддалення від російської церковної традиції.

Календарна обрядовість галичан кінця XX – початку XXI ст. демонструє поєднання церковної традиції, народних звичаїв і новітніх форм міського культурного життя. Річний цикл свят – весняний, літній, осінній і зимовий – структурує соціальний час громади, регулює ритм повсякденності та сприяє відтворенню традиційних моделей поведінки. Найбільш насиченими залишаються великодній і різдвяний цикли, у межах яких поєднуються сімейні ритуали, парафіяльні практики та публічні святкові події. Водночас міське середовище трансформує традиційні обряди. Частина з них переходить із приватної сфери в громадську, набуваючи форм фестивалів, культурних акцій і організованих етнографічних заходів. Важливою рисою сучасної обрядовості є її адаптивність. Попри тривалий період радянських обмежень релігійного життя, більшість традицій збереглася в родинному середовищі, і після здобуття Україною незалежності повернулася в публічний простір міста. За час незалежності традиції трансформувалися: додалися нові акценти (патріотичні, екуменічні), з'явилися нові форми (фестивалі вертепів, благодійні коляди), але суть свят – єдність родини, прославлення Бога і спільна радість – залишилася незмінною. Одна з місцевих жительок підсумувала: «Колядуємо, щедруємо, засіваємо – все робимо так, як робили наші батьки, як нас навчили, і до сьогодні продовжуємо їхні традиції» [1, арк. 51]. Це найкращий доказ того, що календарні обряди в Галичі живі, розвиваються й передаються з покоління в покоління.

Сімейна обрядовість. За усталеною науковою класифікацією, сімейні обряди поділяються на родильні, весільні та поховальні й супроводжують ключові події людського життя, такі як народження дитини, шлюб і смерть. У практиці їхнього побутування серед жителів Галича простежується збереженість окремих архаїчних світоглядних уявлень, обрядової структури, побутують традиційні назви обрядових чинів. Водночас відбулася модернізація та комерціалізація деяких обрядових елементів, що мають особливі місцеві форми прояву. *Народження дитини* супроводжувалося комплексом вірувань і

обрядів, спрямованих на захист здоров'я новонародженого та породіллі. Вагітним жінкам радили використовувати обереги – носити червоні нитки на зап'ястях або мати при собі ікони, свячену воду. Також наголошували на «безпечному» харчуванні – молочних продуктах, зернових і фруктах, – щоб дитина росла здоровою, і рекомендували відвідувати церкву та молитися, аби пологи пройшли легко [124, с. 667]. Після народження дитини існувало повір'я, що до хрещення не можна показувати немовля стороннім, щоб захистити його від «лихого ока» та хвороб. Коли найближчі родичі приходили провідати нехрещеного малюка, вони зазвичай приносили цукор, гроші та хліб – символи солодкого, заможного й щасливого життя. Найважливішим етапом у соціалізації дитини вважалося хрещення, яке намагалися провести в перший місяць життя, оскільки воно означало включення дитини до спільноти.

Траплялися випадки пізніших термінів хрещення. Після заборони діяльності Української греко-католицької церкви його часто проводили таємно: «Хрестили нас таємно вдома, бо церква тоді була заборонена» [1, арк. 72]. Декілька родин могли домовлятися про спільне проведення обряду. Такий «домашній» формат хрещення підтверджує священник о. Яцик. За його словами, у період підпільної церковної діяльності в Івано-Франківську римо-католицькі священники також проводили приватні хрещення в домівках [1, арк. 4].

Альтернативний обряд урочистої реєстрації новонародженого, запроваджений радянською владою, більшістю жителів ігнорувався. Участь у ньому часто була вимушеною, переважно для сімей державних службовців. Водночас навіть у цих сім'ях дітей все ж таки намагалися охрестити. У радянський період церква Різдва Христового в Галичі стала єдиною діючою церквою в місті, тому греко-католики були змушені звертатися до православних священників: «Нас хрестили, дітей хрестили, шлюб брали у православній церкві, бо іншої можливості не було» [1, арк. 41]. Із відновленням незалежності держави та легалізацією УГКЦ релігійні таїнства та обряди для вірян цієї конфесії стали доступними в Галичі [154, с. 19]. Сьогодні хрещення здебільшого відбувається в церкві. Подія зазвичай супроводжується фото- та відеозйомкою.

За звичаєм раніше (і тепер) брали одну або дві пари кумів, обираючи їх серед близьких родичів або друзів сім'ї, тобто серед людей, яким довіряли. Хрещений батько і хрещена мати повинні бути одруженими (іноді цю вимогу ігнорували) і жити в злагоді, оскільки вважалося, що їхня моральна чистота та гармонійні стосунки можуть вплинути на долю й характер дитини. Традиційно обирали хрещену матір серед родичів матері, а хрещеного – з боку батька дитини. На хрестини куми приносили «крижму» – шматок тканини, який клали в ліжко дитини, хрестик (срібний або золотий) та золоті монети або гроші як символ майбутнього добробуту похресника. Сьогодні замість тканини як крижмо зазвичай використовують готові вироби, наприклад білі ковдри [102, с. 31].

Від хрещених батьків очікується знання молитви «Символ віри». Під час хрещення вони тримають дитину й беруть участь у всіх діях, передбачених церковною традицією. Наприкінці таїнства священник здійснює «вивід» для матері дитини, який є актом ритуального очищення жінки й повернення її до повноцінного релігійного життя після пологів (іл. 2.39). Після хрещення родина зазвичай організовує святкову трапезу. Раніше це було суто домашнє зібрання, а сьогодні святкування все частіше відбувається в кафе або ресторанах. Замовляють торт з відповідними до події написами, символами, дарують дитині цінні подарунки. За нашими дослідженнями, серед жителів Галича немає нехрещених людей. Водночас мотиви хрещення не завжди пов'язані з глибокими релігійними переконаннями батьків. Цей крок часто сприймається як данина усталеній традиції.

Весільні звичаї та обряди містян Галича в другій половині XX – на початку XXI ст., якщо порівняти з іншими сімейними святами, зазнали найбільше змін. Сучасний сценарій весілля включає заручини, дівич-вечір з обрядом плетіння вінків, офіційну реєстрацію шлюбу в РАЦСі, церковне вінчання та подальший весільний банкет. За радянських часів мешканці міста вінчались таємно: «Весілля було без світла – вітер порвав драти... Я брала шлюб у церкві. Це було незвично, бо батько мій був комуністом, але батьки чоловіка хотіли вінчання» [1, арк. 34]. Часто вінчання організовували «на ходу» – у сільській церкві або

навіть у будинку священника, який таємно проводив церемонію. Водночас шлюб офіційно реєстрували в галицькому РАЦСі (іл. 2.40).

За спогадами старших мешканців, у 1980-х роках весілля здебільшого святкували вдома. Якщо сім'я була невеликою або мала скромніші статки, святкування могло бути досить камерним: «Не було ніякого кафе... Була така біднота. Зарізали свиню, приготували, що могли. Намету не було, бо було всього 15 друзів... Потім усіх друзів, близьких покликали на пікнік на природу» [1, арк. 70]. Для Галича такий варіант був швидше винятком, адже на більшість весіллів запрошували від 100 до 200 гостей. Оскільки жоден будинок не міг умістити таку кількість людей, найчастіше бенкет організовували просто неба – у дворі, під наметом: «Колись весілля... робили в хатах, у двох кімнатах, а потім почали намети будувати, майданчики...» [1, арк. 97] (іл. 2.41).

З кінця 1990-х років весільна традиція в місті поступово змінювалася. За словами К. Бех, серед міського населення утвердився тип весілля, який вона визначає як «класичне»; цей формат став характерним і для галичан. Він базується на поєднанні українських традицій з елементами, запозиченими з весільної культури Західної Європи, головним чином у сфері весільних ритуалів, набору церемоніальних практик, а також ролей і «характерів» учасників весілля [93, с. 132]. Відродження приватного підприємництва та розширення сфери послуг поступово перетворили весілля в кафе або ресторані на звичний і навіть очікуваний формат. У цей період у Галичі з'явилися й почали функціонувати такі заклади громадського харчування, як ресторани «Ренесанс», «Престиж», «Дністер» (іл. 2.42) та ін. Святкування весілля вдома сьогодні майже зникло з практики [1, арк. 109]. Скоротилася тривалість весільного заходу. Замість колишніх дво- або триденних святкувань вдома, сьогодні відбувається одноденний весільний банкет у ресторані, іноді доповнений «другим днем» у скороченому форматі.

У місті ще збереглася давня традиція весільних запросин. Приблизно за тиждень до весілля наречена та наречений разом зі своїми хрещеними батьками особисто запрошують гостей на весілля, кожен зі свого боку. Запрошувати ідуть

з хлібом та пляшкою спиртного. Побутують усталені прохальні формули, які виголошують, прийшовши у дім: «Просила мама, просив і тато вас на весілля до нас завітати». День перед весіллям називається «вінки». У п'ятницю дівчата (подружки молодої, сестри) сходяться у дім нареченої і плетуть весільні вінки для неї та її дружок. Вінки плетуть з барвінку, який асоціюється з вічністю шлюбного союзу, чистотою та безперервністю роду [2, арк. 69].

Обряд вінкоплетин супроводжується традиційними піснями («Ой вінку ж мій, вінку», «Барвіночку мій зелений»), жартами та побажаннями молодій. Старша жінка – часто бабуся або хрещена мати – навчає молодших, як плести, аби сплелосся. Наречена в цей день не одягає вінка; його кладуть на вишитий рушник біля ікон. На завершення обряду гостей частують місцевими стравами – м'ясними закусками, холодцем, голубцями. Обов'язковим елементом трапези є калачі, які випікають або замовляють спеціально для цієї нагоди. Цього ж дня відбувається виготовлення іншого весільного символу – «каблуки» – арки з гілок ялинки, стрічок і паперових квітів, яку розміщують над брамою будинку. Це своєрідне послання, анонс для громади про важливу подію в житті окремої родини, створення нової сім'ї [2, арк. 70] (іл. 2.43).

За словами старожилів, уже в 1930-х роках народний костюм вийшов з ужитку містян, поступаючись місцем фабричному одягу, одягу та речам, пошитим на замовлення. Галицькі наречені віддавали перевагу білим сукням, але вибір весільного одягу залежав також від матеріального становища родини (іл. 2.44). Респонденти згадують, що в післявоєнний період не всі могли собі дозволити окрему сукню для весілля: «То вже були білі плаття. Грошей не було, то мені тато купив таке біле плаття шерстяне» [2, арк. 12]. З 1970-х років «білу сукню» одягали майже всі. Її купували в спеціалізованих весільних салонах або на ринках, часто привозили з Чернівців [1, арк. 70]. Сучасні наречені орієнтуються переважно на європейські канони весільної моди. Водночас останнім часом значно зросла популярність вишитою одягу (деякі жінки одягають вишиванку на «другий день»). Деякі наречені, дружки замовляють для весілля сукні в етностилі. Одна галичанка зазначає: «Ну, то тепер дуже сильно

пішли вишиванки ці. Я, наприклад, навіть сама вишила своїми руками» [1, арк. 70]. Сьогодні такий вибір святкового одягу часто є свідомим наміром молодих підкреслити свою національно-культурну належність. Це нова традиція, що з'явилася за останні 10–15 років, адже раніше такого не було.

Перед початком весілля батьки нареченого благословляють його до шлюбу. Батько тримає ікону, мати, а також бабусі й дідусі (якщо вони є), тримають короваї; іноді до церемонії приєднуються хрещені батьки, теж з короваями. Староста або музиканти проголошують: «Син ваш вступає в нове життя. Стає перед вами, щоб попросити вибачення та благословення». Потім молодий чоловік стає на коліна, а батьки й старші родичі по черзі благословляють: батько – образом, мати, дідусь, бабуся та хрещені батьки – короваями. Ця дія повторюється тричі, підкреслюючи повноту благословення та символічного захисту [2, арк. 70] (іл. 2.45). Відтак мати бере невеликий букет з барвінку і, вмочаючи його у свячену воду, кропить нареченого та дорогу.

У місцевій практиці зберігається звичай символічного «викупу» нареченої. Коли весільний поїзд прибуває до будинку нареченої, дружки перепиняють молодому дорогу, ставлячи стіл при вході на подвір'я і вимагають викупу. Якщо в нареченої є брати чи сестри, вони також приєднуються до дії. Коли обидві сторони домовляться, стіл прибирають, і подружки виводять молоду. Разом із ними наречена тричі кланяється гостям і нареченому, а він разом з друзями тричі кланяється у відповідь. Потім молода цілує молодого, бере букет і кладе його йому на ліве плече на знак того, що шлюб ще не відбувся. Потім вітає всіх учасників весільного поїзда [2, арк. 71].

Після цього відбувається благословення молодих. Батьки майбутнього подружжя, бабусі й дідусі та інші родичі стають півколом, тримаючи в руках калачі та ікони. Наречені стають перед ними. Староста каже: «Стали ці діти перед вами, як свічки перед образами, і просять благословення по першому, по другому і по третьому разу». Молоді люди кланяються, підходять до своїх батьків і цілують їм руки, калач і ікону. Батьки благословляють їх, роблячи хрест над їхніми головами калачем або іконою, і кажуть: «Благословляємо вас, хай Бог вас

благословить». Ця дія повторюється тричі [2, арк. 71]. Після благословення мати нареченої окроплює молодят свяченою водою, а батько іноді осипає їх пшеницею і копійками на достаток та щасливе життя.

У Галичі більшість молодих пар бере церковний шлюб. Цей вибір часто мотивований не так особистою релігійністю наречених, як бажанням дотримуватися усталених норм, «робити так, як належить». Дехто з наших респондентів шлюбного віку вважає, що «вінчання – це модно». Існування своєрідної моди на вінчання підкреслюють також інші дослідники [98, с. 26]. Після церковної церемонії молодята разом зі своїми хрещеними батьками та друзями зазвичай вирушають на фотосесію в центр міста або до найближчих історичних та архітектурних пам'яток. У Галичі такими символічними місцями зазвичай є Галицький замок або церква Успіння Пресвятої Богородиці. Натомість у радянські часи, як і в багатьох інших містах, загальним елементом весільного маршруту було покладання квітів до пам'ятника Леніну на центральній площі [1, арк. 109]. Фотографування й раніше було обов'язковим елементом весільної церемонії. За радянських часів можна було замовити послуги фотографа в ЗАГСі, часто учасники весілля їхали до фотоательє, де робили спільне фото зі свідками, найближчими родичами. Сучасний стан цифровізації суспільства робить фото- та відеофіксацію весілля не лише доступною, а й обов'язковою. Коли планують весілля, для цього відводять окремий час. Як уважає В. Дмитрюк, у межах обрядів родинного циклу сформувався вже окремий «фоторитуал» і з'явився новий вид джерел для дослідників – «фотофольклор» [126].

Після фотосесії весільний кортеж прямує до ресторану. Біля входу молодята зустрічаються з батьками, які тримають калач, сіль і мед. Пара розламає калач – той, чий шматок більший, жартома вважається «головою» сім'ї. Далі відбувається обряд обдаровування молодих – гості по черзі підходять до них з квітами, дарують гроші або подарунки. Після цього молодята кланяються батькам, цілують хліб і рушник, а батьки зв'язують їм руки рушником (на знак нерозривності шлюбу) і заводять за стіл. Весільна гостина супроводжується

тостами, жартами, піснями й танцями. Раніше невід'ємною частиною весілля був народний спів: «Ми дуже багато співали, тим більше заборонених пісень Січових стрільців, повстанських». Сьогодні на весілля запрошуються професійні музичні колективи, звучить сучасна естрадна музика [1, арк. 93, 94]. Під час свята гості зазвичай виконують ліричні пісні, а саме святкування веде тамада – спеціально запрошений ведучий. На Галичині весільний стіл і досі сприймається як показник щедрості та достатку. Традиційно подають борщ, голубці, печене м'ясо, готують чи купують печиво, тістечка. Поряд із «класичними» стравами поширилися салати, холодні закуски, фрукти та солодощі. Якщо раніше страви готували вдома спільно – з допомогою сусідів або запрошених кухарів, то сьогодні організацією бенкету здебільшого займається заклад громадського харчування [1, арк. 15]. Коровай нині майже не печуть удома, замовляють.

Завершує весілля обряд «покривання молодої», що символізує остаточне набуття нею статусу заміжньої жінки. Наречена сідає на подушку й на колінах у нареченого, даючи таким чином згоду перейти під опіку чоловіка. Свекруха зав'язує хустку на голові нареченої, яку та щоразу знімає, погоджуючись одягти її лише на третій раз [1, арк. 72]. Під час покривання під хустку кладуть гроші, свекруха дарує невістці золоті прикраси (іл. 2.46). За «покриттям» слідує «перегулювання» – прощання нареченої з неодруженою молоддю. Наречена по черзі танцює з незаміжніми дівчатами, одягаючи їм на голову вінок або фату. Танцюючи з хлопцями, вона накидає їм фату на плечі. Наприкінці весілля в Галичі, як і в Україні загалом, практикується сучасний звичай кидання букета (для дівчат) та підв'язки (для хлопців). Гадають, що ті, хто зловлять ці весільні атрибути, невдовзі вийдуть заміж або одружаться. Місцевою весільною традицією є круговий танець усіх членів родини під пісню «Родина, родина від батька до сина». Прощаючись із гостями, молодята роздають солодке печиво; це має назву «роздавати долю». Весільний торт зазвичай не ділять, а молодята забирають його додому. Немає також звичаю ділити коровай, упродовж весільної гостини він лежить на окремому столику.

Трансформація весільної обрядовості містян відбулася за рахунок зменшення кількості учасників, скорочення тривалості весілля. Поступово відбувся перехід від відзначення цієї урочистості вдома до святкування в закладах громадського харчування, від виконання ритуальних ролей учасниками весілля (дружками, дружбами, свашками, кухарками, старостою) до делегування їх представникам сфери послуг. Старші покоління з особливою теплотою згадують атмосферу єдності, притаманну домашнім весіллям, але водночас визнають переваги сучасного формату, насамперед через зручність: «Дехто згадує про ті колишні буди (шатро). Це теж колись вдома робилося [...] але загалом зараз усі йдуть до ресторанів» [2, арк. 83]. Варто зазначити, що в умовах війни посилилася тенденція до укладення шлюбу без гучних святкувань. Багато пар обмежуються лише реєстрацією або камерним варіантом весілля зі свідками [22, с. 48]. Така практика простежується також серед мешканців Галича.

На Галичині, як і в усій Україні, побутує *традиційна система поховально-поминальних* обрядів, що включає домашні ритуали (підготовка тіла померлого, парастас), церковне відспівування, похоронні процесії на кладовище, поминальні трапези та обряди, пов'язані з дев'ятим і сороковим днем після смерті [169, с. 107]. За народними традиціями після смерті людини її тіло потрібно було підготувати до переходу в інше життя. Померлого миють, одягають у нове вбрання, у труну кладуть хрест або ікону, іноді також поміщають особисті речі померлого. Люди літнього віку зазвичай готують одяг «на смерть» заздалегідь, керуючись усталеними уявленнями про гідне поховання. Руки й ноги покійного зв'язують стрічкою або тканиною. Ці дії виконують переважно найближчі родичі, часто за участю старших жінок із родини або працівників похоронних служб, якщо родина вирішила скористатися професійною допомогою [2, арк. 68]. У великих та середніх містах послуги зі спорядження покійника надаються ритуальними службами. У Галичі такі служби відсутні, їх можна замовити з Івано-Франківська. У місті є невеликий магазин неподалік від центру, у якому для похорону продаються необхідні речі (іл. 2.47). Лише недавно з'явилася практика замовляти спеціалізований автомобіль для перевезення труни

з померлим від будинку до церкви, а потім на цвинтар. Тому багато сімей продовжують дотримуватися традиційних приписів, використовуючи власні ресурси. Для релігійного супроводу обряду звертаються до священника тієї конфесії, до якої родина себе відносить.

Після смерті людини її рідні повідомляють про втрату не лише родичів і друзів, а й сусідів, представників колективу, де працював померлий. З'явилася нова традиція використання соціальних мереж для траурних оголошень. За словами О. Таран, розвиток цифрових технологій сприяв появі нових форм вираження скорботи, перенісши їх в онлайн-простір, приватний і водночас публічний. У результаті формується своєрідна «віртуальна спадщина», яка довго зберігається в інтернеті й дає змогу іншим долучатися до пам'яті про померлого за допомогою коментарів та емоційних реакцій [168, с. 45].

Покійник залишається в будинку від кількох годин до двох днів. Труну з тілом ставлять на «катафалк» – спеціально підготовлений стіл, накритий білою тканиною. У головах труни ставлять хрест із запаленими свічками («вогнями»), а біля ніг труни – стілець для калачів і посудину з освяченою водою та миром. Вночі родичі, сусіди та всі, хто знав покійного, збираються на похоронну молитву – парастас. Після парастасу вночі біля тіла читають молитви та псалми, призначені для спокою душі [2, арк. 72]. У день похорону священник звертається до родини та присутніх із прощальною промовою від імені покійного. Коли труну виносять із дому, її тричі опускають на поріг на знак прощання з домом і земним життям. У той момент церковний хор співає «Прощаю вас, пороги» (іл. 2.48). Траурна процесія прямує до церкви й далі до кладовища. У великих містах зазвичай є окремий розпорядник похорону, але в Галичі така практика відсутня. Ці функції зазвичай бере на себе церковний паламар, керуючи послідовністю необхідних дій. У місті діють два кладовища у двох різних кутках – на Галич-горі та на Заріці. Труну опускають у могилу, після чого священник знову читає молитви, окроплює свяченою водою місце поховання й «запечатує» труну до другого пришествя Ісуса Христа. Родичі також кидають жменю землі на могилу, востаннє прощаючись із небіжчиком [2, арк. 68, 69].

Якщо покійник був публічною особою, труну встановлюють у Будинку культури або іншому громадському приміщенні, де проводиться траурний мітинг, а вже потім його відспівують у церкві та ховають на кладовищі. У радянський час релігійний обряд поховання був офіційно забороненим для працівників державних, партійних установ. Їх похорони мали суто світський характер, обмежуючись жалобним мітингом з промовами та супроводом поховання духовою музикою [2, арк. 103]. Сьогодні особливо помітна участь місцевої влади та громади в похоронах загиблих солдатів, адже ці церемонії перетворюються на своєрідний публічний ритуал пам'яті. Під час російсько-української війни загинуло понад тридцять мешканців міста, які захищали країну. Їх ховають із почесами. Труну накривають національним прапором, похоронна процесія проходить містом. Люди, які зустрічають її, схиляють коліна. Проводжати загиблих воїнів приходять із квітами, якими устеляють шлях на кладовище. У таких похованнях зазвичай беруть участь священники різних конфесій, у тому числі з навколишніх населених пунктів. Після 2014 року в місті було створено Алею Слави для вшанування пам'яті галицьких воїнів, які загинули у війні за незалежність України, а також учасників подій Майдану в Києві [36]. У дні траурних річниць тут запалюють лампадки і проводять поминальні служби як одну із сучасних форм збереження колективної пам'яті.

Після поховання родичі та друзі збираються на поминальний обід, обов'язковою стравою на якому є «засипана капуста» – варена квашена капуста з пшоном. Перед портретом померлого традиційно ставлять на стіл склянку спиртного, накриту скибочкою хліба [2, арк. 69]. На дев'ятий і сороковий дні родини померлих, як правило, замовляють поминальні служби, відвідують могилу і збирають близьких на поминальний обід [2, арк. 68]. У Провідну неділю в Галичі, як і в усьому регіоні, існує звичай поминання померлих біля їхніх могил на кладовищі. Священники благословляють могили, окроплюючи їх свяченою водою. Цей звичай зберігався навіть у радянський період. Іноді на могилах дітей залишають іграшки та солодощі. Поширений в інших регіонах звичай прикрашати могили пластиковими вінками та квітами в місті не побутує.

Поховально-поминальні обряди Галичини характеризуються тяглістю християнської традиції. Церковний похоронний обряд, що наприкінці минулого століття був переважно приватним, сьогодні вирізняється більшою залученістю парафії, громади до підтримки вірян у скорботні миті їхнього життя. Парох римо-католицької громади Галича о. Яцик згадує слова парафіянина, який домовлявся з ним про те, що його похорон «має відбутися в церкві, щоб ніхто з близьких не мав жодних проблем» [1, арк. 8].

Сімейні ритуали жителів Галича, хоча й зазнали змін у середині ХХ – на початку ХХІ ст., зберегли деякі архаїчні риси та виразний регіональний колорит, що дає змогу простежити культурну ідентичність місцевої громади. Хрещення, весілля та похоронні обряди адаптувалися до сучасних реалій, але й досі відбуваються за усталеними сценаріями. Сімейні свята залишаються важливим маркером галицької ідентичності, що переходить із покоління в покоління. Старші навчають молодших, передаючи знання, норми та символічні значення традиції: «Ми святкуємо всі свята традиційно... як у родині» [1, арк. 51]. Молоді люди, незважаючи на модернізацію форм святкування (ресторанний формат, сучасна музика), загалом зберігають повагу до змісту ритуалу (хрестять дітей, вінчаються, відспівують померлих).

3.4. Культурна спадщина у формуванні колективної пам'яті та ідентичності малого міста

Дослідження змін повсякденного життя м. Галича буде неповним без характеристики притаманних його мешканцям форм ідентичності. Міський простір впливає на умови життя людей, особливості їхньої поведінки, систему культурних та духовних запитів. Саме світосприйняття кожного окремого індивіда формує його особистий образ міста. Ідентичністю міста можна назвати те, як мешканці розуміють і сприймають його, осмислюють свою причетність до нього. Відповідно до пропонованої в дисертаційному дослідженні класифікації, Галич – це місто історико-культурного типу, тому його історичне минуле, культурна спадщина є ресурсами формування його ідентичності та колективної

пам'яті. Як зазначає В. А. Шеховцова-Бурянова, міська ідентичність фокусується на фундаментальних питаннях – фізичній взаємодії, соціальному досвіді, почутті задоволеності жителів та історичній спадщині, поєднання яких впливає на особисту самоідентифікацію людини [96]. У містечках, де історично сформувався прошарок дрібних і середніх власників, виникає особливий тип соціальної самосвідомості, пов'язаний із відчуттям автономії та відповідальності за громаду. Самоврядування, навіть в обмежених формах, сприяє розвитку громадянської ідентичності та укоріненню в локальному просторі. Імперська політика у всі часи обмежувала самоврядність і економічний розвиток містечок, що призводило до маргіналізації локальних ідентичностей та формування комплексу «провінційності». Специфіка Галича як малого міста полягає також у нашаруванні різних історичних пластів, що відповідає моделі «міста-палімпсесту». Культурна пам'ять тут формується не як єдина лінійна розповідь, а як сукупність взаємодіючих і подекуди конкуруючих пам'ятей – княжої доби, австро-угорського періоду, радянського минулого та сучасного українського національного наративу.

Міська ідентичність Галича постає як результат постійного переосмислення минулого в сучасному соціокультурному контексті. Вона формується через взаємодію пам'яті, простору та повсякденних занять мешканців, які «переписують» міський простір, надаючи йому нових значень. У малих містах кожен об'єкт – від центральної площі до периферійного кладовища – має символічне значення. Просторові практики (маршрути повсякденного пересування, місця зустрічей, локальні топоніми) формують «ментальну карту» міста, яка закріплює у свідомості мешканців уявлення про власну спільноту. Сучасний Галич не має чіткого адміністративного поділу на райони, проте в повсякденному мовленні мешканців функціонує низка локальних топонімів, що відображають історичну та соціальну структуру міського простору. До них належать центральна частина (Середмістя), Замкова гора, житлові масиви Залуква, а також низка неформальних назв околиць (Луква, Заріка, Кінець). Місцина біля Дністра називається Поділ; колись там

розташовувалися ремісничі осередки. Будівля ратуші в центрі міста засвідчує його колишнє право на самоврядування. З усіх кінців міста добре видно Замкову гору разом із будівлею замку. Як і пам'ятник князеві Данилу Галицькому, це – візуальні маркери історії міста. Міський ландшафт об'єднує архітектуру з природою. У Галичі багато садів, зелених насаджень. Поруч лежить територія Національного природного парку із центром реабілітації тварин та птахів. Останнім часом звичним у міському просторі став лелека із цього центру, що розгулює в центрі міста. Мешканці Галича його підгодовують (іл. 2.49).

Культурно-історична спадщина, відповідно до норми закону, сьогодні визначається як «сукупність матеріальних пам'яток, місць пам'яті та нематеріальних традицій, що акумулюють досвід попередніх поколінь і забезпечують тяглість історичного розвитку. Вона охоплює архітектуру, пам'ятки монументального мистецтва, археологічні об'єкти, а також символічні образи й локальні звичаї, через які спільнота інтерпретує своє минуле» [62].

Матеріальна спадщина (будівлі, пам'ятники, артефакти) забезпечує відчутний зв'язок із минулим – її можна побачити, доторкнутися, вона втілює історію в просторі міста. Нематеріальна спадщина (мова, фольклор, обряди, релігійні та світські традиції, знання та навички) є носієм «духу» місця, передаючи з покоління в покоління цінності та моделі поведінки. Історична доля м. Галича була тісно пов'язана з багатьма культурними впливами. На початку ХХ ст. Галич був поліетнічним містечком, у якому співіснували українці, поляки, євреї, караїми. Кожна із цих етнічних спільнот мала свої культові споруди: християнські храми різних обрядів, синагогу, кенасу [127, с. 28].

Сакральні об'єкти – храми, каплиці, монастирські комплекси – є найбільш знаковими у збереженні колективної пам'яті мешканців Галича. Навіть зруйновані чи втрачені святині символічно присутні в просторі міста: на місці стародавньої церкви Святого Миколая, яка не пережила лихоліття, згодом було встановлено меморіальну каплицю, щоб нащадки пам'ятали про цей храм [129, с. 109] (іл. 2.50). Пам'ятний знак позначає також колишнє місце розташування караїмської кенаси [73] (іл. 2.51).

До історичних об'єктів, важливих для локальної пам'яті, належать археологічні та архітектурні пам'ятки давнини. Загалом на околицях міста їх понад 160. У с. Крилос на місці княжого Галича Х–ХІІІ ст. й тепер можна побачити фундаменти Успенського собору, а в с. Шевченкове збереглася церква Святого Пантелеймона кінця ХІІ ст. – одна з найдавніших сакральних споруд Галичини. На довколишніх територіях розташована значна кількість пам'яток археології різних періодів, починаючи від трипільських поселень і закінчуючи церковними фундаментами будівель середини ХІІ ст. Вони слугують наочним доказом того, що сучасні галичани живуть на землі з глибоким історичним корінням. Перша виставка історичних артефактів, знайдених під час розкопок фундаментів Успенського собору, відбулася в 1937 році в каплиці Святого Василя в с. Крилос. Ця каплиця, по суті, була першим музеєм історії міста. Пізніше, 5 червня 1960 року, у будинку митрополита (Митрополичі палати) було відкрито філіал Івано-Франківського краєзнавчого музею, що тепер функціонує як Музей історії давнього Галича у складі Національного заповідника «Давній Галич» [174, с. 206].

На території міста існує єдиний в Україні Музей караїмської історії та культури, який було відкрито 4 листопада 2004 року за сприяння місцевої караїмської громади та її голови Яніни Єшвович у караїмському будинку ХІХ ст. У його експозиції наявні предмети побуту, культові речі, що збереглися після руйнування кенаси (зокрема пергаментний сувій Тори ХVІІІ ст.), є значна колекція періодичних видань та документів. Музей проводить культурно-освітні заходи й виставки, виконує важливу функцію популяризації караїмської спадщини, виступаючи осередком збереження історичної пам'яті цієї етнічної спільноти. Особливу популярність серед туристів та мешканців міста мають презентації національної караїмської кухні – «Обід по-караїмськи», під час якого відвідувачі можуть скуштувати халву, кибини, бузу [74]. Нині працівники Музею займаються оцифруванням рукописів для кращого збереження оригіналів та передачі їх прийдешнім поколінням [55].

До місць локальної пам'яті належать міські кладовища. У Галичі, попри руйнування часів війни і запустіння за СРСР, збереглися старі цвинтарі різних громад – християнські, караїмські та юдейські. Сьогодні вони є своєрідною формою символічної присутності малих етнічних спільнот у регіоні. Епіграфічні пам'ятки караїмського кладовища відображають міжетнічні контакти в Прикарпатті, тоді як нове і старе єврейські кладовища фіксують демографічні зміни, зокрема руйнації, пов'язані з Голокостом, післявоєнні трансформації меморіального простору. Зусиллями місцевих краєзнавців та працівниками заповідника у 2000–2010-х роках проведено інвентаризацію старого міського кладовища, упорядковано окремі історичні поховання, встановлено пам'ятні знаки на братських могилах воїнів. На старому кладовищі було впорядковано сектор цісарсько-королівських військових поховань [67]. Караїмське та єврейські кладовища за сприяння Заповідника стали пам'ятками місцевого значення [52]. Сучасні практики роботи з такими місцями (консервація пам'ятників, каталогізація надгробків, реставрація та музеєфікація) поєднують офіційну політику пам'яті з локальними громадськими ініціативами, формуючи різнопланові трактування минулого. Водночас військові меморіали міста формують багатoshаровий простір воєнної пам'яті, адже тут збереглися поховання солдатів різних імперських армій Першої світової війни, що відображає пан'європейські традиції вшанування полеглих (іл. 2.52). Могили предків, що загинули в Першій світовій війні, перевідують їхні родичі з Угорщини, Чехії.

Важливу роль у колективній пам'яті відіграє нематеріальна культурна спадщина – передані з минулого звичаї, знання, оповіді та ритуали. У Галичі, як і в більшості давніх міст, склався багатий пласт локального фольклору і традицій. Містяни знають легенди про княже минуле, донині побутують перекази про таємні ходи під Галицьким замком і довколишніми монастирями, оповіді про зниклих монахів події. Існують фольклорні версії походження р. Дністер (чоловік написав щось на березі, а вода стерла написи), пояснення назви народу

«караїми» («Їх тут мало було, їх сюди силою заселили, це була така кара їм») [1, арк. 102].

Варто також наголосити на ролі усно-історичної традиції у збереженні історії міста. У Галичі ще донедавна мешкало чимало очевидців довоєнного та повоєнного життя міста. Їхні спогади про події воєнного часу, міжетнічні взаємини, що здебільшого були дружніми, про початки радянзації з репресіями, про призначення на керівні посади лише тих, хто приїхав зі східних та центральних областей країни, доповнювали офіційний наратив, зберігаючи пам'ять про те, що замовчувалося владою. В останнє десятиліття науковцями, освітянами Галича ведеться цілеспрямована фіксація усних свідчень старожилів. В експедиціях записано низку інтерв'ю з особистими емоційними оцінками травматичних подій радянського часу. Респондентка (1940 р. н.) розповіла, як Володимирську церкву біля школи було перетворено на Будинок піонерів. Святиню використовували як клубну залу, облаштувавши сцену просто в колишній захристії (допоміжне приміщення при храмі, зазвичай поруч із вівтарем) [2, арк. 5]. Так зване перепрофілювання культової споруди сприймалось як відверте знущання над почуттями вірян. Такі усні свідчення конкретизують історію міста живими деталями, закріплюючи їх у колективній пам'яті через особисті емоції та оцінки очевидців.

Діяльність інституцій пам'яті – музеїв, заповідників, закладів освіти та культури – стосується не лише питань збереження культурної спадщини в її матеріальному та символічному вимірах, але й в активному конструюванні історичних наративів через виставки, освітні програми, культурні заходи. Такі практики сприяють формуванню історичної свідомості та зміцненню локальної ідентичності, особливо серед молоді. Водночас вони можуть бути інструментом символічної політики, спрямованої на підкреслення певних аспектів минулого, наприклад княжої спадщини, мультикультурності або героїчних сторінок історії. У Галичі регулярно проходять різноманітні виставки – етнографічні, художні, археологічні, а також фотовиставки. Зокрема, Національний заповідник «Давній Галич» спільно з музеями та навчальними закладами проводить експозиції

традиційних ремесел, сакрального мистецтва та археологічних знахідок. Такі виставки знайомлять галичан із давньою історією краю та показують безперервність культурної спадщини. Історичні реконструкції старовинного одягу, предметів побуту, військової амуніції підвищують історичну обізнаність відвідувачів і зміцнюють відчуття зв'язку поколінь (іл. 2.53).

У картинній галереї Заповідника протягом 2013 року діяла виставка «Історія церкви в Галичині» [25, с. 37], було організовано серію пересувних виставок образотворчого та прикладного мистецтва. Серед них – персональні презентації робіт художників Є. Безніска («Шевченкіана»), Е. Ніконорова, Х. Бик, П. Хоми, виставка творів декоративно-прикладного мистецтва вихованців Галицької малої академії народних ремесел («Для Бога я створив найкраще») та ін. [25, с. 38]. У 2016 році в Галичі стартував щорічний конкурс дитячого малюнка «Галич очима дітей», ініційований міською радою та дитячою художньою школою. Конкурс (березень 2016 р.) залучив понад 50 учнів; кращі роботи були представлені на виставці в Народному домі. Такі молодіжні акції сприяли розвитку творчості та формували в дітей цікавість до рідного міста.

Упродовж 2019 року в Музеї історії давнього Галича проходила археологічна виставка «Галицькі князі – оборонці землі» (відкрилася в червні), де експонувалися артефакти розкопок попередніх років – меч XII ст., княжі печатки тощо. Відвідувачі вперше побачили оригінальні знахідки, які раніше зберігалися у фондах. У червні 2021 року Національний заповідник підготував кілька виставок: «Основи караїмізму» (до 725-річчя прибуття караїмів у Галич) та «Караїмський національний костюм» (експонувалися відреставровані традиційні строї галицьких караїмів із фондової колекції). Ці виставки мали на меті показати мультикультурність історичного Галича [26, с. 10]. Зазвичай на офіційне відкриття таких виставок запрошуються учні місцевих шкіл, які часто виступають у ролі моделей, якщо в цьому є потреба, або виконують музичний номер.

Важливим елементом культурного життя Галича є фестивалі та святкові заходи, які виконують не лише розважальну, а й соціокультурну та

ідентифікаційну функції. Вони спрямовані на популяризацію історико-культурної спадщини, відтворення традицій і залучення мешканців до активного громадського життя.

Серед найбільш знакових подій варто виокремити історико-культурний фестиваль «Ремісничий двір давнього Галича», що відбувається в Крилосі. Його програма передбачає реконструкцію ремісничих практик княжої доби, проведення майстер-класів (ковальство, гончарство, виготовлення кахлів), лицарські поєдинки та середньовічні танці [78]. Такий формат заходу поєднує елементи історичної реконструкції з інтерактивною участю відвідувачів, сприяючи актуалізації історичної пам'яті та формуванню відчуття спадкоємності поколінь.

Значне місце в культурному календарі посідає фестиваль «Галицька брама», який має фольклорно-етнографічне спрямування. Один із них відбувся 26 травня 2013 року на території Музею народної архітектури і побуту Прикарпаття. У межах заходу проводяться екскурсії, відбуваються презентації народних ремесел, виступи фольклорних колективів. Його проведення пов'язане з діяльністю музейних інституцій і спрямоване на популяризацію традиційної культури та історії регіону.

Вагомим елементом культурного життя є також фестиваль історичної реконструкції «Галицьке лицарство», який відтворює атмосферу середньовічного міста. 18–19 вересня 2021 року цей захід відбувся втретє (іл. 2.54). На території Галицького замку зібралися лицарські клуби з дев'яти міст України, демонструвалися масові бої у важких обладунках, середньовічна зброя, давні ремесла. Фестиваль організувала Галицька міська рада разом із Національним заповідником «Давній Галич» та за підтримки історичних клубів. Дводенна програма включала також етно-рок-концерти, театралізовані вистави, ярмарок страв середньовічної кухні. «Галицьке лицарство» стало знаковою подією – на свято з'їхалися лицарі зі Сходу й Заходу України та значна кількість туристів [26, с. 51]. Подія має значний туристичний потенціал і сприяє інтеграції Галича в ширший культурно-туристичний простір України.

Окрему нішу займають мистецькі та музичні події, зокрема «Галицька хорова академія», яка об'єднує хорові колективи регіону й репрезентує духовну та патріотичну музичну традицію. Перша з них відбулася в 1997 році й зібрала близько 20 хорових колективів з Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Урочистості проходили на майдані Різдва й на Замковій горі, де весь вечір лунали духовні та патріотичні пісні [13, с. 1]. Такі заходи підсилюють культурну комунікацію між громадами і сприяють розвитку аматорського мистецтва.

Крім того, у місті регулярно проводяться тематичні культурно-просвітницькі події, приурочені до важливих історичних дат (День Соборності України, роковини Голодомору, Чорнобильської катастрофи тощо), а також локальні ініціативи – конкурси, виставки, музейні акції. Вони мають меморіальний характер і сприяють формуванню історичної свідомості мешканців.

Однією із сучасних комеморативних практик у Галичі стало вшанування пам'яті видатних осіб, причетних до історії міста. Вони отримують статус почесного громадянина міста. Уперше це звання було присвоєно посмертно Блаженнішому Любомиру Гузару (визначному церковному діячеві, уродженцю галицького краю) у 2021 році з нагоди 1123-річчя Галича [42]. 30 березня цього ж року звання почесного громадянина присвоїли Василю Круку, колишньому голові районної державної адміністрації [43].

Кожен зі згаданих нами заходів виконує не лише ритуально-меморіальну, а й виховну функцію – поширює знання про історію, консолідує громаду навколо спільних цінностей і передає молодшому поколінню патріотичні приклади з минулого. Усе це істотно підсилює історичну обізнаність галичан, сприяє формуванню почуття причетності до рідного міста. За даними опитування, проведеного нами у 2023 році, понад 80 % мешканців міста пишаються культурною спадщиною Галича й гордо називають себе «галичанами» [90, с. 94]. Це свідчить про успішність зусиль із відродження пам'яті в попередні десятиліття. Водночас збереження локальної пам'яті потребує постійної уваги –

глобалізаційні впливи та сучасні соціальні зміни (міграція молоді, урбанізація побуту) іноді послаблюють зв'язок із «малою батьківщиною».

Останнім часом додатковим чинником внутрішньої консолідації міської спільноти став зовнішньополітичний контекст: російська агресія 2014–2022 років актуалізувала в суспільстві питання національної пам'яті та спадщини як основи патріотизму. У громаді вшановують місцевих жителів, які загинули під час Першої та Другої світових воєн, Революції гідності та війни за незалежність України. Щоденною практикою стала хвилина мовчання о 9-й ранку. Під час проїзду траурного кортежу люди виходять на вулиці міста, щоб зустріти полеглого воїна та провести його в останню путь.

Також у місті відбуваються просвітницькі заходи, ініційовані громадськими організаціями. У квітні 2019 року районним осередком «Просвіти» відзначено 100-ліття Акту Злуки УНР і ЗУНР: у Народному домі пройшов вечір історичної пам'яті з лекціями та концертом патріотичної пісні. Національний заповідник «Галич» долучився до участі, надавши виставкові матеріали про діячів ЗУНР з Галичини. 14 жовтня, на Покрову, у Музеї історії Галича проведено Круглий стіл «Галичани в Українській повстанській армії», присвячений місцевим уродженцям – воякам УПА. Це був спільний проєкт Заповідника й обласного Музею визвольної боротьби, який посилив зв'язок між поколіннями борців за незалежність.

Сьогоднішній Галич – це приклад того, як історико-культурна самобутність міста стає чинником його розвитку та самоідентифікації громади. Місто активно використовує спадщину для свого позиціонування – згадаймо хоча б зусилля щодо внесення його історичних пам'яток до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Готуючи відповідне подання, місцева влада наголошує, що Галицько-Волинська держава із центром у Галичі «відіграла велику історичну роль як економічний та культурний осередок Київської Русі», і саме в цьому краї «було закладено фундамент нашої ідентичності, духу волі і прагнення до свободи» [41].

Подальший розвиток Галича як історико-культурного міста, туристичного центру залежить від гармонійного поєднання надбань його минулого з викликами сьогодення та перспективами майбутнього. На думку відомого дослідника Галича А. Чемеринського, існує певне знецінення архітектурних будівель австрійського та польського періодів. У нових планах розбудови міста її символічна вартість не враховується. Матеріальна й нематеріальна культурна спадщина XVIII–XX ст. часто не отримує належної уваги, а іноді навіть свідомо знищується, зокрема й власниками помешкань у будівлях-пам'ятках. Така вибірковість призводить до того, що «своїм» визнається лише княже минуле, тоді як понад 700 років пізнішої історії вважаються «чужими». У культурно-інформаційному просторі Галич репрезентується виключно як «місто королів» (іл. 2.55).

Незважаючи на статус Галича як «історично населеного пункту», у його адміністративних межах упродовж десятиліть не було жодного постійного органу з охорони культурної спадщини. Так само відсутні й громадські ініціативи щодо відновлення історичних будівель, автентичних дверей чи встановлення меморіальних таблиць. Така байдужість до власної спадщини, за словами Чемеринського, позбавляє місто потенціалу для повноцінного культурного відродження [77].

Одним із вагомих сучасних факторів впливу на трансформацію повсякденного життя галичан, формування нового образу міста та його публічної стала цифровізація суспільства. Значна частина комунікативних практик мешканців міста, створення ними нових горизонтальних зв'язків сьогодні перемістилися в площину соціальних мереж. Вивчення локальних Facebook-спільнот дає змогу реконструювати повсякденність громади крізь призму її нагальних потреб, ціннісних орієнтацій та стратегій адаптації до кризових умов. Соціальні медіа в цьому контексті виступають не лише як канали передачі інформації, а і як складні соціокультурні майданчики, де формується колективна ідентичність [79].

Аналіз цифрової активності в таких групах, як «ГАЛИЧ-ІНФО» [49], «Типовий Галич» [70] та «Галич, давній та сучасний» [48], виявляє специфічну структуру міжособистісної взаємодії, у якій приватне і публічне переплітаються в єдиному наративі. Комунікація мешканців демонструє високий рівень залученості до справ громади, що проявляється в миттєвій реакції на інфраструктурні виклики, безпекові загрози та соціальні потреби. Це дає змогу говорити про виникнення нового типу цифрового сусідства, де фізична близькість доповнюється віртуальною солідарністю.

Кожна із цих груп виконує унікальну роль у підтримці життєдіяльності Галича. Якщо «Галич Оголошення» [47] забезпечує функціонування локального ринку, то «Галич давній та сучасний» слугує вимірювачем соціальної напруги та емоційного стану населення. Важливо зауважити, що межі між цими функціями часто розмиваються: у суто комерційних групах можуть з'являтися заклики до вшанування пам'яті полеглих героїв, а в групах з обговорення історії – практичні поради щодо ремонту старовинних будинків. Свої сторінки в соціальних мережах мають адміністративні органи міста, освітні та культурні заклади.

Водночас інтернет-комунікація сприяє збереженню локальної ідентичності галичан. Онлайн-дискусії щодо стану інфраструктури, збереження пам'яток, організації культурних заходів чи вшанування історичних подій демонструють високий рівень громадянської залученості та створюють простір для колективного вироблення смислів. Цифрові спільноти виконують функцію своєрідного «віртуального міського простору», де поєднуються пам'ять про минуле й актуальні потреби громади, а також формуються нові практики солідарності та взаємодії.

Описані трансформації символічного простору, конфесійного життя та святково-обрядової культури Галича є не лише зміною культурних практик, а й виявом глибоких зрушень у соціальній ієрархії міської громади. Найпоказовішою в цьому контексті є зміна статусу духовенства: у радянський час священники належали до переслідуваних і маргіналізованих груп населення. Після 1991 року церква не просто відновила своє місце в публічному просторі –

духовенство набуло одного з найвищих рівнів соціального авторитету та довіри. Без участі священника в Галичі не обходиться жоден громадський захід.

Змінилася також ієрархія цінностей у системі міських свят. У радянський час домінуючими були ідеї інтернаціоналізму, колективної праці, мілітарного патріотизму радянського зразка; пострадянські святкові практики галичан вибудовуються навколо наративів державотворення, національної пам'яті, увічнення пам'яті жертв комуністичного терору та борців за незалежність. Відзначення Покрови, Дня Незалежності, вшанування героїв Небесної сотні й загиблих воїнів ЗСУ утворюють новий ієрархічний порядок міського свята, у якому центральне місце посідає фігура захисника й борця за свободу країни. Тим самим соціальна мобільність у Галичі виявляється через колективне переосмислення того, які групи, постаті та цінності заслуговують на визнання й шанування в публічному просторі. Культурно-історична спадщина Галича є не лише ресурсом колективної ідентичності, а й її адаптивним механізмом в умовах соціальної мобільності. Для мешканців, що полишають місто, вона зберігає «образ малої батьківщини» в пам'яті, ритуалах та цифровому просторі; перетворює локальну ідентичність на транслокальну – таку, що не прив'язана до фізичної присутності в місті, але залишається живою, незалежно від місця перебування її носіїв.

ВИСНОВКИ

Дослідження трансформацій повсякденного життя, соціальної мобільності та культурних практик населення малого міста на прикладі м. Галича середини ХХ – на початку ХХІ ст. дало змогу сформулювати такі висновки.

У дисертаційній роботі обґрунтовано актуальність вивчення малих міст як специфічного соціокультурного середовища, що відіграє важливу роль у структурі міської мережі України, проте недостатньо представлене у вітчизняному етнологічному та культурно-антропологічному дискурсах. У цьому контексті м. Галич є репрезентативним прикладом малого історичного міста, у якому глобальні трансформаційні процеси поєднуються з місцевими культурними практиками. Узагальнення історіографічного доробку засвідчило міждисциплінарний характер дослідження малих міст, що формується на перетині урбаністики, соціальної антропології, етнології та історії повсякденності. Установлено, що сучасні наукові студії зосереджені довкола процесів пошуку малими містами власних шляхів розвитку, їх адаптації до глобалізаційних викликів, питань відновлення втраченої у радянський час ідентичності та конструювання її нових форм, ролі культурної спадщини як ресурсу розвитку. Дослідження з етнології міста, міського повсякдення у вітчизняній науці представлені роботами О. Колястрок, М. Борисенка, О. Вільшанської, С. Новікової, Т. Герасимова, Т. Полек. Вивченню саме малого міста присвячені праці О. Гриценка, В. Косаківського, В. Балущка, М. Беха, Л. Босої, Г. Бондаренко. У зарубіжних студіях малі міста розглядаються з позицій збереження їх соціокультурної окремішності, розвиваються концепції про культурні кластери та історичну спадщину малих міст як ресурс економічного потенціалу (М. Річардсон, Е. Соя, Г. Одої, Н. Кононенко).

Джерельну базу дослідження складають неопубліковані документи з архівів державних установ міста, польові етнографічні матеріали автора, статистичні дані, публікації в місцевій періодиці, результати моніторингу міських соціальних мереж, що в комплексі забезпечує всебічне розуміння аналізованих аспектів міського повсякдення. Тексти експедиційних записів

упродовж 2023–2024 років (188 аркушів) передано до архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Класифікація Галича як малого міста (населення менше ніж 50 тис. осіб) ґрунтується не лише на кількісних, а й на функціональних та історико-культурних характеристиках. Місто як центр територіальної громади виконує адміністративні, культурно-освітні функції для мешканців сільських громад, водночас зберігаючи свою історико-культурну спадщину.

У контексті історичного розвитку Галича можна стверджувати, що особливості цього міста сформувалися завдяки поєднанню сприятливих природно-географічних умов, важливих торгових шляхів, змін його політичного статусу. Галич, що виник у межиріччі Лукви, Лімниці та Дністра наприкінці IX – на початку X ст., уже в середньовіччі став важливим адміністративним, релігійним, а також торгово-ремісничим центром. Упродовж XII–XIII ст. він був столицею Галицького, а згодом – Галицько-Волинського князівства, навколо якого сформувалася мережа сателітних поселень. Після перенесення політичного центру до Холма місто поступово втрачало статус столиці держави, проте зберігало релігійне та адміністративне значення. У другій половині XIV ст. розвиток міського простору перемістився на правий берег Дністра, де розташувалася адміністрація. Галич отримав право на міське самоврядування. У XV–XVII ст. місто розвивалося як торговий центр, але через набіги молдаван, татар і турків, а також унаслідок воєн середини XVII ст. його економічний і стратегічний потенціал занепав. У XVIII–XIX ст., перебуваючи вже під владою Австрії, Галич дедалі більше набував рис провінційного центру, з домінуванням судноплавства, сільського господарства та дрібного ремесла. Розвиток річкового транспорту (по Дністру), а з другої половини XIX ст. відкриття залізничної станції активізували підприємницьку діяльність. Перша та Друга світові війни завдали місту величезних руйнувань. У 1917 році було зруйновано до 85 % житлового фонду, а в 1944 році – близько 30 % будівель та основних об'єктів інфраструктури. У повоєнний радянський період Галич було відбудовано як

районний центр, розвивалися харчова, будівельна та машинобудівна промисловість, з'явилися нові житлові будинки й транспортна інфраструктура, однак у процесі модернізації часто втрачалися елементи історичного середовища. Після здобуття державної незалежності в 1994 році було створено національний заповідник «Давній Галич», у 1998 році відбулися урочистості з нагоди 1100-річчя від першої згадки про місто. Ці події стали відліком періоду нового символічного й культурного утвердження Галича, що сприяло реалізації проєктів реставрації, археологічних досліджень та розвитку інфраструктури.

Вивчення демографічних та соціально-економічних процесів у Галичі за період 1991–2022 років засвідчує зниження народжуваності та активну міграцію населення. Гендерно-вікові зміни проявилися в збільшенні частки осіб літнього віку та в переважанні кількості жінок. Етнічний склад населення міста зазнав істотних змін, починаючи з часів Другої світової війни, унаслідок якої було майже повністю знищене єврейське населення Галича, а польське переселене в Польщу. Караїмська етнічна спільнота на початок ХХІ ст. зникла через свою малочисельність. У результаті цих процесів Галич утратив свою традиційну мультикультурність і перетворився на етнічно однорідне місто, у якому українці складають понад 97 % населення (за переписом 2001 р.).

Структурні зміни в зайнятості населення пов'язані зі зменшенням частки державного сектору, зростанням малого та середнього підприємництва, зокрема у сфері торгівлі та послуг. Водночас ринок праці характеризується середнім рівнем тінізації: реальний рівень вищий за офіційну статистику. Значна частина працездатного населення працевлаштована неофіційно або виїжджає за межі міста й країни в пошуках кращих економічних можливостей. Відсутність стабільного приросту населення, обмежені перспективи для молоді, дефіцит робочих місць та інфраструктурна недорозвиненість становлять серйозні виклики для подальшого розвитку Галича. Подолання цих проблем вимагає системної підтримки на регіональному й державному рівнях, а також створення умов для підвищення якості життя та економічної активності місцевого населення.

У дисертаційній роботі проаналізовано міські міграційні процеси, насамперед щоденна маятникова міграція. Установлено, що в умовах тривалого скорочення кількості постійних мешканців, від'ємного міграційного балансу та обмежених можливостей місцевого ринку праці саме щоденні поїздки на роботу забезпечують функціональну цілісність міста, підтримують функціонування освітніх, медичних, адміністративних та комерційних установ і формують ритм його повсякденного життя. Галич є центром тяжіння для навколишніх населених пунктів у радіусі 25–30 км, а регулярні поїздки з робочих, освітніх та ринкових причин створюють феномен «плаваючого населення», яке в певні періоди значно збільшує фактичну кількість людей, присутніх у місті. Такі щоденні поїздки є одним із ключових чинників збереження соціальної та економічної життєздатності Галича, перетворюючи його з формально невеликого міста на вузол ширшої мережі щоденних регіональних взаємодій. Маятникова міграція є не лише економічним, а й соціокультурним явищем, оскільки породжує специфічні практики комунікації, транспортні мікроспільноти, проміжні форми ідентичності та особливий спосіб життя на межі між селом і містом. Однак вона не здатна усунути структурні демографічні проблеми, пов'язані зі старінням населення, відтоком молоді та зменшенням кількості постійних мешканців. Ці фактори обумовлюють необхідність нових підходів до перепису населення, просторового планування та розвитку міської інфраструктури.

На межі XX–XXI ст. Галич і його околиці зазнали комплексних змін, що торкнулися господарства, побуту та культури. Розпад колгоспної системи в 1990-х спричинив утрату традиційних форм зайнятості й змусив населення шукати нові стратегії виживання – від розширення підсобних господарств і дрібної торгівлі до активної трудової міграції. У 2000-х роках почала формуватися «міграційна економіка», коли заробітчанські перекази стали рушієм локального бізнесу, фермерства та модернізації житла.

Трансформувалася й культура харчування міського населення. У кризові роки більшість родин містян покладалися на самозабезпечення продуктами харчування. Основу повсякденного харчування складали традиційні страви, такі

як борщ, супи, страви з картоплі, борошняні вироби, молочні страви, сало, рідше – м'ясо. Поява на ринку нових продуктів, що сприймалися як екзотичні, розвиток мереж фаст-фуду, закладів громадського харчування не витіснили традиційних кулінарних практик. У 2000–2020-х асортимент страв домашньої кухні значно розширився, звичним стало використання малопоширених раніше продуктів: купованих соусів, напівфабрикатів, кондитерських виробів, складників для їх приготування. Обрядові страви зберегли свій статус культурного коду як завдяки сімейним традиціям, так і через популяризацію традиційної української культури (свят, обрядів, кухні) під час міських свят. Якщо порівняти з більш урбанізованими регіонами, то гастропадщина галичан виявилася добре збереженою.

Найбільш видимі зміни відбулися в будівництві житла. Після повільної радянської модернізації у 2000-х роках розгорнулося приватне будівництво (завдяки вливанням коштів заробітчани). Стандарти та комфортність нових будинків були вищими, ніж раніше, проте це додало міському ландшафту ревної архітектурної еkleктичності. Водночас окремі елементи традиційного будівництва інтегровано в сучасні домівки, в оздобленні інтер'єрів використовуються предмети народного декоративно-прикладного мистецтва: кераміка, вишивка, рушники, вироби з дерева. Загалом у місті домінує приватна забудова. На одній із вулиць збереглися декілька будинків, що раніше належали караїмам. Вони вирізняються архітектурними особливостями. В умовах пострадянських трансформацій міська громада змогла модернізувати господарство й побут, але разом зберегла культурне ядро, яке залишається ресурсом ідентичності та стійкості в умовах глобальних викликів.

У процесі дослідження аналізувалося релігійне життя містян та символічний простір міста. У різні історичні періоди конфесійний ландшафт Галича зазнавав радикальних змін. Довоєнне мирне співіснування різних релігійних громад (греко-католицької, православної, римо-католицької, юдейської та караїмської) після 1946 року змінилося витісненням релігії з публічної сфери та повноцінним відродженням релігійного життя в добу

незалежності. Греко-католицька громада легітимізувала себе «знизу» і стала домінантною, православна відновилася через самоорганізацію та інституційну стабілізацію, а римо-католицька, незважаючи на малочисельність, закріпила за собою символічну нішу через новий храм і соціальні ініціативи. Отже, у Галичі сформовано багатошаровий міський ландшафт, у якому сакральна топографія та комеморативні практики взаємно підсилюють одна одну, а конфесійна палітра, хоч і звужена, як порівняти з довоєнною, проте залишається важливим механізмом продукування колективної пам'яті та місцевої ідентичності. Символічний простір Галича впродовж досліджуваного періоду змінювався відповідно до політичного режиму. В аналізований нами відтинок часу пройшли процеси радянзації публічного простору, топоніміки, руйнування та перепрофілювання святинь, упровадження нових форм обрядовості. У пострадянський період відбувається поступове «повернення пам'яті» через декомунізацію, відновлення історичних назв, відкриття нових пам'ятників та створення нових місць пам'яті.

На основі експедиційних записів досліджено календарну обрядовість містян, що зберігає свій сезонний розподіл, традиційні сценарії перебігу ритуалів, обрядові страви. Ключовими моментами календарного циклу обрядів у Галичі є святкування Великодня та Різдва. Зимова обрядовість та фольклор виявилися найбільш збереженими в міському побуті. На сучасному етапі зникло аграрно-магічне спрямування обрядів; на перше місце вийшов їх християнський зміст, посилилися комунікаційна та етико-естетична функції. В умовах міста відзначення календарних свят має родинний і громадський характер. У ці дні відбуваються фестивалі веснянок, вертепів, колядок.

Календар державних свят у Галичі, реформований за часів незалежності, містить святкування Дня Незалежності України, Дня Соборності, Дня українських захисників та захисниць. З примусових радянських заходів ці свята стали добровільними актами вшанування власної державності, подіями, через участь у яких проявляється почуття особистої причетності до історії та культури

України. Улюбленою формою дозвілля містян у новітній час стало святкування Дня міста.

Сімейна обрядовість жителів Галича, хоча й зазнала змін у середині ХХ – на початку ХХІ ст., зберігає деякі архаїчні риси та виразний регіональний колорит. Хрещення, весілля та поховальні обряди адаптувалися до сучасних реалій, але відбуваються й далі за усталеними сценаріями. Сімейні свята залишаються важливим маркером галицької ідентичності, передаються від батьків до дітей. Молодше покоління містян, незважаючи на модернізацію форм святкування (ресторанний формат, сучасна музика), у цілому зберігає повагу до змісту ритуалу: хрестять дітей, вінчаються, вшановують померлих відповідно до усталених місцевих традицій. Загалом обрядові практики виконують функцію передачі культурних норм і цінностей, забезпечуючи зв'язок поколінь.

У дисертаційній роботі проаналізовано культурно-історичну спадщину Галича, що є ключовим ресурсом формування його локальної ідентичності та колективної пам'яті. Установлено, що взаємодія матеріальних і нематеріальних компонентів спадщини формує цілісний символічний простір міста. Матеріальні об'єкти – архітектурні пам'ятки, сакральні споруди, археологічні комплекси та некрополі – виступають просторовими носіями пам'яті, тоді як нематеріальні елементи – традиції, усна історія, фольклор і ритуальні практики – наповнюють цей простір смислами та емоційним змістом. У сукупності вони формують багатшаровий наратив минулого, який інтегрується в повсякденне життя мешканців, впливаючи на їхнє самоусвідомлення та почуття належності до міста.

Соціальна мобільність населення Галича в досліджуваний період виявляється у трьох взаємопов'язаних вимірах. У просторовому аспекті вона реалізується передусім через маятникову міграцію як домінуючу форму щоденного переміщення населення між місцем проживання і місцем праці, навчання та послуг, що структурує ритм міського життя і формує специфічні соціальні мережі та проміжні ідентичності на межі між сільським і міським середовищем. У соціально-побутовому плані мобільність виявляється через зміни в стандартах повсякдення. Сучасне покоління галичан орієнтується на

вищий майновий і соціальний статус, ніж той, що мали батьки, обираючи комфортніші умови проживання, скорочення часу на ведення господарства та використання готових продуктів і послуг замість трудомісткого самозабезпечення, що є виявом висхідної мобільності, реалізованої через побутові практики і споживацькі стратегії. У соціально-ієрархічному вимірі найбільш показовою є зміна статусу духовенства — від переслідуваної й витісненої в підпілля групи в радянський час до визнаного морального авторитету і лідера громадського життя в добу незалежності. Паралельно відбулося переосмислення ієрархії цінностей у системі публічних свят: домінування патріотичних наративів державотворення, національної пам'яті та вшанування захисників України в сучасному святковому календарі засвідчує, що соціальна мобільність у Галичі має не лише індивідуальний, а й колективний вимір — як зміна суспільного визнання певних груп, постатей і цінностей у публічному просторі.

Дослідження міських цифрових спільнот дало змогу виявити, що сьогодні онлайн-середовище є важливим майданчиком для обговорення повсякденних проблем, своєрідним виявом громадянської активності містян. Дискусії в соціальних мережах щодо стану інфраструктури, збереження пам'яток, організації культурних заходів чи вшанування історичних подій демонструють високий рівень індивідуального долучення до колективних справ. Отже, виникає своєрідний «віртуальний міський простір», у якому пам'ять про минуле поєднується з актуальними потребами громади, формуються нові практики солідарності та взаємодії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що досліджене нами мале історичне місто Галич постає як складна динамічна система, у якій взаємодіють демографічні, економічні, культурні та символічні процеси. Його досвід використання ресурсу культурно-історичної спадщини демонструє, що, попри значні виклики, пов'язані з депопуляцією, міграцією та економічною нестабільністю, локальна спільнота зберігає здатність до адаптації, відтворення

культурної тягlosti та формування нових моделей iдентичности в умовах глобалiзацiйних змiн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології

ім. М. Т. Рильського НАН України

Ф. 14-5: «Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Експедиції».

1. Од. зб. 957. Бацвін А. Розшифровка аудіозаписів експедиційного виїзду до м. Галича Івано-Франківської області. Усна історія, релігійне та повсякденне життя міста. 2023 р. 116 арк.

2. Од. зб. 959. Бацвін А. Розшифровка аудіозаписів експедиційного виїзду до м. Галича, сс. Крилос та Залуква Івано-Франківської області. Усна історія, релігійне та повсякденне життя населення. 2024 р. 72 арк.

Архівні фонди Галицької міської ради

Ф. 54: «Виконавчий комітет Галицької міської ради народних депутатів».

3. Од. зб. 600. Протоколи засідання виконавчого комітету. 1993. Арк. 135.

Галицьке управління Івано-Франківської філії Івано-Франківського обласного центру зайнятості

4. Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулось до служби зайнятості України, за січень – грудень 2000 р. 6 арк.

5. Статистичні дані щодо діяльності служби зайнятості за січень – грудень 2021 р. 6 арк.

6. Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулось до служби зайнятості України, за січень – грудень 2008 р. 4 арк.

7. Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України, за січень – грудень 2015 р. 4 арк.

Головне управління статистики Івано-Франківської області

8. Кількість живонароджених, померлих, зареєстрованих шлюбів та розірвань шлюбів у м. Галичі: лист № 02-29/327-24 від 28.03.2024. Дод. 1.

9. Міграційний рух населення м. Галича : статистичні дані : лист № 7-21/198-25 від 25.02.2025. Дод. 3.

10. Розподіл наявного населення м. Галича за статтю: лист № 7-21/198-25 від 25.02.2025. Дод. 2.

11. Чисельність наявного населення м. Галича : статистичні дані: лист № 7-21/198-25 від 25.02.2025. Дод. 1–2.

Опубліковані джерела

12. Аналітична записка «Аналіз стану міграційних процесів в Україні». Київ, 2025. 63 с.

13. Відбулася Перша Галицька хорова Академія. *Дністрова хвиля*. 1997. 24 квітня.

14. *Галицьке слово*. 2004. 13 лютого.

15. *Галицьке слово*. 2004. 25 березня.

16. *Галицьке слово*. 2004. 30 квітня.

17. Галицькі спортивні ігри. *Галицьке слово*. 1998.

18. *Діло*. Львів, 1938. 17 березня.

19. *Дністрова хвиля*. 1997. 28 серпня.

20. *Дністрова хвиля*. 1997. 29 травня.

21. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12: Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с.

22. Звід пам'яток історії та культури України. Івано-Франківська область: Галицький район, м. Галич / авт.: П. Арсенич, Р. Гандзюк, В. Гембарська, І. Драбчук, О. Дуфенюк та ін. Івано-Франківськ, 2019. 95 с.

23. Звіт експедиційного загону з вивчення топонімів у населених пунктах, які входять в межі генерального плану розвитку Національного заповідника «Давній Галич». Галич, 2011. 50 с.

24. Інформація про стан ринку праці Галицького району. За перший квартал 2004. *Галицьке слово*. 2004. 23 квітня.

25. Звіт про роботу Національного заповідника «Давній Галич» за 2013 рік. Галич, 2013. 39 с.

26. Звіт про роботу Національного заповідника «Давній Галич» за 2021 рік. Галич, 2021. 56 с.

27. Коваль І. Галисійські різдвяні свята. Галич, 1990. 71 с.

28. Лохвиччина: фольклорно-етнографічні студії та матеріали. Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. 556 с.

29. Матеріали краєзнавчої експедиції «Пам'ять в граніті»: каталог / упоряд. Я. Поташник, Ю. Мусякевич. Галич : ПП «Галицька друкарня плюс», 2015. 48 с.

30. Програма відзначення 1100-річчя Галича. *Дністрова хвиля*. 1998. 20 вересня.

31. Сокіл М. Гаївки, веснянки, ігри та забави на Великодні свята. Галич, 1991. 64 с.
32. Освячено костел св. Іполіта, бл. Якова Стрепи в Галичі. *Дністрова хвиля*. 1999. № 31. 10 вересня.
33. Був костел і, мабуть, таки буде. *Галицьке слово*. 1997. № 39–40. 5 жовтня.
34. Драбчук І. Із когорти дослідників Галича. *Галицьке слово*. 2004. 11 лютого.
35. Молодь відроджує традиції. *Галицьке слово*. 2004. 6 лютого.
36. План-сценарій проведення свята міста Галича. 12.09.2004. *Галицьке слово*. 2004. 11 вересня.
37. Спільно працюймо для Галича. *Давній Галич*. 2018. 12 березня.
38. *Słowo Polskie*. Lwów, 1944. 25 czerwca.
39. *Kurjer Lwowski*. Lwów, 1909. 11 maja.

Електронні джерела

40. XIII Всеукраїнська патріарша проща до Крилоса. URL : <https://ugcc.ua/data/rozpochalasya-xiii-vseukraynska-patriarsha-proshcha-do-krylosa-7268/> (дата звернення: 18.12.2025).
41. Асоціація міст України просить ЮНЕСКО внести пам'ятки Галича до світової спадщини. *Суспільне Івано-Франківськ*. 09.09.2023. URL : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/569287-na-ivano-frankivsini-pogasili-seriu-marok-prisvacenih-1125-riccu-vid-perso-i-pisemnoi-zgadki-pro-galic/> (дата звернення: 09.05.2025).

42. Блаженніший Любомир Гузар – почесний громадянин міста Галича. *Галицька міська рада*. 20.09.2021. URL : <https://galycka-gromada.gov.ua/news/1632214028/> (дата звернення 19.05.2025).

43. Василь Крук – почесний громадянин міста Галича. *Галицька міська рада*. 03.04.2023. URL : <https://galycka-gromada.gov.ua/news/1680523844/> (дата звернення 08.09.2025).

44. «Всім доброго дня. Обіцяла: якщо почнемо робити дорогу власними силами – буде пост...». URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/> (дата звернення 05.01.2026).

45. Вульчин С., Юхнович Д. Галич, Галицький район, Івано-Франківська область. Історія міст і сіл УРСР. URL : <https://ukrssr.com.ua/ifrank/galitskiy/galich-galitskiy-rayon-ivano-frankivska-oblas> (дата звернення 25.10.2025).

46. Вшанували пам'ять 27 воїнів. У Галичі відкрили Алею слави. *Суспільне Івано-Франківськ*. 10.09.2023. URL : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/569681-vsnuvali-pamat-27-voiniv-u-galici-na-ivano-frankivsini-vidkrili-aleu-slavi/> (дата звернення 10.11.2025).

47. Галич Оголошення: Facebook-сторінка. URL : <https://www.facebook.com/groups/galychmarket.ua/>.

48. Галич, давній та сучасний: Facebook-сторінка. URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/>.

49. ГАЛИЧ-ІНФО: Facebook-сторінка. URL : <https://www.facebook.com/groups/2045667955713855>.

50. Інформація для паломників: що потрібно знати про Крилос? 31.07.2025. URL : <https://ugccif.org.ua/dovidka-palomnyku-shcho-potribno-znaty-pro-krylos/> (дата звернення 20.08.2025).

51. Купання народу в Галичі. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=vVKDWhDYHLM> (дата звернення 19.02.2025).

52. Міністерство культури, молоді та спорту України. Про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : наказ від 02.04.2020 р. № 1638. URL : <https://mincult.gov.ua/files/pdf/1638.pdf> (дата звернення 19.08.2025).

53. «Місто і війна». *CityFace*. URL : <https://www.cityface.org.ua/projectheritage.html> (дата звернення 15.12.2025).

54. «Може хтось дома має дрова». URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/> (дата звернення 05.01.2026).

55. На Прикарпатті за підтримки ЄС оцифрують унікальну спадщину галицьких караїмів. *Укрінформ*. 15.10.2025. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4047509-na-prikarpatti-za-pidtrimki-es-ocifruut-unikalnu-spadsinu-galickih-karaimiv.html> (дата звернення 20.10.2025).

56. *Паспорт Галицької міської територіальної громади станом на 01.01.2022*. URL : <https://galycka-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-15-43-57-16-08-2022/> (дата звернення 02.02.2025).

57. «Подарунок людей для людей». У Галичі відкрили кабінет реабілітації. URL : <https://rkc.org.ua/blog/2023/06/16/galych-vidkryto-kabinet-reabilitacziyi-podarunok-lyudej-dlya-lyudej/> (дата звернення 05.08.2025).

58. Про віднесення міста Бурштин Галицького району Івано-Франківської області до категорії міст обласного значення : Постанова Верховної Ради України від 11.03.2014 р. № 864-VII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/864-18> (дата звернення 26.03.2024).

59. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України від 04.03.2004 р. № 1580-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text> (дата звернення 18.03.2024).

60. Про затвердження Списку історичних населених місць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 19.03.2024).

61. Про Національний заповідник «Давній Галич». Структура заповідника. URL : <https://davniyhalych.com/struktura-zapovidnyka/> (дата звернення 10.12.2025).

62. Про охорону культурної спадщини : Закон України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1805-14> (дата звернення 19.09.2025).

63. Релігійна громада Різдва Христового УГКЦ м. Галич. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/25714812/ (дата звернення 10.01.2025).

64. Релігійна громада УАПЦ святого Володимира м. Галич. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/24682139/ (дата звернення 10.01.2025).

65. Різдвяний фестиваль «Колядки в музеї». *Суспільне Івано-Франківськ*. 11.01.2026. URL : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/1210938-u-krilosi-na-ivano-frankivsini-organizuvati-rizdvanij-festival-kolada-v-muzei/> (дата звернення: 12.01.2026).

66. РКЦ у м. Галичі. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/26589757/ (дата звернення 10.01.2025).

67. Розпочато черговий етап благоустрою цісарсько-королівського військового кладовища у Галичі. *Галич*. 12.12.2019. URL : <https://galych.com.ua/novyny/kultura/item/1635-blahoustriu-kladovyshcha> (дата звернення 11.09.2025).

68. Санктуарій бл. Якова Стрепи в Галичі. URL : https://rkc.lviv.ua/news_viewsanktuarij_blazhennogo_yakova_Strepu_ta_svyatux_i_blazhennux_mutropolii_Galuckoi_i_Lvivskoi_v_Galuchi-ua. (дата звернення 20.09.2025).

69. «Терміново шукаю в оренду в Галичі 2-х кімнатну квартиру...» URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/> (дата звернення 05.01.2026).

70. Типовий Галич. Facebook-сторінка. URL : <https://www.facebook.com/groups/1968760976769930/>.

71. Традиційні великодні свята в Етнографічному музеї заповідника «Давній Галич». *Курс*. 10.05.2016. URL : https://kurs.if.ua/news/u_muzei_etnografii_zapovidnyka_davniy_galych_vidbulys_tradytsiyni_velykodni_festyny_foto_38458.html (дата звернення 20. 09. 2025).

72. У Галичі відзначали 30-річчя відродження місцевої парафії УГКЦ. *Галич*. 09.02.2020. URL : <https://galych.com.ua/novyny/kultura/item/1664-30richchia-hrekokat-tserkvy> (дата звернення 15.05.2025).

73. У Галичі поставлять пам'ятний знак на місці караїмського храму. *Суспільне Івано-Франківськ*. 15.02.2020. URL : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/14338-u-galici-postavlat-pamatnij-znak-na-misci-karaimskogo-hramu/> (дата звернення 15.05.2025).

74. У Музеї караїмської історії та культури, який працює у Галичі, вперше приготують караїмські страви, зокрема відвідувачам запропонують кибини, халву і бузу. *Укрінформ*. 22.03.2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric->

culture/3685864-muzejniki-davnogo-galicu-vperse-pocastuut-obidom-pokaraimski.html (дата звернення 19. 08. 2025).

75. «Шановні галичани! Якої сфери послуг вам не вистачає в Галичі? А також за яким товаром ви змушені їхати в область». URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/> (дата звернення 10.01.2026).

76. «Шановні Галичани, галицький водоканал виніс на затвердження виконкомом новий тариф...». URL : <https://www.facebook.com/groups/492963674176355/permalink/3446167792189247/> (дата звернення 30.11.2025).

77. Штрихи до побутового життя в Галичі. Відображення жидівських свят у архітектурі приватних будівель однієї з національних громад міста (кін. XIX – поч. XX ст.). URL : https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid026kpoTn53Czj6FM1yC3NdjvaxVG8LzvYBm31dyVBnt9Q8XvK58iLDAK6bXrsZ5ajal&id=100064818215636 (дата звернення 19.08.2025).

78. Як у Крилосі на Франківщині відбувається фестиваль "Ремісничий двір давнього Галича" *Суспільне Івано-Франківськ*. 15.05.2025. URL : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/1043183-ak-u-krilos-i-na-frankivsini-vidbuvaetsa-festival-remisnicioj-dvir-davnogo-galica/> (дата звернення 27.05.2025).

78. Facebook URL : <https://www.facebook.com/search/groups/?q=%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87&sde=Abo6mQGTwumSH8ghiQqAvvjPX7NFviMO4wSBhxr6grIQwUayjg5k0ye5FNdIS2HCiLkkJOB-TfP5YV29IVJ9zt3H>

80. *Gazeta Lwowska*. Lwów, 1834. 12 lipca. Nr 82. URL : <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/7409/gazeta-lwowska-1834> (дата звернення: 08.05.2025).

81. Kazimierz Dolny a picturesque must visit in Poland URL : <https://www.communications-unlimited.nl/kazimierz-dolny-a-picturesque-must-visit-in-poland/#:~:text=Kazimierz%20Dolny%20is%20a%20small,the%C2%A0National%20Heritage%20Board%20of%20Poland> (дата звернення 08.06.2025).

Література

82. Артюх Ф. *Українська народна кухня*. Київ : Наукова думка, 1977. 152 с.
83. Атлас українських історичних міст. Т. 2 : Галич / за наук. ред. М. Капраля. Львів, 2018. 54 с. + 11 оригінальних карт, 7 карт-реконструкцій, 6 видів міста.
84. Аулих В. Историческая топография древнего Галича. *Славянские древности. Этногенез. Материальная культура древней Руси*. Киев, 1980. С. 133–150.
85. Бабенко Н. Інтеграція родинних традицій, свят і обрядів у формуванні культурогенної життєдіяльності сучасної сім'ї. *Український соціум*. 2005. № 1 (6). С. 72–82.
86. Бабич О. В. Типологія як чинник вироблення державної політики щодо малих міст в умовах децентралізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 2.
87. Балушок В. Динаміка етнічного складу містечкового населення ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалах Фастова). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4 (326). С. 31–39.
88. Балушок В. Сучасне підприємництво та волонтерська діяльність у контексті російської воєнної експансії (за матеріалами Фастівщини). *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3 (399). С. 26–34.

89. Бацвін А. Сучасні аспекти повсякдення малого міста у висвітленні регіональної преси. *Матеріали до української етнології*. 2024. Вип. 23 (26). С. 104–110.

90. Бацвін А. Трансформація символічного простору міста Галича в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1 (401). С. 88–96.

91. Бацвін М. Великодні звичаї Опілля: інтерпретація ХХ–ХХІ століть. *Традиційна культура в умовах глобалізації. Свята та обряди : матеріали наук.-практ. конф. (25–26 червня 2021 р., м. Харків)*. Харків : Друкарня «Мадрид», 2021. С. 30–39.

92. Бацвін М. Господарство та матеріальна культура Опілля в 90-х роках ХІХ ст. – 30-х роках ХХ ст. (на матеріалах Рогатинського та Галицького районів Івано-Франківської області) : дис. канд. іст. наук: 07.00.05. Івано-Франківськ, 2012. 291 с.

93. Бех К. Міська весільна обрядовість: трансформації та тенденції сучасного розвитку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. канд. іст. наук: 07.00.05. НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2021. 213 с.

94. Бех К. Урбаністичні студії в Україні: культурно-антропологічний контекст Київщини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 10 (40). С. 662–676.

95. Бех М. Сучасні етнокультурні аспекти життєдіяльності населення м. Коростеня: розвиток туристичної сфери, практики агрозабезпечення, взаємодопомоги в час війни. *Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. 394 с.

96. Бойко О. Д. Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2012. Вип. 3. С. 93–105.

97. Бондаренко Г. Канів: етнокультурний ресурс. *Народна творчість та етнологія*. 2019. № 4 (380). С. 115–118.

98. Бондаренко Г. Народна релігійність українців в умовах соціальних змін кінця XX – початку XXI століття. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 3. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.062>.

99. Бондаренко Г. Ритуал в системі сучасних комеморативних практик. *Радянська повсякденність у культурній пам'яті суспільства*. Вінниця, 2017. С. 110–116.

100. Бондаренко Г. Сучасні аспекти культурно-антропологічних досліджень малих міст. *Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії*. Київ, 2023. 394 с.

101. Борисенко В. Процеси трансформації в національній кухні українців на зламі XX–XXI століть. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 3 (391). С. 72–81.

102. Борисенко В. Сімейна обрядовість українців XX – початку XXI століття. Київ, 2016. 256 с.

103. Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20–30-х роках XX століття. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2013. 370 с.

104. Борисенко М. Моделі споживчої поведінки киян і модернізація міського способу життя в УРСР 1955–1965 рр. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 131–142. DOI: [10.15407/uhj2021.05.131](https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.131).

105. Борисенко М. Свята літнього циклу в повсякденному житті городян України в 1950–1970-х роках. *Традиційна культура в умовах глобалізації: свята*

і святкування : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (25–26 червня 2021 р.). Харків : Друкарня Мадрид, 2021. С. 40–45.

106. Боса Л. Трансгенераційна пам'ять як джерело української ідентичності та культурної спадщини: антропологічний аспект. *Матеріали до української етнології*. 2024. Т. 23. № 23 (26). С. 97–103. DOI: 10.15407/mue2024.23.097.

107. Брайченко О. Побутування українських традиційних свят родинного циклу в умовах наступу радянської ідеології 70–80-х років ХХ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 4. С. 115–127.

108. Васильчук Н. Вулиця Караїмська у місті Галичі. *Караїми та їх роль у контексті світової спільноти : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 17 вересня 2012 р.) / редкол.: О. Береговський, С. Побуцький, Я. Поташиник*. Галич, 2012. С. 40–44.

109. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення / НАН України, Ін-т історії України ; Сектор теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики. Київ : Інститут історії України, 2011. 306 с.

110. Вільшанська О. Мода у повсякденному житті міського населення України кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2008. Вип. 14. С. 309–322.

111. Вільшанська О. Повсякденне життя міст України кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Європейські впливи та українські національні особливості. Київ, 2009. 172 с.

112. Волошин М. Повсякденне життя містян Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей у добу «відлиги» (1953–1964 рр.): проблема в сучасній українській історіографії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2025. Вип. 41. С. 16–31.

113. Волошина Ю. Я. Теоретико-методичні засади поняття «маятникова міграція» та її роль в економіці області (на прикладі Закарпатської області). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. Ужгород, 2010. Вип. 30. С. 89–94.

114. Грабовецький В., Арсенич П. Галич. Львів : Каменярь, 1964. 70 с.

115. Ганнаба С. Символічний простір міста як простір пам'яті. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. № 6. С. 4–10.

116. Гембарська В. Історія Галича середини ХІХ – початку ХХ ст. у матеріалах Івано-Франківського облдержархіву. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матеріали міжнар. ювіл. наук. конф. (м. Івано-Франківськ)*. Галич, 1998. С. 333–337.

117. Гембарська В. Церква Різдва Христового у Галичі. Івано-Франківськ, 2000. 64 с.

118. Герасимов Т. Гайсин у Першій світовій війні (1914–1917 рр.): деякі аспекти повсякденного життя міста. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. № 80 С. 14-17.

119. Герасимов Т. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія : монографія. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. 436 с.

120. Гошко Т. Звичай і права. Джерела, коментарі, дослідження : у 2-х т. Т. 1: Антропологія міст і міського права на руських землях у ХІV – першій половині ХVІІ століття / Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. Київ : Критика, 2019. 564 с.

121. Гоща і округа. Історико-культурознавчі студії / редкол.: С. Сегеда (голов. ред.), В. Бейлах (відп. секр.), Р. Давидюк та ін. ; Ін-т народознавства НАН України. Житомир : Бук-Друк, 2023. 448 с. : іл.

122. Гриценко О. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України. Київ : К.І.С., 2014. 350 с.

123. Гудченко З. Архітектурне обличчя українського села за сучасних умов. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 56–62.

124. Денис І., Войтович М. Дородові звичаї й обряди українців Опілля та Бойківщини. *Народознавчі зошити*. 2022. № 3 (165). С. 664–673.

125. Дмитрук В. Історія, іконографія та традиції святкування дня Святого Миколая в Опіллі. *Традиційна культура в умовах глобалізації. Свята та обряди : матеріали наук.-практ. конф. (25–26 червня 2021 р. м. Харків)*. Харків : Друкарня «Мадрид», 2021. С. 87–92.

126. Дмитрюк В. Фотофольклорні аспекти модерних обрядів переходу: від приватних до публічних практик. *Народознавчі зошити*. 2019. № 5 (149). С. 1274–1285.

127. Капраль М., Чемеринський А. Галич у ХІХ – на початку ХХІ ст.: історико-урбаністичний розвиток. *Атлас українських історичних міст. Т 2: Галич* / за наук. ред. М. Капралю. Львів, 2018. С. 27–45.

128. Козелківський В. Особливості народного житла м. Галича (кінця ХІХ – середини ХХ ст.). *Галич і галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічного міста в Україні та Європі : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 27–28 жовтня 2016 р.)*. Галич, 2016. С. 193–201.

129. Козелківський В., Чемеринський А. Церква Святого Миколая в Галичі: історико-архітектурні особливості. *Галич. Збірник наукових праць*. 2024. Вип. 9. С. 100–125.

130. Коляструк О. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти. 2-ге вид. Харків : Раритети України, 2016. 172 с.

131. Косаківський В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 2013.

132. Крива Л. Побут та дозвілля міського населення України в 1991–2005 рр. : дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя: 07.00.01. Умань, 2023. 188 с.

133. Кузь І. Становлення та розвиток Галицької православної парафії Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого : історико-художній нарис. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 126 с. : іл.

134. Курочкін О. Свята й обряди календарного циклу. *Українська минушина: ілюстрований етнографічний довідник*. 2-ге вид. Київ, 1994. С. 182–200.

135. Курочкін О. Святковий рік українців (від давнини до сьогодення). Біла Церква, 2014. 385 с.

136. Курочкін О. Символічні чинники державної ідентичності. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 2. С. 95–99.

137. Кутельмах К. Мандрівка вглиб віків (прадавні елементи в зимовій обрядовості). *Старосамбірщина. Альманах*. Вип. 1. Львів, 2001. С. 87–95.

138. Литвинчук Н. Сільськогосподарські практики в малих містах Північно-Східної України. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 2. С. 105–118.

139. Ляска В. Планувальна структура Галича XI–XIII ст.: історія досліджень. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 467–476.

140. Мікловда В. П., Гоблик В. В., Пітюлич М. М. та ін. Оцінка основних тенденцій соціально-демографічного розвитку малих міст Закарпаття. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 5 (85). Т. 1. С. 117–126.

141. Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки і особистості / Арсенич П., Федунків З., Гандзюк Р. та ін. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2001. 784 с.

142. Місто: історія, культура, суспільство : міждисциплінарний науковий журнал / Ін-т історії України НАН України ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016–2025.

143. Міхєєва О., Ковалевська О. Символічний простір міста від імперських часів до сьогодення: соціокультурні зміни. *Спільна історія. Діалог культур* : навч. посіб. Львів : ЗУКЦ, 2013. С. 101–134.

144. Могитич Р. Головна площа Галича *Вісник Інституту Укрзахідпроект-реставрація*. Львів, 1996. Ч. 5. С. 12–15.

145. Момот Т. Асиміляція чи маргіналізація: сільська молодь у великому місті. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 1. С. 111–117.

146. Момот Т. Етнологія міста в Україні: становлення та історія. *Етнічна історія народів Європи*. 2014. Вип. 42. С. 19–24.

147. Монолатій І. Діри пам'яті. Як пам'ятаючи, місто забуває. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 160 с.

148. Мосорко М. Галич у Другій світовій війні: вибрані аспекти повсякденного життя провінційного міста в умовах нацистського окупаційного режиму. *Галич : збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 122–134.

149. Мусякевич Я. *Галич. До 1115-річниці присвячується*. Галич : Галицька друкарня, 2012. 212 с.
150. Назарук М. М., Жук Ю. І. Соціально-екологічні процеси та їх вплив на демографічну ситуацію на території малих міст Львівської області. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2014. Вип. 45. С. 200–209.
151. Новікова С. Іноземне підприємництво та урбанізаційні процеси міст українського Надазов'я наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024. Вип. 14 (38). С. 48–61. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2024-14-38-48-61>.
152. Новікова С. Повсякденне життя мешканців Маріуполя наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024. Вип. 15 (40). С. 70–82. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-70-82.
153. Обухова Н. Структура символічного простору в образі великого міста (на прикладі м. Донецька). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціологія»*. 2010. № 2. С. 84–87.
154. *Опілля* : монографія / редкол.: Я. Клюба, О. Береговський, Л. Бойко та ін. Галич : Давній Галич, 2010. 208 с.
155. Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. / вступ. ст. І. М. Ковалю ; редкол.: В. В. Грещук, В. І. Кононенко, Р. В. Піхманець, В. М. Бойчук ; Ін-т українознавства Прикарпатського ун-ту ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 1998. 348 с.
156. Полек Т. Особливості ідентичності сільських мігрантів у пострадянській Україні. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 1 (335). С. 70–78.

157. Полек Т. Село і місто, або як конструюються культурні кордони. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2019. С. 27–36.
158. Поліщук А. Українська Греко-Католицька Церква: від підпілля до легалізації. *Культурологічний альманах*. № 3. С. 14–20.
159. Поручинський В., Сосницька В. Класифікація і типологія міських поселень України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2015. Вип. 18. С. 98–101.
160. Рендюк Т. Вимушена міграція в надзвичайних умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. *Народна творчість та етнологія* 2022. № 3 (395). С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.005>.
161. Сагайдак М. Містобудування. *Історія українського мистецтва* : у 5 т. Київ, 2010. Т. 2. 1293 с.
162. Саган О. Православна Церква України: конститування та перспективи розвитку. Київ, 2019. 103 с.
163. Середа В. Місто як *de lieu de mémoire*: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова. *Вісник Львівського університету. Серія «Соціологія»*. 2008. № 2. С. 73–99.
164. Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії / голов. ред. Г. Скрипник ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. 394 с.
165. Стасюк А. Галич магдебурський: до 650-ї річниці першої згадки про міське право. *Галич. Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ, 2017. С. 147–155.
166. Стасюк А. Проблеми історії магдебурзького права у Прикарпатті на прикладі Галича XIV–XVIII ст. *Західноукраїнські землі княжого та*

ранньомодерного часу: тенденції соціополітичного розвитку й осмислення культурної спадщини : колективна монографія / [відп. ред. І. Паршин] ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2024. С. 370–398.

167. Стішова Н. Свята українського календаря осіннього циклу. Київ, 2017. 240 с.

168. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1. С. 36–47.

169. Ткач А. Родинна обрядовість українців: стан дослідження. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2017. № 13. С. 103–110.

170. Федорук А. Облога Галича 1387 року у світлі вітчизняної історіографії. *Галич. Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ, 2017. С. 194–206.

171. Федунків З. Галицький замок. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2013. 183 с.

172. Филипович Л. Релігійні ідентичності в Україні: постановка проблеми. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 80. С. 47–52.

173. Фронтири міста : історико-культурологічний альманах / ред. В. В. Грибовський. Дніпропетровськ : Герда, 2012. Вип. 1. 276 с. : іл., карти.

174. Чемеринський А. Проблематика створення музею в Галичі-Крилосі: задуми, ініціатори та обставини, кінцевий результат (кінець XIX – початок ХХІ ст.). *Охорона культурної спадщини як невід'ємний елемент сталого розвитку суспільства : матеріали конференції, приуроченої 30-річниці створення НЗ «Замки Тернопілля» та Міжнародному дню музеїв (м. Збараж, 16–17 травня 2024 р.)*. Збараж, 2024. С. 199–209.

175. Шеремет О. П. Галич : путівник. Ужгород, 1984. 72 с.

176. Bański J. Rozważania na temat klasyfikacji małych miast – przegląd podejść badawczych i próba klasyfikacji wielokryterialnej = The classification of small towns – a review of research approaches and an attempt at multi-criteria classification. *Przegląd Geograficzny*. 2022. 94 (2) S. 199–218.

177. Borysenko M. Mass urban festivals in Ukraine (1950s to 1980s). *Rituals, loci and actors*. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2022. Nr. 32. P. 99–106.

178. Brash J. *Urban Anthropology: The Basics*. London : Taylor & Francis, 2026. 214 p.

179. Charles-Edwards E. A Framework for Official Temporary Population Statistics. *Journal of Official Statistics*. 2020. Vol. 36. No. 1. P. 1–24.

180. Dębkowska K., Kłosiewicz-Górecka U., Szymańska A., Ważniewski P. Weryfikacja scenariuszy rozwoju małych miast w perspektywie 2035 roku / Brzostowski N., Dmochowska-Dudek K., Glińska E., Wójcik M. (współpr.). Warszawa : Polski Instytut Ekonomiczny, 2020. 68 p.

181. Espinosa H. Urban anthropology or anthropology in the city: Does Lefebvre hold the key? *Journal of Ethnographic Theory*. 2024. Vol. 14. No. 2. P. 450–470.

182. Jaffe R. Urban inequalities. *Annual Review of Anthropology*. 2024. Vol. 53. P. 85–102.

183. Kononenko N. Ukrainian Ritual on the Prairies. Growing a Ukrainian Canadian Identity. Montreal ; London ; Chicago : McGill-Queen's University Press, 2023. 336 p.

184. Long E. Small-Town Life and Difference. *American Political Thought: A Journal of Ideas, Institutions, and Culture*. 2023. Vol. 12. No. 3. P. 295–318.

185. Odoj G. Małe miasto jako przedmiot badań etnologicznych w Polsce. Stan i perspektywy. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*. 2011. T. 11. S. 116–131.

186. Pardo I., Prato G. B. Urban Anthropology. *City: History, Culture, Society*. 2016. Vol. 1. P. 11–43.
187. Peleński J., Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków, 1914. 207 s.
188. Richardson M. *San Pedro, Colombia: Small Town in a Developing Society*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1970. 98 p.
189. Sobczyńska K. U. Cechy i elementy przestrzeni małych miast wpływające na poczucie tożsamości i integrację lokalnych społeczności. *Studia Miejskie*. 2021. Nr 42. S. 45–59.
190. Soja E. *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Malden : Blackwell, 2000. 464 p.
191. Steinführer A., Vaishar A., Zapletalová J. The Small Town in Rural Areas as an Underresearched Type of Settlement. Editors' Introduction to the Special Issue. *European Countryside*. 2016. Vol. 8. No. 4. P. 322–332.
192. Verma S. Urban anthropology: Smart cities, inequality and changing community relations. *Multireview Journal*. 2023. P. 32–34.
193. Voloshyna Y. Theoretical and methodical bases of pendulum migrations and analysis of the sources of intra-regional flows of population movements (for example, Transcarpathian region, Ukraine). *Vallis Aurea*. Vol. 1. No. 2. P. 28–31.
194. Zamfir D., Tălângă C., Stoica I. V. Romanian small towns searching for their identity. *Journal of Urban and Regional Analysis*. 2009. Vol. 1. No. 1. P. 41–53.

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бацвін А. Трансформація символічного простору міста Галича в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 88–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088>.

2. Бацвін А. Конфесійний вимір малого міста: історія змін. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 2. С. 706–716. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2\(44\)-706-716](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-2(44)-706-716).

3. Бацвін А. Сучасна родинна обрядовість мешканців малого міста: трансформації, міжкультурні впливи. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2. С. 3070–3082. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3070-3082](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3070-3082).

Праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Бацвін А. Процеси декомунізації у міському просторі малого міста Галич. *Галич і Галицька земля : матеріали Всеукр. ювіл. наук. конф., присвяч. 1125-й річниці з часу першої писемної згадки про Галич (14–15 вересня 2023 р.)* / редкол.: В. Олійник, С. Побуцький, Л. Бойко, Т. Тріщ. Галич, 2023. С. 261–267.

2. Бацвін А. Роль музею у збереженні регіональної етнокультурної спадщини (на прикладі діяльності національного заповідника «Давній Галич»). *Сьомі Череванівські наукові читання : зб. статей* / редкол.: М. В. Гриньова, Л. Л. Бабенко, О. Б. Супруненко та ін. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2024. Вип. VII. С. 172–176.

3. Бацвін А. Сучасні форми родинної святкової культури мешканців малого міста (на прикладі м. Галича). *Українська сім'я в міжкультурних та трансдисциплінарних вимірах сучасності : зб. наук. праць наук.-практ. конф. (10–11 квітня 2024 р.)* / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України, Ін-т мистецтвознав., фольклорист. та етнол. ім. М. Т. Рильського НАН України ;

за наук. ред. Г. М. Бевз, Л. Г. Бобрової, Г. Б. Бондаренко, В. І. Юрченко. Київ, 2024. С. 7–9.

4. Бацвін А. Релігійний фактор у формуванні ідентичності містян. *Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 липня 2024 р.)* / голов. ред.: Г. Скрипник, С. Павлюк; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Вид-во ІМФЕ, 2024. С. 36.

5. Бацвін А. Сучасні аспекти повсякдення малого міста у висвітленні регіональної преси. *Матеріали до української етнології*. 2024. № 23. С. 104–110. DOI: <https://doi.org/10.15407/mue2024.23.104>.

Відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. Міжнародна наукова конференція «Tradycje i wyzwania studiów ukrainistycznych we współczesnym świecie» («Традиції та виклики українознавства в сучасному світі») (15–16 червня 2023 р., м. Варшава, дистанційна форма участі, усна доповідь).

2. Всеукраїнська ювілейна наукова конференція «Галич і Галицька земля» (14–15 вересня 2023 р., м. Галич, усна доповідь).

3. Науково-практична онлайн-конференція «Українська сім'я в міжкультурних та трансдисциплінарних вимірах сучасності» (10–11 квітня 2024 р., м. Київ – Миколаїв, дистанційна форма участі, усна доповідь).

4. Всеукраїнська науково-практична конференція «Карпатські етнологічні читання» (14 травня 2024 р., м. Івано-Франківськ, усна доповідь).

5. Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Сьомі Череванівські наукові читання» (23–24 травня 2024 р., м. Полтава, дистанційна форма участі, усна доповідь).

6. Міжнародна науково-практична конференція «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні

ракурси досліджень» (11–12 липня 2024 р., м. Київ, дистанційна форма участі, усна доповідь).

7. Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів (до 130-річчя від дня народження організатора науки, поета, митця Максима Рильського)» (19–20 березня 2025 р., м. Київ, дистанційна форма участі, усна доповідь).

8. Релігієзнавча конференція «Авраамічні релігії в Україні і Вселенське Православ'я» (30 квітня – 1 травня 2025 р., м. Галич, усна доповідь).

9. Всеукраїнська науково-практична конференція «Карпатські етнологічні читання» (7 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ, усна доповідь).

10. Міжнародна науково-практична конференція «Українське народознавство та мистецтвознавство в контексті сучасних суспільних змін (наукова конференція пам'яті академіка НАН України Ганни Скрипник)» (16–17 вересня 2025 р., м. Київ, дистанційна форма участі, усна доповідь).

ДОДАТОК Б

Статистична інформація від Головного управління статистики в Івано-Франківській області. Запит від 10.02.2025 р. (вх. №124-01-25)

Таблиця 1

Чисельність наявного населення м. Галича станом на 1 січня 1991-2001 років¹

(станом на 1 січня; тис.осіб)

	Чисельність наявного населення		
	усього	у тому числі	
		чоловіки	жінки
1991	6,9	...	...
1992	6,9	...	...
1993	6,9	...	...
1994	6,9	...	...
1995	6,9	...	...
1996	6,8	...	...
1997	6,8	...	...
1998	6,8	...	...
1999	6,6	...	...
2000	6,5	...	...
2001	6,5	...	...

¹ Перерахована чисельність наявного населення на основі даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Перерахунки чисельності за статтю не здійснювались.

**Розподіл наявного населення м. Галича за статтю станом на 1 січня
2002-2022 років**

(станом на 1 січня; осіб)

	Чисельність наявного населення		
	усього	у тому числі	
		чоловіки	жінки
2002 ¹	6495	3039	3456
2003	6404	2986	3418
2004	6366	2958	3408
2005	6283	2927	3356
2006	6228	2894	3334
2007	6232	2910	3320
2008	6268	2939	3329
2009	6290	2945	3345
2010	6282	2943	3339
2011	6307	2954	3353
2012	6276	2929	3347
2013	6290	2948	3342
2014	6264	2942	3322
2015	6256	2934	3322
2016	6247	2915	3332
2017	6210	2894	3316
2018	6210	2905	3305
2019	6196	2892	3304
2020	6193	2896	3297
2021	6155	2867	3288
2022	6086	2830	3256

Міграційний рух населення м. Галича за 1995-2021 роки*(осіб)*

Рік	Кількість прибулих	Кількість вибулих
1995	75	154
1996	86	129
1997	119	125
1998	135	114
1999	89	119
2000	103	129
2001	78	126
2002	67	141
2003	59	90
2004	58	114
2005	53	92
2006	77	76
2007	74	70
2008	54	64
2009	58	74
2010	103	89
2011	82	116
2012	87	85
2013	62	103
2014	57	70
2015	106	109
2016	20	56
2017	84	86

2018	151	132
2019	108	91
2020	70	76
2021	65	83

**Кількість живонароджених, померлих, зареєстрованих шлюбів
та розірвань шлюбів у м. Галичі за 1991-2021 роки**

	Кількість, осіб		Кількість зареєстрованих	
	живонароджених	померлих	шлюбів	розірвань шлюбів
1991	118	59	65	37
1992	111	65	50	36
1993	91	72	51	58
1994	96	68	38	35
1995	77	69	60	38
1996	77	63	34	52
1997	65	69	42	16
1998	68	81	50	22
1999	67	71	48	23
2000	69	78	58	19
2001	78	77	39	26
2002	62	70	31	17
2003	64	71	51	23
2004	68	95	36	22
2005	65	81	46	21
2006	86	83	57	31
2007	92	60	74	27
2008	95	63	74	37
2009	80	72	52	19
2010	66	55	53	20
2011	79	76	51	13
2012	80	68	42	8

2013	87	72	47	9
2014	62	57	48	4
2015	68	74	48	6
2016	62	63	43	4
2017	74	72	36	3
2018	47	80	39	13
2019	55	75	47	3
2020	59	91	27	5
2021	46	97	41	4
2022	...	...	...	...
2023	...	...	...	...

ДОДАТОК В

• за містом • у іншій країні

• у іншому місті

28. Чи знаєте своїх сусідів і чи спілкуєтесь з ними?

• спілкуюсь

• не спілкуюсь

• не вважаю за потрібне спілкуватися з сусідами

29. Чи є у вашому місті улюблені місця гуляння, збору молоді? Як?

місто, набережна, замкова гора

30. Чи існує у вашому місті традиція покладати квіти до пам'ятників? До яких?

моя

31. Чи знаєте назви старих кутків, околиць вашого міста? Назвіть їх, будь ласка

центр, заміська, кордони, містобудова

32. Чи доводилося вам чути про протистояння молоді з різних районів, кутків вашого міста?

• так це є

• так було колись

• цього у нас немає

33. Чи можете назвати якісь нагальні соціальні проблеми, які потрібно вирішувати міській владі?

• впорядкування доріг

• водопостачання

• бездомні діти

• збереження культурних пам'яток

• проблема бідності

• інше

33. Якщо у вас була можливість реального впливу на зміни в країні (скажімо, вас обрали президентом, головою уряду) то які б закони ви приймали в першу чергу?

реформа

Коли для вас розпочалась війна? Хто винуватий у розв'язанні війни?

Як війна вплинула на наше повсякденне життя?

вдома, місто, сільське, державне

Просто повідомити про себе такі дані:

Вік 58 стать м освіта вища

національність українська

Анкета

Сучасне мале-місто: етносоціологічний вимір

Просимо взяти участь у нашому опитуванні, підкресливши ті варіанти відповіді, які вам найбільше підходять або запропонувавши власний варіант. Анкета є анонімною і не передбачає збору персональних даних. Дякуємо за співпрацю.

1. Як довго ви проживаєте в Галичі.

• корінний житель

• рік

• 2-10 років

2. Звідки ви переїхали до міста?

• з села

• смт

• з іншого міста

3. Як переїзди маг, на вашу думку, проживання у місті?

• можливість працевлаштування

• більше вільного часу

• можливість кращого медичного обслуговування

• краща екологія

• немає жодних переваг

4. Чи бували ви за кордоном?

• так

• ні

5. З якою метою ви відвідували зарубіжні країни?

• відпочинок

• робота

• інше

6. Як зазвичай проводите свій вільний час?

• ходжу у театр, кіно, музеї, на танці

• ходжу в церкву

• виїжджаю на природу (у село до родин)

• провожу у колі родини

• спілкуюся в інтернеті

7. Як ви ставитесь до представників інших національностей та рас?

• позитивно

• негативно

• складно відповісти

8. Як ви ставитесь до того, щоб представник іншої національності, раси увійшов до вашої родини?

• позитивно

• негативно

• затрудняюсь відповісти

• інше

10. Чи відносите себе до якоїсь конфесії?

• православний

• греко-католик

• католик

• протестант

• мусульманин

• атеїст

• інше

11. Чи ходите до церкви і як часто?

• не ходжу

• раз на місяць

• інколи заходжу

• раз на тиждень

12. Як історико-культурні пам'ятки вашого міста знаєте?

Замок, Річка, народні ремесла, парк, фонтан, замок, храм, міський музей

13. Як свята відзначаєте?

• Новий рік

• День Перемоги

• Різдво

• День народження

• День Валентина

• День Матері

• 8 Березня

• Професійні свята

• Великдень

• День міста

• Трійцю

• Інші

14. Чи доводилося вам чи вашому різним користуватися послугами

• порожок, гадалок – так – ні

• народних цілителів, знахарів – так – ні

• екстрасенсів, біоенергетиків – так – ні

• костоправів – так – ні

15. Що вас спонукало до цього?

• бажання дізнатися майбутнє

• вартість послуг

• безпорадність офіційної медицини

• медицина цього не лікує

• інтерес

• інше

16. Чи знаєте якісь народні рецепти лікування, від кого ви їх дізналися і чи користуєтесь ними?

• знаю

• знаю

• знаю від старших

• не користуюсь

• дізнався(лась) з газети, інтернету

17. Як страви зазвичай готуються у вашій родині?

• борщ

• пироги

• каша

• вареники

• котлети

• інше

• салат

18. Чи користуєтесь напівфабрикатами (так) (ні), купуєте готові страви (так) (ні)?

19. Де зазвичай відзначаєте святкові події родинного життя (дні народження, хрестини, весілля)?

• вдома

• в кафе (ресторані)

• на природі

• інше

20. Де зазвичай купуєте одяг?

• на ринку у магазині

• через інтернет

• у секондхенді

21. Чи є у вашому гардеробі національний одяг?

• вишити сорочка

• керсетка

• вінок

• інше

22. До якого соціально-майнового статусу себе відносите?

• незаможний

• середній рівень достатку

• заможний

• інше

23. Яким телепередачам надасте перевагу?

• новини

• інші

• серіали

• не дивлюсь телевізор

• реаліті шоу (які?)

24. Чи читаете книги? Напишіть декілька назв останніх прочитаних книг.

Господарство, Т. Чумаков, історія України

25. Де ви мешкаєте?

• у гуртожитку

• у власній квартирі

• винаймаю житло

• у приватному будинку

26. Чи є у інтер'єрі вашого житла предмети народного декоративного мистецтва?

• Вишиті рушники

• Вироби з лози

• Глечики

• Інше

• Декоративні тарелі

27. Як би ви могли обирати, то де саме (територіально) вам би хотілось проживати?

• у центрі міста

• в якомусь районі

Приклад заповненої анкети «Сучасне мале-місто: етносоціологічний вимір».

ДОДАТОК Г

Ілюстрації до другого розділу

Додаток Г 1

Іл. 1.1. Вид із Замкової гори на центральну частину м. Галича та річку Дністер.
1930-і рр. Фото з родинного архіву Я. Клюбви

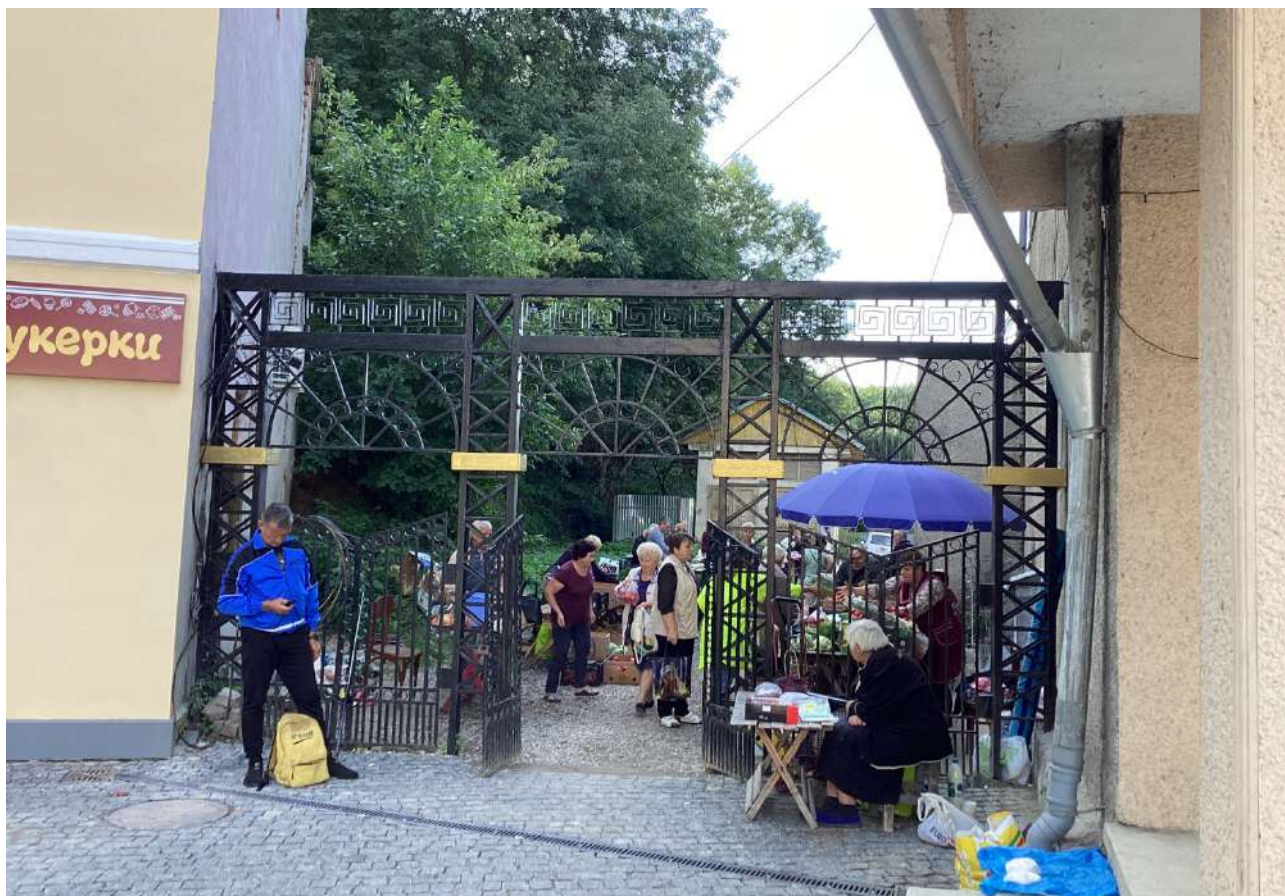

Іл. 1.2. Центральна площа м. Галича. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 1.3. Центральна площа м. Галича. Пам'ятник королю Данилу Галицькому.

Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 1.4. Міський базар. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 1.5. Виїзний ринок. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Ілюстрації до третього розділу

Додаток Г 2

Іл. 2.1. Грядки та курятник біля міських багатоквартирних житлових будинків.
м. Галич. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.2. Місцеві магазини. Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.3. Універмаг. м. Галич. 1980-і рр. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.4. Домашня консервація. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.5. Страви давньогалицької кухні (риба, запечена в солі; пшоняна запіканка; грибна мачанка) в ресторані «Галич Вежа». Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.6. Будівля поч. XX ст. в центрі м. Галича. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.7. Житловий будинок покращеного планування. 1970-і рр.

Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.8. Міський житловий будинок. 1950-і рр. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.9. Старостинський замок та вид на місто із Замкової гори. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.10. Житловий будинок на вулиці Караїмській. Поч. XX ст. м. Галич.

Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.11. Музей караїмської історії та культури. м. Галич. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.12. Адміністративний будинок. Міська мерія. 1960–1970-і рр.

Фото А. Бацвіна. 2025 р.

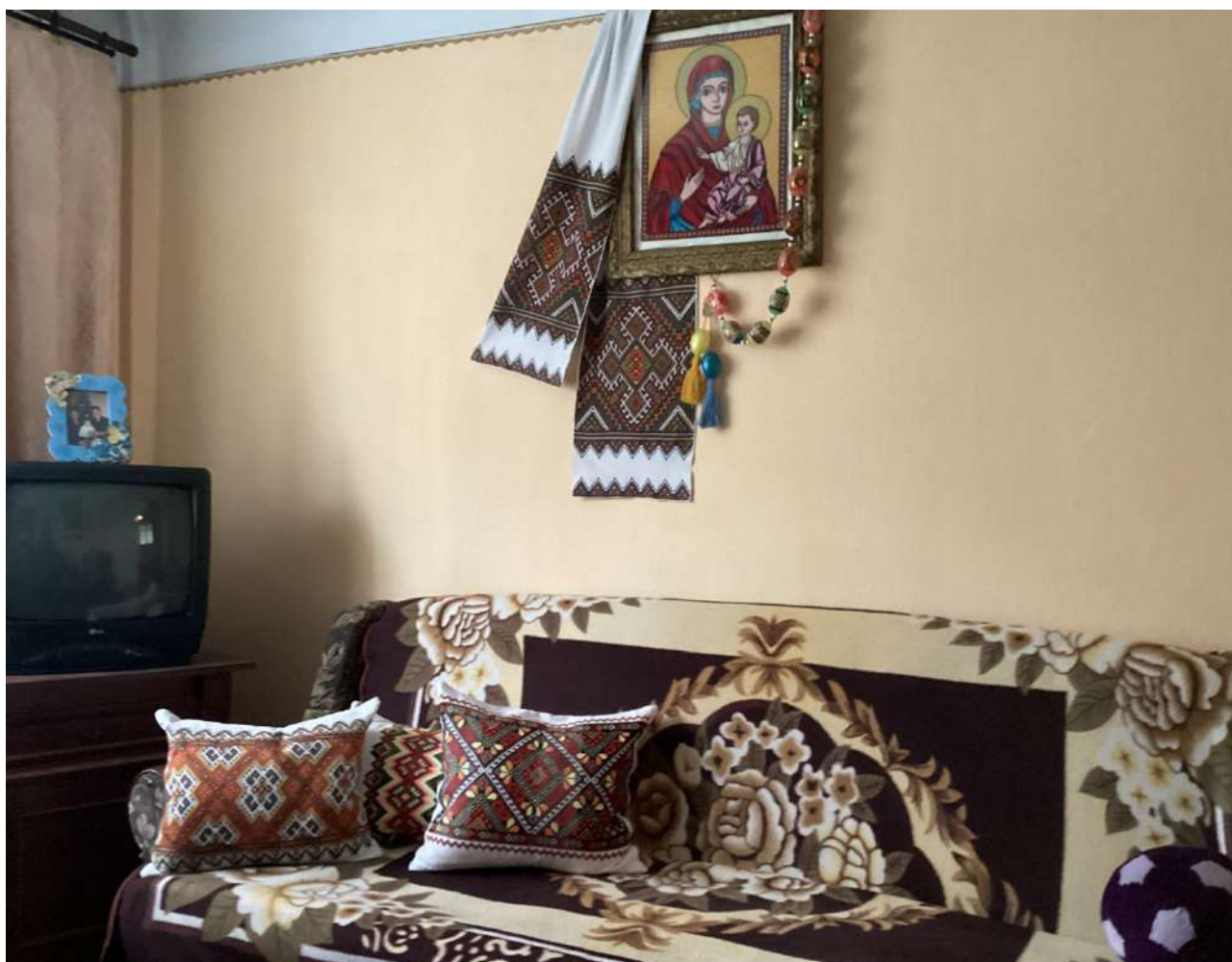

Іл. 2.13. Приватний житловий будинок на околиці міста.

Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.14. Приватний житловий будинок в місті. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.15. Інтер'єр сучасної квартири. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.16. Міський будинок культури, побудований на місці костелу Св. Марії XVII ст. У фойє будинку до сьогодні збережено передній неф храму.

Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.17. Центр м. Галича. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.18. Містянки на прогулянці з дітьми. 1950-і рр.

Фото з родинного архіву Є. Верещак

Іл. 2.19. Замкова гора. Руїни Старостинського замку. 1930-і рр.

Фото з родинного архіву Я. Клюби

Іл. 2.20. Меморіальна дошка на будинку, у якому жив Володимир Чав'як (курінний УПА «Чорнота»). Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.21. Алея слави загиблих захисників України. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.22. Вхід на діюче міське кладовище. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

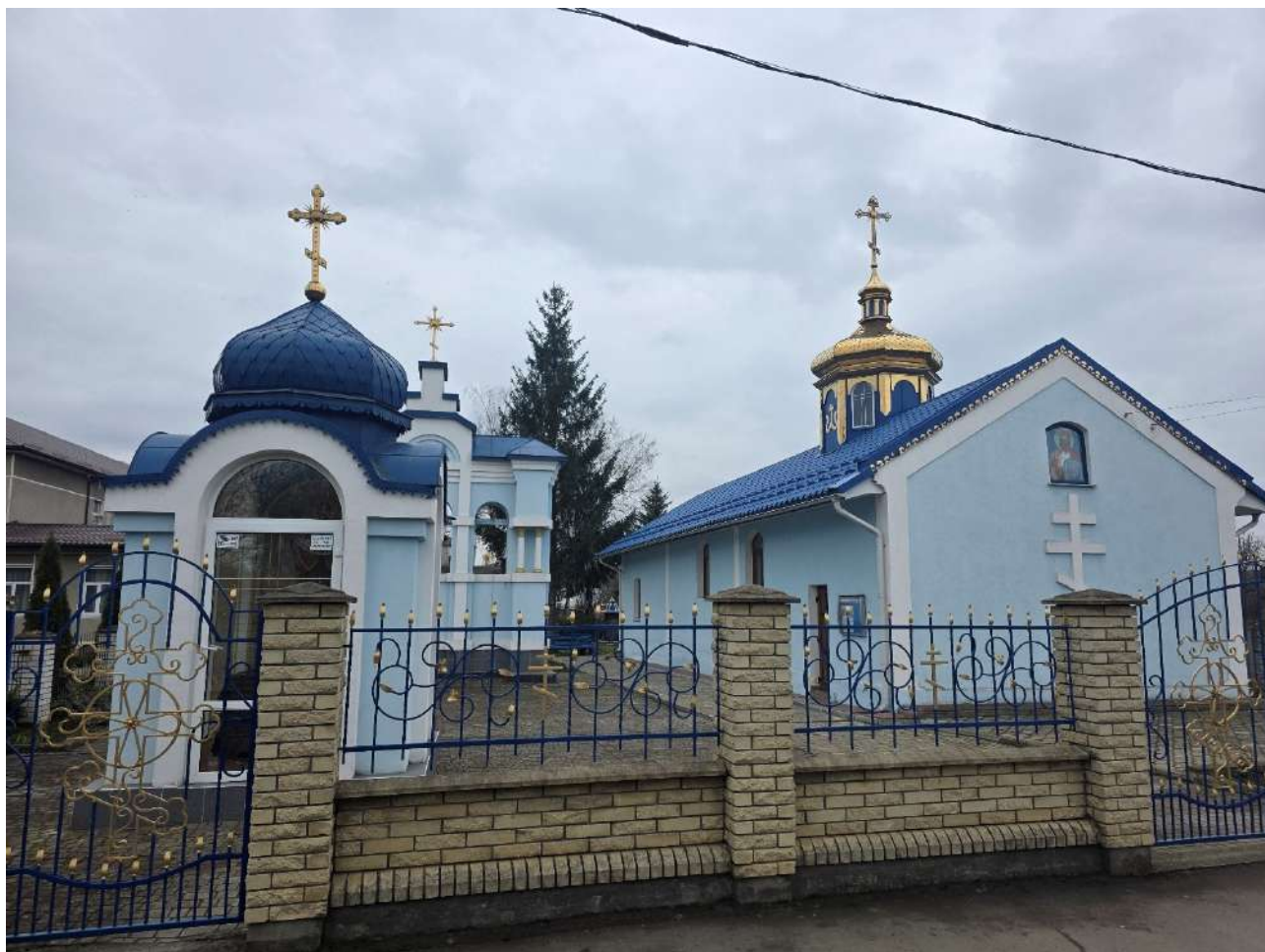
Іл. 2.23. Церква Різдва Христового. Пам'ятка архітектури XIII ст.

Фото з родинного архіву Я. Клюбви

Іл. 2.24. Церква Різдва Христового. Святкова процесія духовенства.

Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.25. Православна церква Св. Володимира. У радянський період – Будинок піонерів. Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.26. Костел Св. Якова. Побудований у 1996–1999 рр. Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.27. Парад до річниці Жовтневої революції. м. Галич. 1970-і рр.

Фото з родинного архіву К. Гончар

Іл. 2.28. Керівники партійних, державних організацій міста перед початком параду з нагоди річниці Жовтневої революції. 1970-і рр.

Фото з родинного архіву К. Гончар

Іл. 2.29. Мешканці міста на святі. 1960-і рр. Фото з родинного архіву Є. Верещак

Іл. 2.30. Учительки місцевої школи на святкуванні річниці Жовтневої революції.
1950-і рр. Фото з родинного архіву К. Гончар

Іл. 2.31. Новорічний ранок у школі. м. Галич. 1970-і рр.

Фото з родинного архіву Я. Клюбви

Іл. 2.32. Пам'ятник Тарасу Шевченку. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.33. Освячення паски на площі Різдва. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.34. Великодній сніданок. Фото А. Бацвіна. 2020 р.

Іл. 2.35. Великодній декор міста. Майдан Різдва. Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.36. Всеукраїнська проща до чудотворної ікони Божої Матері в с. Крилос.
2025 р. Фото з інстаграм-сторінки парафії УГКЦ в с. Крилос
URL : <https://www.instagram.com/p/DM5FfsdsU8K/>

Іл. 2.37. Святий вечір. Різдво. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.38. Учасники різдвяного фестивалю «Коляда в Музеї». Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття. 2023 р. Фото А. Бацвіна

Іл. 2.39. Хрестини. м. Галич. 1996 р. Фото з родинного архіву В. Бацвін

Іл. 2.40. Весілля. Розпис молодої пари. м. Галич. 1960-і рр.

Фото з родинного архіву К. Гончар

Іл. 2.41. Колективне весільне фото. м. Галич. 1997 р.

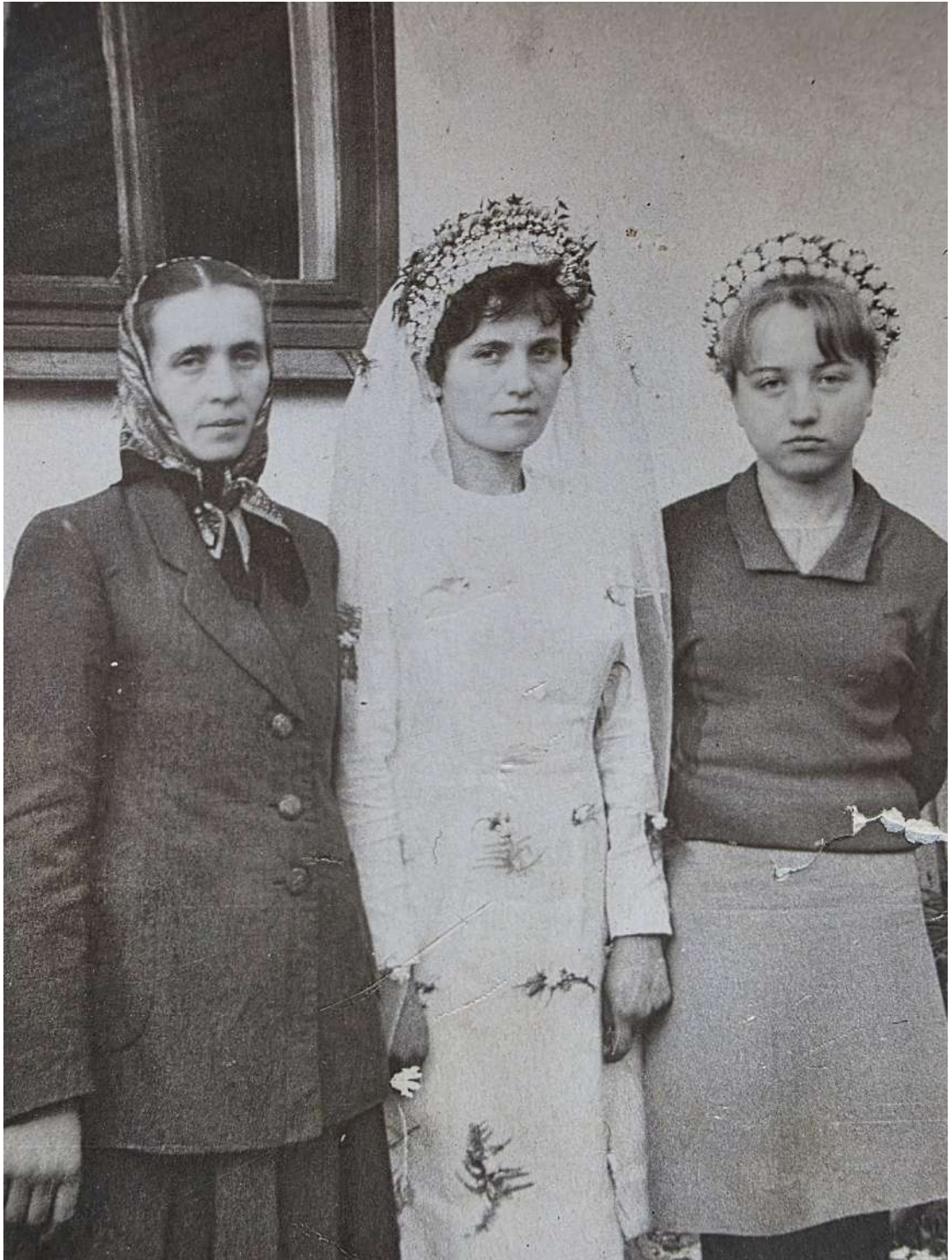
Фото з родинного архіву О. Клюбви

Іл. 2.42. Ресторан «Дністер». м. Галич. 1970-і рр. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.43. Весільна каблука. 2025 р. Фото з родинного архіву В. Дирди

Іл. 2.44. Весілля. 1950-і рр. м. Галич. Молода з мамою та сестрою.

Фото з родинного архіву М. Петраш

Іл. 2.45. Благословення молодого. 2025 р. Фото з родинного архіву В. Дирди

Іл. 2.46. Покривання молодії. 2025 р. Фото з родинного архіву В. Дирди

Іл. 2.47. Будівля поч. XX ст. в архітектурному ансамблі в центрі м. Галича.

Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.48. Похорон. м. Галич. 1970-і рр. Фото з родинного архіву Я. Клюбви

Іл. 2.49. Лелека в центрі міста. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

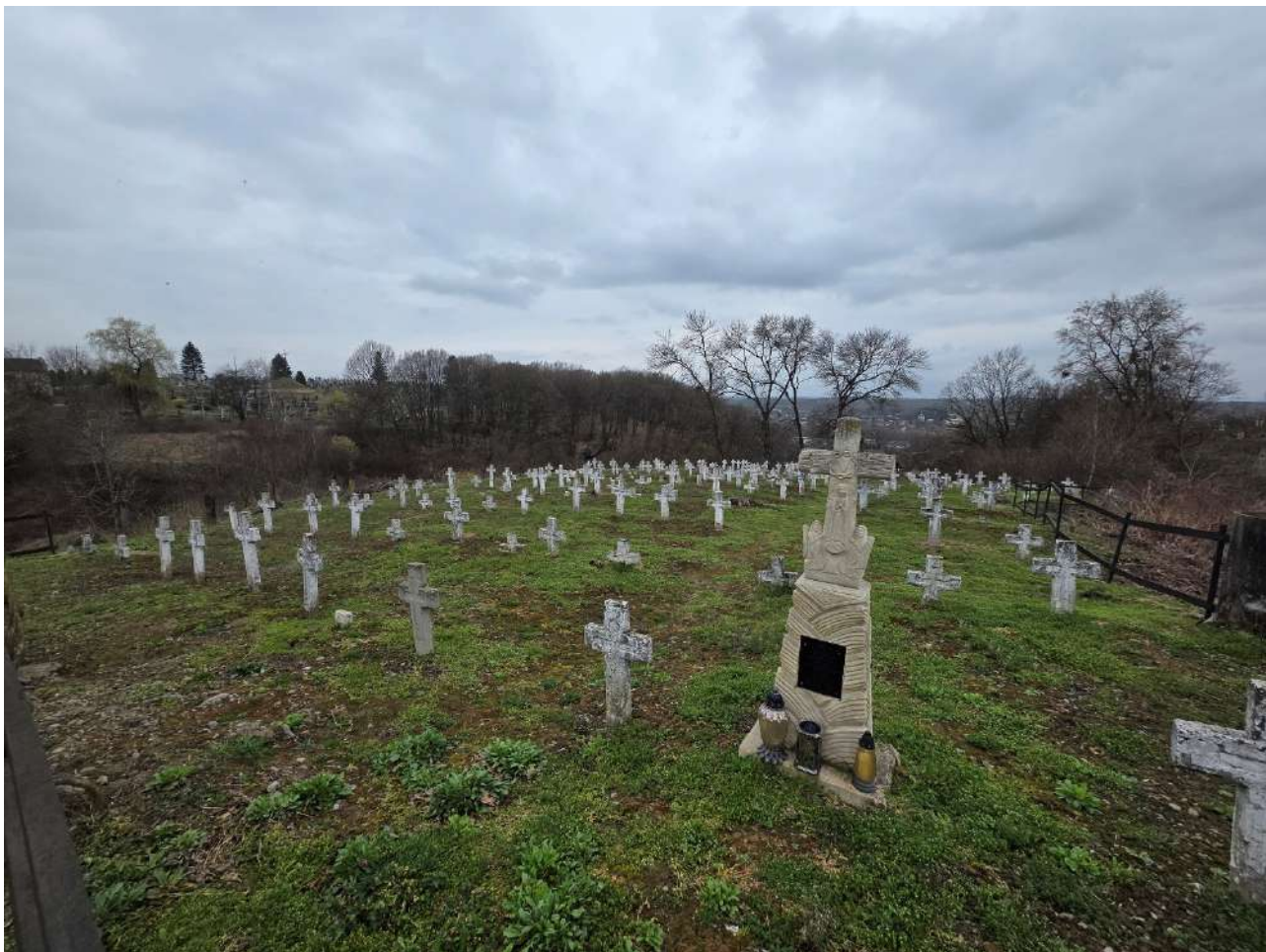

Іл. 2.50. Каплиця Св. Миколая на місці зруйнованого храму.

Фото А. Бацвіна. 2022 р.

Іл. 2.51. Пам'ятний знак на місці караїмської кенаси. Фото А. Бацвіна. 2022 р.

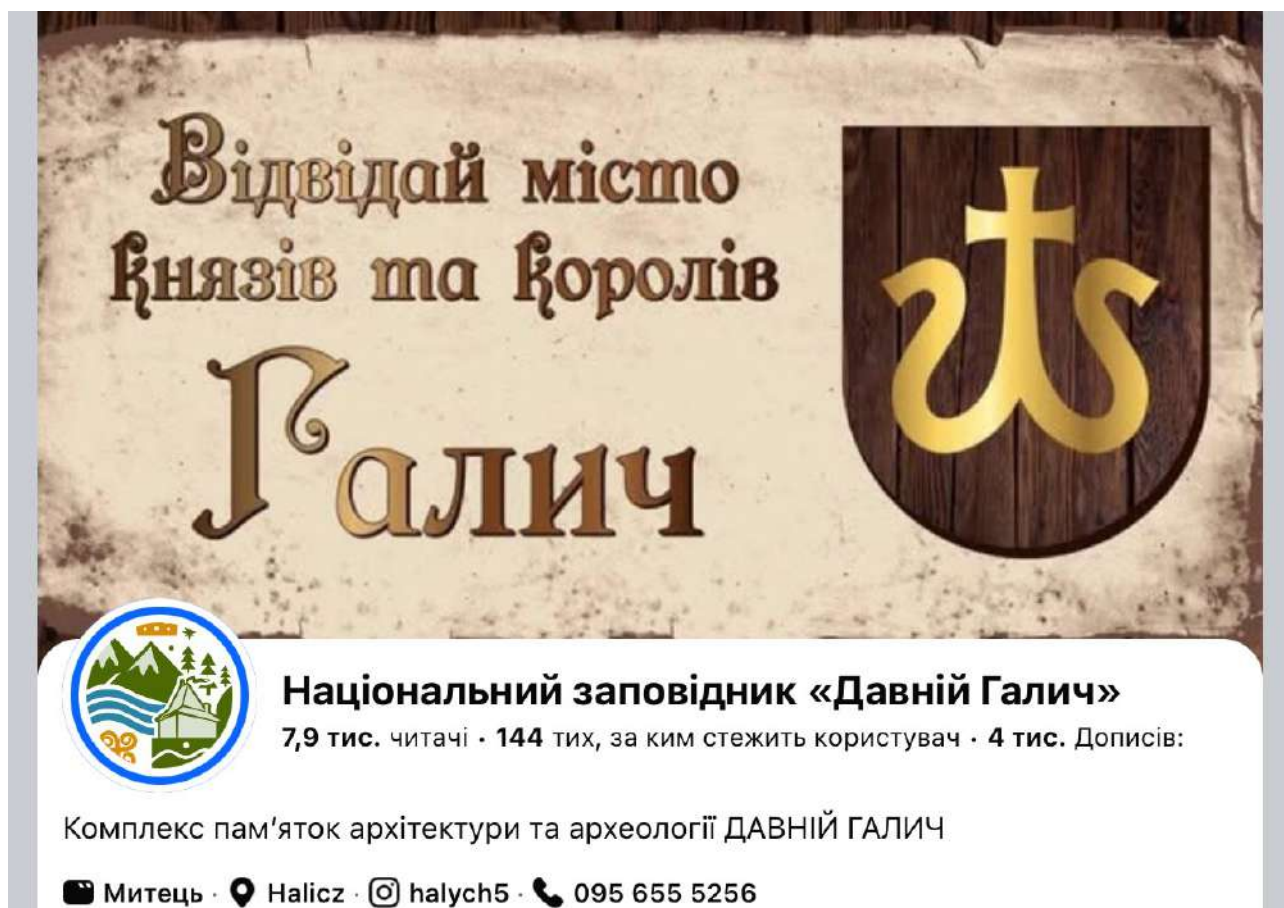
Іл. 2.52. Поховання Першої світової війни. Фото А. Бацвіна. 2025 р.

Іл. 2.53. Виставка «HaСтрій» в Національному заповіднику «Давній Галич».
Фото А. Бацвіна. 2023 р.

Іл. 2.54. Реконструкція лицарських боїв на території Галицького замку.
Фото А. Бацвіна. 2024 р.

Іл. 2.55. Сторінка Національного заповідника «Давній Галич» у фейсбуці. 2025 р.